

મોહાગાદી

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કોપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૪૧૮

કિંમત ૨-૪-૦

ગ્રંથનામ સોહગણ

વર્ગાંક ૨-૧૩

વર્ષ ૧૦ મું

નવચેતન પ્રકાશન-૫૭
ગૃહસ્થકર્મી ગ્રંથમાળા ૪૨

પુસ્તક ૩ ભુ

સોહગણ

[ઉત્તરાર્ધ]

૭

લેખક

શ્રી રમાકાન્ત ગૌતમ

૭

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર

૨૪૫૬ : ભદ્ર : અમદાવાદ

પ્રકાશક

પુરુષોત્તમ પૂ. પારેખ

નટવરલાલ લ. વોરા

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર : ૨૪૫૬; ભદ્ર : અમદાવાદ

વિધાપીઠ

ગુજરાત ગ્રંથાલય

૨૫૪૧૫
આવૃત્તિ ૧ લી

[સર્વ હક્ક સ્વાધિન]

કિંમત

પાકું પૂઠું રૂ. ૨-૪-૦

હાથું પૂઠું રૂ. ૨-૦-૦

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬-૦-૦

પોસ્ટેજ અલગ

*

મુદ્રક :

મણિલાલ જગનલાલ શાહ

ધી નવપ્રભાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ

ધીમાંગ રોડ : અમદાવાદ

અર્પણ

મારા સનેહી, સગાં, અને પરમમિત્ર

ચી. જી. શૈ, મહુર્જીરી

અને

મુ. રાવબહાદુર જાનુભાઈ શા. દેસાઈ

ને

નિવેદન

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર તરફથી ચાલતી ગૃહલક્ષ્મી ગ્રંથમાળાના વર્ષ દસમાનું બીજું પુસ્તક 'સોદાગણ' ઉત્તરાદ્ય જનતા સમક્ષ મુદ્રીએ છીએ.

હાલના લગાઈના સંજોગો જોતાં અમારી પ્રવૃત્તિ પર કાંપ પડે એ સ્વાભાવિક છે, જે ગ્રાહક બાઈ-બહેનોથી અળખુ નથી; એટલે આપ જેમ વર્ષોથી અમારી પ્રવૃત્તિને સાથ આપતા રહ્યા છો તેમ થોડો સમય આ સંજોગો વચ્ચે પણ અમને સાથ અને સહકાર આપી આભારી કરશે તેવી અમને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે.

જાણીતા નવલકથાકાર શ્રી રમાકાન્ત મૌતમ ગુજરાતને આ સોદાગણની નવલકથા અર્પે છે.

અમારું આવૃત્તું પુસ્તક બસો પાનાની સુંદર નવલકથા બહાર પડશે.

નવચેતન સાહિત્ય મંદિર
૨૪૫૬, બદર : અમદાવાદ

}

લિ. સેવકા
પુરુષોત્તમ પારિખ
નટવરલાલ વોરા

બે બાલ

અંગ્રેજ લેખક પી. જી. વોડ હાલિસની ઝાળખાણ કરાવવી એ પણ વાંચનારનું અપમાન કરવા જેવું જ છે તો પછી એના વખાણ કરવાનો તો પ્રશ્ન જ ઉપસ્થિત થતો નથી. કોઈ સિદ્ધ હસ્ત લેખકે આ મહાન અંગ્રેજ લેખકને ગુજરાતીમાં ઉતારી સમાજ આગળ રજૂ કર્યો હોત તો કોઈ એર મજા આવત, પણ આ કૃત્ય કરવાની છેવટે મારે જ ધૃષ્ટતા કરવી પડી. શ્રીયુત રમણલાલ વ. દેસાઈના અભિપ્રાય પ્રમાણે હું સાહસ છું તો છું જ અને એવડા મોટા માણસને જૂઠા પઢાય! એટલે મેં આ સાહસ ખેડ્યું છે. વોડ હાલિસની આ કૃતીને ગુજરાતીમાં લાવવાનું અશક્ય કામ આદ્યું છે.

રાજમહેશ રોડ

વ ડા દ રા

રમાકાન્ત રં. ગોતમ

ગુજરાતભરમાં બહોળો ફેલાવો પામેલી આ
ગ્રંથમાળાની હજારો પ્રતો ખપી ગઈ છે.

આ નેણે નૂતન યુગના યુવક યુવતીઓમાં નવચેતન પ્રકટાવ્યું છે.
નેણે સામાજિક અને રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નોની નિર્ભયપણે જણાવટ કરી છે.
નેણે આવતી કાલની સમાજરચના અને સંસ્કારનું નિરૂપણ કર્યું છે.
નેણે સંયમ અને યેષ માનવતાની ઊંચી ભૂમિકાનું દર્શન કરાવ્યું છે.

આપના ઘરની લાયબ્રેરી આ પ્રકાશનો

સિ વા ય અ હુ રી જ ગ જ્ઞા શે.

વાર્ષિક લવાજમ દેશમાં રૂ. ૬) પોસ્ટે જ માફ

આ નિજ્ઞાનવાળા પુસ્તકો હિતર વિભાગના સરકારી ફેજ-
વણીખાતાએ મંજૂર કર્યા છે.

વર્ષ ૧ હું

આ	તરંગિણી	[રમણિક મહેતા]	૦-૧૦-૦
ળા	બલિની	[દિવ્યાનંદ કૃત]	૦-૮-૦
ના	* રાસનલિની	[કેશવ શેઠ]	૧-૦-૦
	* કૃષ્ણા કાકી	[સ્વ. જગીરદાર]	૧-૪-૦
	* કવિવર ટાંગોર	[કાન્તિલાલ શાહ]	૦-૧૨-૦
	જીવંત જ્ઞાણા	[મનનિય લેખો]	૧-૦-૦

આ	* મંદારમાળા	[કેશવ શેઠ]	૧-૪-૦
---	-------------	--------------	-------

વર્ષ ૨ જુ

હ	* આશા	[મકનજી પરમાર]	૧-૮-૦
ક	* પ્રીતમની પ્યાસ	[દિવ્યાનંદ કૃત]	૧-૮-૦
	* આનંદજત્રીસી	[જદુરાય ખંઘડિયા]	૨-૦-૦
	* આજકાલ	[પુરુષોત્તમ પારેખ]	૧-૮-૦
જા ?	* એકાકી	[નર્મદાશંકર શુક્લ]	૧-૪-૦

વર્ષ ૩ જુ

	* વસ્ત્ર	[જસવંત ઠાકર]	૧-૪-૦
	* દત્તા	[શરદ ખાખ્રુ]	૨-૦-૦

બ હા ર પ ડે લાં પ્ર કા શ ના	*	દિગંત	[મોહિનીચંદ્ર]	૧-૮-૦	ન
	*	અનુરાધા	[શરદ આખર]	૨-૮-૦	
	*	યોગી કોણ ?	[દિવ્યાનંદ કૃત]	૧-૮-૦	હા
		વર્ષ ૪ થું			તો
	*	ઉમા	[પ્રહલાદજી]	૧-૮-૦	૭
	*	શોભા	[ઈંદ્ર વસાવડા]	૨-૧૨-૦	૨
	*	નિર્મળા	[પ્રેમચંદજી]	૧-૪-૦	ત
	*	જીવન નિર્માણ	[ચિરંતન]	૨-૦-૦	એ
		વર્ષ ૫ થું			ક
	*	સ્વાધ્યાય	[ડો. હરિપ્રસાદ]	૧-૮-૦	પો
	*	કલ્યાણને માર્ગે	[રમણિકલાલ દલાલ]	૨-૪-૦	સ્ક
	*	સુભગા	[સીતારામ શર્મા]	૩-૦-૦	કા
	*	મંગળાના નીર	[ઈંદ્ર વસાવડા]	૩-૦-૦	ડ
		વર્ષ ૬ થું			લ
		બહેન	[નિરુપમાદેવી કૃત]	૪-૦-૦	મી
	*	ઈશ્વરનું ખુત	[શ્રી દિવ્યાનંદ કૃત]	૨-૧૨-૦	જ
	*	આમીઝમ	[શ્રી રામરાય મુનશી]	૩-૮-૦	જા
		વર્ષ ૭ થું			વો
	*	શ્રી દેવી	[બંદિમચંદ્ર]	૩-૦-૦	
		અક્કલનામાં	[શ્રી ' ખેડાર ']	૩-૦-૦	
		ચંદા	[શ્રી ઈંદ્ર વસાવડા]	૩-૦-૦	
		વર્ષ ૮ થું			
		કુંદન	[શ્રી બંદિમચંદ્ર]	૩-૮-૦	
		કલાની સહચરી	[શ્રી સોમાભાઈ ભાવસાર]	૨-૮-૦	
		સોરવણાં	[શ્રી વિનોદ ભટ્ટ]	૨-૮-૦	
		વર્ષ ૯ થું			
		પ્રમાણ	[શ્રી ઈંદ્ર વસાવડા]	૩-૮-૦	
		રાજલક્ષ્મી	[શ્રી. પ્રહલાદજી]	૪-૦-૦	

	વર્ષ ૧૦ મું	
કાન્તિનાદ	[શ્રી દિવ્યાનંદ]	૪-૦-૦
સોહાગણુ બા. ૧	[શ્રી રમાકાન્ત ગૌતમ]	૨-૪-૦
સોહાગણુ બા. ૨	[શ્રી રમાકાન્ત ગૌતમ]	૨-૪-૦
નૂતન ગ્રંથ માળા		
વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૮-૦-૦ પોસ્ટેજ સહિત		
	વર્ષ ૧ લું	
ગણુ હૈયાં	[શ્રી કૃષ્ણલાલ શાહ]	૨-૧૨-૦
જીવનસાથી	[શ્રી હુંગરસી ચંપદ]	૨-૧૨-૦
રાગ વિશ્વજીવે બા. ૧	[શ્રી ધનશંકર ત્રિપાઠી]	૨-૦-૦
રાગ વિશ્વજીવે બા. ૨	["]	૨-૦-૦
	વર્ષ ૨ લું	
રૂપાં	[શ્રી કૃષ્ણલાલ શાહ]	૨-૮-૦
પ્રેમજી જ્યોત	[શ્રી મુરલી કાકુર એમ. એ.]	૨-૮-૦
નિશ્ચિંધા	[શ્રી 'સત્યમ્' બી. એ.]	૨-૮-૦
ગણુ પાંખડી	[શ્રી નીરુ દેસાઈ]	તૈયાર થાય છે.
બાળકોના પ્રકારોના		
કલમની પીછીથી	[ગીળુભાઈ]	૦-૪-૦
હરતાં ફરતાં	[સોમાભાઈ]	૦-૪-૦
કાસમ ચાઉસ	[હિંમતલાલ મથક]	૦-૪-૦
બોલિયો મત	[દિનેશ કાકાર]	૪-૦-૦
મુરલી	[ડો. શિવુભાઈ]	૮-૮-૦
દહીંવડાં	[હિંમતલાલ મથક]	૦-૬-૦
ધરતીનો બાળ મેળો	[ઇંદુભાઈ ભટ્ટ]	૦-૬-૦
ચોખવટથી વાત કરજો	[શ્રી દિનેશ કાકાર]	૨-૮-૦
લખો		

સોહાગણ

[ભાગ ૨ નો]

પ્રકરણ ૧ લું

શહેરનાં શરનામાં

રાવસાહેબે સાડી જોઈ અને આરણ્યમાં ચટકી ગયા.

‘માફ કરજો—મારા મનથી તમે એકલા જ છો.’ રાવસાહેબે ગૃહસ્થાઈથી વીણાના મોઢા સામે ન જોયું, વળી મદનલાલજી પોતાની રુમેમાં બહુ ઠંડું અજવાળું રાખતા હતા. એ બધામાં જ ક્લામય થવાનો પ્રયાસ કરતા હતા, એટલે બહારના અજવાળા પછી રાવસાહેબને જરા ઝાંખું દેખાયું.

‘જો તમે કામમાં હો તો...’

‘ના, ના—મિસ દેસાઈ—આ રાવસાહેબ દેસાઈ.’

વીણા હસતી હસતી ઊભી થઈ ને સામે આવી હાથ જોડ્યા.

‘દરબારકાકા, તમને નવ ગજના નમસ્કાર.’

‘વીણા ! પ્રભુ અચાવે !’ આ સાહસજીવી ગૃહસ્થના પગમાંથી તાકાત સરી પડી અને ખુરશી ઉપર જેસી પડ્યા.

‘કાકાસાહેબ, તમને શોધવા આખું મુંઝઈ ખૂંદી વળી.’

‘કાકાસાહેબ !’ મદનલાલજીનો પડો પડ્યો.

‘આ મારા કાકા થાય છે.’

‘કાંઈ બૂલ તો નથી થતી—એટલે કે આજ તમારા...’ મદનલાલજીને જો પૂછવું હતું તે સમજાવવાના શબ્દો ન જડ્યા એટલે ચૂપ થઈ ગયા.

‘વીણા, અહીં ક્યાંથી ?’

‘આ મિ. મદનલાલ સાથે આ પીવા આવી.’

‘પણ-પણ-મદનલાલ સાથે શું કામ ?’

‘એમણે મને બોલાવી એટલે.’

‘પણ તું એમને ક્યાંથી ઓળખે ?’

‘રટ્ટડીઓમાં ઓળખાણ થયું.’

‘રટ્ટડીઓ ?’

મદનલાલને બોલવાનું ભાન આવ્યું.

‘મારી એક ફિલ્મમાં એ કામ કરે છે.’

રાવસાહેબ અડધા બેઠા થઈ ગયા. પાંચછ વખત એમની આંખો પટપટી ગઈ.

વીણાએ રાવસાહેબને આવા અસ્વસ્થ બીજી વખત જોયા.

‘એટલે, તું સિનેમામાં કામ કરવા ગઈ છે ?’

‘હા-અને તે પણ નાચમાં.’

‘નૃત્યમાં.’ મદનલાલે સુધાર્યું.

રાવસાહેબ સાંભળી રહ્યા. મિલિટરી મૂંઝા ઉપર હાથ ફેરવતા થોડો વખત શાંત રહ્યા.

‘હવે સમજ્યો.’ એમના મુખ ઉપર પાછું અસલ સ્મિત રમી રહ્યું. આ પરિસ્થિતિનો તોડ એમને જડી ગયો, એમ વીણાને ખાતરી થઈ ગઈ. રાવસાહેબ બેઠા થઈ તાપણી પાસે ગયા.

‘હવે સમજ્યો, તારા કાગળમાં તું કહેતી હતી કે સિનેમામાં કામ કરવાનો તને શોખ થયો છે. જુઓને મદનલાલ ! એ જરા મુંબઈ મોડી આવવાની હતી. એણે મને કહેલું કે સિનેમાનો એને શોખ છે ત્યારે મેં એને શિખામણ આપેલી; જે બરાબર કામ શીખવું હોય તો છેક નીચલે પગથીએથી શરુ કરવું જોઈએ, તોજ ટોચે પહોંચાય.’

‘હું પણ હવે સમજ્યો.’ મદનલાલજીની પણ વિમાસણ શ્રમી ગઈ. રાવસાહેબ ખીટ્યા.

‘મતમહેનતથી આગળ વધવું એ માણસની કસોટી છે. પછીખરી મોટી હીરોઈન આજ પ્રમાણે પ્રથમ પંક્તિમાં આવેલી; પણ મદનલાલજી આ વાત તમારી માશીને કહેવામાં કાંઈ સાર નથી. વખતે ગેરસમજ થવાનો સંભવ છે.’

‘ખરી વાત છે.’ લેખકે સંમતિ આપી.

‘અને વળી ‘નાચ...’

‘એ શબ્દ મને પણ નાપસંદ છે.’

‘એનો ખ્યાલ જ.’

‘વ્યાજખી જ છે, એટલે કે નથી.’

‘સમજદાર માણસની આજ ખૂબી છે. હું તો એ કહેવા આવ્યો હતો કે આજે રાત્રે મારે ત્યાં તમારે અને તમારી માશીને જમવા આવવાનું છે, તે ભૂલશે નહીં.’

‘હું તે ભૂલું!’

‘જગ્યા યાદ છે ને? સૂર્યમુખી મહાલ-નેપિયનસી રોડ. હવે હું માંડ હોટલમાં નથી. ખંગલો જ લાડે રાખ્યો છે.’

‘તેથી જ મને તમારો પત્તો લાગ્યો નહીં.’ વીણા બોલી બહીઃ
‘ત્યાં તો કહે તમારું નામ પણ કાંઈ જાણતું નથી.’

‘ગધેડો, આ હોટેલના જમાદારો ગાંડાની ઇસ્તિલાલમાંથી આવે છે. નવો હશે. મદનલાલજી સાત વાગે-સાહેબજી. ચાલ વીણા.’

‘સાહેબજી, મિ. મદનલાલ.’

‘સાહેબજી, મિસ દેસાઈ, ફરીથી મળીશું.’ મદનલાલજીએ જતે જતે એક મદનાત્મ આંખમાંથી છોડ્યું. વીણા નાહી.

બહાર જઈને રાવસાહેબે એક છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો.

‘વીણા, આ વિકટ પ્રસંગ મેં જરા સમયસૂચકતાથી પાર ઉતાર્યો ખરો.’

‘ જો હડહડતું અસત્ય બોલવું એ હોંશીઆરી કહેવાતી હોય, તો વાત ખરી. ’

‘ અસત્ય !-વીણા, સમજ-અસત્ય એટલે સત્યના કેટલાક કળામય રૂપ-ટૂંકમાં અસત્યો જીવનના ઉદ્ધારક છે. જો પેલાં માશીઆ બાણીત કે મારી લત્રીજ સિનેમા-એક્ટ્રેસ છે, તો મારી શ્રીમંતાઈ માટે વહેમ ખાઈ જત. એ લલી આઈને સિનેમા-એક્ટ્રેસ માટે ખાસ તિરસ્કાર છે; કારણ એના લાણેજને એક સિનેમા-એક્ટ્રેસના પંજમાંથી છોડાવવામાં એને આમરુ અને પૈસા બનેતો સારો જોડો ઘેરો પહોંચ્યો હતો. મદન તો નહીં બોલે, પણ વીણા તેં આ પગલું શું કામ લયું ? ’

‘ મારો નાચ-માસ્તર પણ મને એમજ કહે છે કે ‘ આ પગલું શું કામ લયું ? ’

‘ ત્યારે કયું ભરે ? હું, મુખઈ-અને વીસ રૂપીઆ સિવાય ખીજું મારે કોણ હતું ? ’

‘ પણ મામાને ત્યાં કેમ ન રહી ? ’

‘ તમે મામાને ઝાળ્યો છો ? ’

‘ ના. ’

‘ ઝાળખતા હોત તો આ પ્રશ્ન ન કરત. જ્યારે એમણે નોકરને રજા આપી અને એ જગ્યાએ મારી નિમણૂક કરી એટલે મેં રાજીનામું આપ્યું. ’

‘ શું બોલે છે ? મેં તો તારા મામાને તારા માટે જુદો જ ખ્યાલ આપ્યો હતો. ’

‘ તે હું સમજી ગઈ હતી. લાખો રૂપીઆની મિલકત મને રાજ દેખાડતા હતા, અને જ્યારે મેં કહ્યું કે મારી મિલકત રૂપીઆ વીસ છે ત્યારે એમનું મોઢું તમારે જોવું હતું. ’

શહેરનાં શરનામાં

‘તે કહ્યું ?’

‘જરૂર કહ્યું.’

‘અરે છોકરી-તારામાં-તારામાં જીણવટ નથી. તારી મા પણ એવી જ હતી. કાઈ અટપટા પ્રસંગ સિદ્ધતથી કેવી રીતે સાચવી લેવા, એનો ખ્યાલજ નહીં. ખરી વખતે નકાર બાણતે આવડેજ નહીં. ઘણાં બાંચો ગુણ, પણ અડચણકર્તા. બહે તે તું આવતી રહી પણ મને ખબર તો આપવી હતી.’

વીણાએ દેવોને અરજ કરી.

‘આ માણસને હું શું કહું ? પણ તમને કેવી રીતે પુછાવું ? તમે તો હવામાં બીડી ગયા ? મારે ખાવું ક્યાંથી ? વારુ-હોટકામાં હતાંજ નહીં તો ત્યાંથી કેમ કાગળ લખ્યો ?’

‘એક દષ્ટિએ કે હું તે વખતે ત્યાંજ હતો.’

‘મને દિવ્ય દષ્ટિ નથી. તમે ધારે છો એવી હું હોશિઆર નથી.’

‘તે વખતની મારી સ્થિતિ જરા અસ્થિર હતી. મેં મુસાફરીમાં મોટી ઝોળખાણો કરેલી અને મુંબઈની પણ મારી ઝોળખાણ બધાં અમીર, ઉમરાવો તેમજ શ્રીમંત વર્ગની છે. કોણ જાણે કેમ પણ જે મારા સમાગમમાં આવે છે તે બધાને હું શ્રીમંતજ હોઈશ એવો ખ્યાલ આવે છે. એ બૃહ સુધારવી મને યોગ્ય ન લાગ્યું. શ્રીમંતોની એક અસ્તુત્ય ખાસિયત હોય છે કે એમની મિત્રાચારીનું પ્રમાણ એમની પાસથુક ઉપરજ હોય છે, મુંબઈમાં આ રથાન કેવી રીતે સાચવી રાખવું એ એક કાયડો ચર્ષ પડ્યો. મદનની માશીયા-દેખાવની છવતી ધક્કણ-પણ રીઝી એક કરતાં વધારે શ્રીમંત-એની સાથે ઝોળખાણ ટકાવી રાખવા માટે વર્ણની ચાલીનું શરનામું અપાય! પણ મારા

કિસ્મતે જોર ક્યું. મને મારો જૂનો આડંલી મળી ગયો. એ આંડ-
હોટેલમાં દરવાન હતો. ત્યાં મેં તપાસ કરી અને ખાલી જગ્યા મળી
તે લઈ લીધી. ’

‘પણ આંડ હોટેલનો ખર્ચ ક્યાંથી લાગ્યા ? ’

‘કાણે કહ્યું લાડે રાખી લીધી ? મારો આડંલી મારા જૂન-
કાળના ઉપકારો ભૂલ્યો ન હતો, એટલે અમે એક તાગડો રચ્યો.
મેં મારા મિત્રોને ત્યાંનું શરનામું અને ટેલિફોન નંબર આપ્યા. કાગળો
આવે તે મને મારી ખોલીમાં આપી જાય અને ટેલિફોન આવે તે
ખબર આપે. કાંઈ મળવા આવે તો કહે કે બહાર ગયા છે. યુક્તિ
તો સંપૂર્ણ સફળ નીવડી. ’

‘ત્યારે કેમ શરનામું બદલ્યું ? હૃદય ડાખ્યું ? ’

‘મારું હૃદય ડાખતું જ નથી. પણ આ આજકાલની જાહેર-
ખબરોએ સત્યાનાથ વાળ્યું. મારા આડંલીને થયું કે ડ્રાઇવર થવામાં
વધારે લાભ છે. એટલે એણે નોકરી છોડી દીધી. ’

‘અને તમને ધરખાર વગરના કરી મૂક્યા ? ’

‘થોડા સમય માટે, પણ સત્યનો હંમેશાં જય છે. એનો એક
મિત્ર હતો તે સૂર્યમુખી મહાલનો માળી છે. ત્યાં એક ગૃહસ્થ ઉપલે
માળ રહે છે. તે કલકત્તા ગયા છે. એની સાથે થોડી આર્થિક વ્યવસ્થા
કરી લીધી. ત્યાં મને મળ્યું છે. માળીની વહુ રસોઈ કરે છે. અને
ત્યાં હવે હું મિત્રોને આપાણી કે જમવા બોલાવી સફારીશ. આમ ત્રણ
સ્વીકાર્યાં કરીએ અને કદી આપીએ નહીં તો પણ લોક વહેમાય છે.
આજે જ એનો ઉપયોગ કરવાનો છે. ’

‘અને અકસ્માત માલિક આવીને જોશે રહેશે ત્યારે ? ’

‘એ અશક્ય છે. માળી કહે છે એ તો બેચાર મહિના કલકત્તા
રહેવાનો છે. ’

કહેતાં શરનામાં

‘કાકા-તમારી બૂહરચનામાં એક જગ્યા અરક્ષિત નથી.’

‘જે કાંઈ સફળતા મને પ્રાપ્ત થઈ છે...’ રાવસાહેબે એક વિજેતાના દમામથી સત્ય પોકાર્યું. ‘તે તમામ મારા બખ્તરમાં એક પણ તક ન રાખવાનું જ પરિણામ છે.’

વીણાનું માનસ હસી રહ્યું. એની નૈતિક બાબુ બ્યારે એને સતાવતી હતી ત્યારે એના કાકાની વાતચીત એ સતામણી શાંત પાડી દેતી. જો ખીસું કાપ્યું હોય તો પણ રાવસાહેબ એને પરમાર્થનું રૂપ આપી એમાંથી યુનાના ડાંખ જરૂર કઢાડી નાંખે.

‘તમને શી સફળતા પ્રાપ્ત થઈ? મને મૂકીને તમે તો એક ધનસંડાર હાથ કરવા મેદાને પડ્યા હતાને?’

‘હજી એ ધનસંડાર ઉપર મારો પંઝો પડ્યો નથી, પણ મારી આસપાસ હવામાં એ ઘૂંળ રહ્યો છે. મારી આંખ આગળ બિડતી બેન્ક-નોટોની પાંખોનો અવાજ સંભળાયાજ કરે છે. ટૂંક સમયમાં હું એ ઝડપી લક્ષ્ય, માફ ધ્યેય હું કદી ભૂલતો નથી. અને એ હું પાર પાડીશ, વહેલું-મેહું પણ તને એક પાકીટ મળશે જેમાં, વીસ-પચાસ હજાર કે પાંચ લાખ રૂપીઆની નોટો હશે. જેના ઉપર બેજ શબ્દો હશે ‘પહેલો હપ્તો.’

આ દ્રશ્યથી પોતેજ ખુશ થયા અને બખડ્યા.

‘પહેલો હપ્તો.’

વીણાએ એક વાર્તા કહી.

‘મારા એક દરબારકાકા હતા. તે એક દહાડો, દરવાન પાસેથી બે આના લઈને શહેરમાં સહેલગાહે નીકળ્યા. રસ્તામાં એક ડોશી મળી. તે ચીંચરાં વીણતી હતી. અતિશય ઘરડી અને નખળી જેઈ દરબારકાકાએ એને બે આના આપી દીધા. એ ડોશી મટી એક

‘પરી’ બની ‘મઈ’ અને દરબારકાકાને ત્રણ વરદાન આપ્યાં. દરબાર કાકાએ ત્યાંજ પહેલું વરદાન માગી લીધું કે ‘મારે વીણાને એક સાબ રૂપીઆ મોકલવા છે.’ પરી બોલી ‘અરતુ’ અને દરબાર કાકા...

રાવ સાહેબને આ મશ્કરી પસંદ ન પડી.

‘ભણે તું બનાવે, પણ ધનસંચય કરવામાં બદુની કાંઈ મને જરૂર નહીં પડે. તને ખબર છે કે માશીઆને ત્યાં જે શહેરના ધનાઢ્યો એકઠા થાય છે તે એક શબ્દમાં મને લખેશ્રી બનાવી શકે! ઉઘાઈ મએલા, જાડા, તગતગતી ગોળ આંખો અને જંગી શંદ, આખો વખત કાંઈને કાંઈ ખાતાપીતાજ હોય છે, એ લોકો એક દહાડામાં આખું બજાર ઉથલાવી શકે છે. જે મારાથી એમનું મન વાંચી શકતું હોત તો અત્યાર સુધીમાં મેં એક કહેતાં એકવીસ ખમ્મના એકઠા કર્યા હોત. મારો કહેવાનો મુદ્દો એ છે કે કોઈ દહાડો આ બેપગા ધનના થેલાઓ મોઢું ઉઘાડશે એટલે બસ. તેથીજ હું એ કાકણને ત્યાં ચોંટ્યો રહું છું. ત્યાં બચ્ચિત રહેવું પડે છે, માશીઆનું વજન કપડાં વગર સાડાચાર મણ છે અને સોળ વરસની સુંદરી એટલો તરવરાટ છે. વળી મારી સાથે ડાન્સ કરે છે, પ્રભુકૃપાથી કોલેજમાં હું ફુટબોલ સાફ રમતો એટલે પહોંચી વળાય છે.’ રાવસાહેબે સકિતભાવથી હાથ જોડ્યા.

‘પણ ગુજરાન શેના ઉપર ચાલે છે? આ અદર્ય ચરુઓ આખ્યા સુધી ખાવાપીવાની શી વ્યવસ્થા છે?’

‘જોની વ્યવસ્થા મેં કરી લીધી છે. અક્કલ ન હોય તે અકળાય. તે કોઈ દહાડો ‘લીમો’નું નામ સાંભળ્યું છે?’

‘લીમો! ના બાઈ. કાંઈ પેટન્ટ દવા જેવું લાગે છે.’

‘એજ, વીણા તું ફિક્કી લાગે છે.’ રાવસાહેબ વીણા સામે મારીને જોવા માંડ્યા.

‘તારું લોહી ઊડી ગયું છે.’

‘એ તો જરા રિહર્સલનો થાક હશે.’

‘તને ખાતરી છે કે એજ કારણ હશે? આ શહેરની હાડ-મારીને લીધે તારું કૌવત તો ઘસાઈ જતું નથીને? તારા લોહીનાં લાલ કણો જો એમાં થવા માંડશે તો તું જાણે છે શું પરિણામ આવશે? મારો એક મિત્ર હતો.’

‘બસ થયું, હું તો ગભરાઈ ગઈ.’

રાવસાહેબે મૂંઝો આંખો સદાગ્યો.

‘એજ મારો ધરિદો હતો. હજી તે ક્ષયથી પિડાતા મિત્રની વાત ન સાંભળી. એ તો અકસીર છે. શિકાર પૂરો ગભરાય. પછી મારે કહેવાનું કે મારે પણ આજ પીડા હતી પણ ‘ભીમો’ વાપર્યા પછી ગામડાનાં લોકોને પણ તમિયન સુવારવા અહીં બોલાવવા પડે છે. હું આ ‘ભીમો’ના માલિકને ઘરે ગયો અને કહ્યું કે તમારે તો હજારો એજન્ટો હશે પણ મને જોગખી લ્યો. શ્રીમંતોતો હું મિત્ર. મારે માટે દરેકનાં ખાતરનાં ખુલ્લાં છે. હું જ્યાં ‘ભીમો’ ઘુસાડી શકીશ ત્યાં તમારા કાંઈ એજન્ટો પેસી નહીં શકે. એ વાત એમને ગળે ઊતરી અને આર્થિક વ્યવસ્થા થઈ. જો કે બહુ સંતોષકારક નહીં પણ ટકી રહેવાય છે. તારે જો મારો મહેલ જોવો હોય તો જા. અગાશી ઉપર જજો ત્યાંથી આખું શહેર પથરાયેલું દેખાય છે, લે આ ચાવી. હું જરા ક્લબમાં જઈશ. માશીખાના મહેમાન તરીકે મને આમંત્રણ છે.’

x

x

x

વીણાએ ‘સુધંમુખી મહાલ’ શોધી કહાડ્યો. જન્ય મકાન.

હવે આજપાસ બિલકુલ શાંતિ હતી. મુંબઈમાં આવ્યા પછી આ પહેલીજ વાર એણે શાંતિ અનુભવી. શહેરનો જરાય સંસર્ગજ ન હતો. એ મકાનમાં ગઈ. ગાલીચા, સોફાઓ, ચોપડીઓ સુવ્યવસ્થિત ગોઠવેલાં હતાં. એના શરીરના સ્નાયુઓ એની મેળે આરામ ભોગવવા લાગ્યાં અને મનનાં એન્જે બળે હલકા થવા લાગ્યાં. એ કાકાવાળો ભાગ તપાસવા લાગી. વીણાને ખાંખાખોળાં કરવાનો શોખ હતો. એક બાજુ ટેબલ ઉપર નાની મોટી જખીઓ હતી. એની વચ્ચે એક નાની જખી હતી. વીણાએ તે ઉંચકી અને બારી પાસે લઈ ગઈ. આ જખીને આટલા માનનું સ્થાન આપવાનો શો ભેદ હશે તે બાજુવાની એને ઉત્કંઠા થઈ.

આ જખી કાંઈ શીખાઉએ લીધી લાગતી હતી. પણ શીખાઉઓનો ઉત્સાહ ચાલુ રાખવા જે એમને અકસ્માત સફળતા મળે છે તેમાંના આ એક સફળ પ્રયોગ હતો. એક જૂના ઘરના આગલા દરવાજામાં એક નાની છોકરી ફોક પહેરીને બેઠી હતી. એક હાથમાં સાંકળ હતી અને બીજા હાથે એક કુતરાને યાગડતી હતી. સૂર્યનું તેજ આકંઠે હશે. કારણ છોકરીની આંખ અર્ધમીંચેલી હતી અને હસવાનો પ્રયાસ હતો. વીણાને પ્રથમ વિચાર આવ્યો કે કેવી સરસ છોકરી છે. એના હૃદયે ઉછાળો માર્યો. એ જખી તો એનીજ હતી.

એકજ જલંગમાં સ્મૃતિ ભૂતકાળમાં ફૂદી પડી. જખીનો તડકો એને લાગવા માંડ્યો. ચૌદ વરસના ચંદુનો અવાજ સંભળાયો. એનો પહેલોજ કેમેરા અને પહેલીજ જખી. ‘હાલીશ નહીં’ની આજીજ કરતો હતો. કાંઈ કેમેરા સળંગડ થઈ ગયો હતો અને એ ચાવીઓ મરડતો હતો. એટલામાં કાંઈ ઠટાક થઈ ગયું અને ચંદુએ કહ્યું કે જખી પડી ગઈ. જો નંબર ફર્યો હશે તો તો ખરાખર આવશે નહિ તો એક માયની જખી સાથે એની જખીનું મિશ્રણ થશે. હવે ચંદુ તો

ભાયડો થઈ ગયો. એ પણ બધરી થઈ. ફૂતરો તો મરી પણ ગયો, અને એ યાદગીરીના પડધા આ પારકા રૂમમાં મળી આવ્યા.

અંધારું થવા માંડ્યું. એણે છત્રી પાછી ગોઠવી દીધી. કાઈ 'પરી અને રાજકુમારી' જેવો એને ભાસ થવા માંડ્યો. જાણે કાઈ રાક્ષસના કિલ્લામાં પુરાએલી હોય અને બહાદુર યુવક બચાવવા આવતો હોય અને એના પગલાંનો અવાજ સંભળાય. થપ-થપ-થપ.

વળી વીણાનું કાળજી ઉથલાયું. આ અવાજ પગનો જ હતો. કાંઈએ બારણું ખંધ કર્યું, એ સડક થઈ ગઈ અને કાન શરવા થયા. શાંતિનું સત્યાનાશ કરતો અવાજ આવ્યો.

‘વીણા-મધુર મધુર કંછુ બોલ.

એક ક્ષણ તો વીણાને સમજણ ન પડી કે એ ગભરાણી કે એને નિરાંત થઈ. આ અવાજથી બેદી વાતાવરણ તો નષ્ટ થઈ ગયું. કારણ રાક્ષસો આણુ સિનેમાના ગાયનો ન ગાય, પણ ધરમાલિક જરૂર ગાય અને અત્યારે ધરમાલિક એની નજરમાં રાક્ષસ જ હતો. ધારો કે કાંઈ ચીડિયો, કંજૂસ માણસ નીકળ્યો તો ?’

શાંત મહી ઝળુકાર સુખા દે,
જીવનકે સખ તાર હીલાદે.
એક બાર શીર મધુર પ્વનીમેં
મંજુર મનહર કર ફલોલ
વીણા મધુર મધુર કંછુ બોલ.

આ તો અવાજ બહુ જ પાસે આવી લાગ્યો. લગભગ બારણા પાસે.

આજ નહીં વહ રાગ સુનાતી
જસસે જડમેં ચેતન આતી

વોછડ જાય ના તેરે સાથી
સંજવની અમૃત રસ ઘોળ

બારણામાં પડછાયો પડ્યો. એક હાથ બીંત ઉપર ફરવા માંડ્યો.

‘વીણા, કમઅખત તું ક્યાં છે એ તો બોલ.’

વીજળાની સ્વીચને સંજોધીને આ હતું, વીણા ખૂણામાં બરાઈ.
ઝોરડો અજવાળાથી બરાઈ ગયો અને બારણામાં બિપીન બોલેલો
દેખાયો.

‘વી...વીણ...વીણા !’

ગાયન બીડી ગયું. એક ક્ષણ બંને એકમેક સામે આશ્ચર્યથી
જોઈ રહ્યાં. વીણાનું મન એટલું હળવું થયું કે એના પગ જાણે
જમીનથી અદૂર ઘઈ ગયા હાજ્યા. એની આંખમાં મસ્તી આવી.

‘શું બોલું ?’

‘વીણા ?’

‘કે આ તે વીણાનું ભૂત ! આ હું શું દેખું છું ?’

બિપીન ન હસ્યો. આગળ આવીને ખીજ બત્તી કરી અને
વીણાની પ્રતિક્ષણ કરી.

‘કેમ ખાત્રો થઈ ?’

‘બરાબર, રામરાજ્યના ગાયનમાં જે ભૂલ હતી તે મેં સુધારી.
તેનું પરિણામ જોયું ? કઈ ભૂલ હતી કહે જોઈએ ?’

‘ખીના મધુર-મધુર કણ બોલ.’

‘બરાબર-પણ ત્યાં વીણા જોઈએ ખરું ? પણ તું-એટલે
તમે ક્યાંથી ? મેં તમારી આશા નહોતી રાખી.’

‘તારી મેં પણ આશા નહોતી રાખી.’

ખિપીન ચૂપ થઈ ગયો. આ વાતચીતમાં એને સમજાયું ન પડી.

‘તેં મારી આશા નહોતી રાખી ?’

‘ખિલકુલ નહીં.’

‘પણ-તું જાણતી નથી આ મારું ઘર છે ?’

‘હા-હા.’

‘પણ તું અહીં આવી કેવી રીતે ?’

એના આ સચોટ પ્રશ્ન હતો. અત્યાર સુધી એને જે જાણ લાગ્યા કરતું તે આ પ્રશ્નથી ભેદ ખુલી જવો જોઈએ. જો એ જાણતી ન હતી કે એ અહીં રહેતો હતો તો આવી કેવી રીતે ? આ માટે ? કાંઈ માનસિક મોઝાં અથડાયાં હશે તેનાથી તણાઈને આવી હશે. એ તો ન બને. કાંઈ સ્થૂળ કારણ જ હશે.

વીણાને શું કહેવું સમજાયું નહીં-‘જાહુ અટપટી વાત હતી તે કેમ અને ક્યારે સમજાવો રહેવાય ! એણેજ સવાલ કર્યો.

‘તમે મુંઝઈ ક્યારે આવ્યા ?’

‘આજેજ, પણ તમે વાત કેમ ઉઠાવો છો ? તું અહીં ક્યાંથી ? મારા ઘરમાં !’

‘જાહુ લાંબી કથની છે.’

અવાજમાં દુઃખ અને કંટાળો બને દેખાયાં. ખિપીન જરા દીવસગીર થયો. એને લાગ્યું કે એણે વીણાની દુઃખદ સ્થિતિ માટે કાંઈ જ દીવસોગી દેખાડી નહીં. શ્રીમંતમાંથી એકદમ ગરીબ થઈ મઈ તેનું આશ્વાસન આપવું તો રહી જ ગયું. અને એના ઘરમાં કેવી રીતે આવી તે જાણીને કાયદો શો ? એ કલકતાથી એને જ

સોધવા દોડતો આવ્યો હતો અને એ આંગણમાં જ એ મળી એને ઉપકાર માનવાને બદલે કિલટો એને સતાવતો હતો.

‘તો રહેવા દે. મરણ પડે ત્યારે કહેજે.’

એણે નવી દૃષ્ટિએ વીણાને જોઈ. કલકતામાં જે ગરમાગરમી થઈ હતી તે સમય જતાં નાશ પામી ગઈ હતી.

‘વીણા, તું આવતે વેંત જ જડી એ મારાં ક્યાં પુણ્યોએ જોર કર્યું ? હું બધું જાણું છું.’

‘હું સફાચટ થઈ ગઈ તે ?’

‘હા, મને ચંદુએ કહ્યું. મને બહુ જ ખરાબ લાગ્યું.’

‘ધમિર ખમ્બા.’

વળી વાત ખૂટી. બનેને નરેન્દ્ર યાદ આવ્યો. નરેન્દ્રનું ભૂત વચ્ચે આવ્યું. આ અશાંત વાતાવરણ તોડવા બિપીને બોલવા માંડ્યું.

‘જગ્યા ગમી ?’

‘દરબારકાકાને તો ગમી લાગે છે.’

‘દરબાર કાકા ? અરે હા તારા કાકા ?’

‘હા.’

‘પણ એ તો અહીં કદી આવ્યા જ નથી.’

‘આવ્યા નથી ? આજે તો અહીં એ પાટી આપવાના છે.’

‘એ-એ-શું આપવાના છે ? શું કહ્યું ?’

‘ખરી વાત છે. એ આ વાત પૂછડેથી શરુ કરી. જુઓ સાંકળો. પણ તમે બહુ જ ગુસ્સે થશો. અને ધાંધલ કરી મૂકશો.’

‘ચંદુના કહ્યા પ્રમાણે ગૃહસ્થ લોકાથી ધાંધલ ન થાય. અને ગુસ્સો તો તારા ઉપર કરવો અશક્ય છે.’

‘તો હું જ જોખમ ખેડું. એ તો ઠીક છે કે હું એક બહાદુર

બાળા છું. નહીં તો આ બધું કાકા ઉપર ઝોડી કચારની નાસી ગઈ હોત. '

'એ તો નજ કરીશ. તું મળી ગઈ એ ચમત્કારનાં શુભ ફળ મને ભોગવવા દે. તારે કાવે તે કહે. '

'બહુ ગુસ્સો ચઢશે હો. '

'તારા ઉપર કદી નહીં. '

'મારા ઉપર તો નહીં જ સ્તો. મેં તો કાંઈ કર્યું નથી. આ નાટકમાં હું તો નિર્દોષ હિરોઇન છું. પણ દરબારકાકાની જે વલે થાય એ ખરી. '

'તારો કાકા એટલે બચી જશે. વળી નાનપણમાં મને એણે સોટીએ સોટીએ ફટકાર્યો હતો, એટલે એ પણ અમારો જૂનો સંબંધ છે. બધું જ કહી દે. '

વીણા ક્યાંથી શરુ કરવું એ શોધવા માંડી. આ વાતની શરુ-આત કરવી જરા કઠિન કાર્ય હતું.

'તમે મોર સીંધવાણીનું નામ સાંભળ્યું છે ?'

'વાત ઉઠાવે છે ?'

'ના, ના. કહોને સાંભળ્યું છે ?'

'પેલો બારવટીઓ ને ?'

'હા, એજ. દરબારકાકા એના સીંધા વંશજ છે. એ જ મુલો છે. '

'આ કાયડો જરા વધારે ઉંઝલાય એમ નથી ?'

'ચાર શબ્દો કહી શકાય એમ છે પણ તમને પસંદ પડશે ?'

'આગળ વધો. '

'દરબારકાકાએ આ તમારું ઘર ચોરી લીધું છે. '

‘સમજ્યો—મારું ઘર ચોરી લીધું છે. વાહ કેટલું સરળ!’

‘મને વહેમ હતો કે નહીં સમજાય. ખીજી હકોકત કહેવી પડશે.’

ખિપીન સાંભળી રહ્યો. એને કંટાળો તો ન જ આવ્યો.

‘આમ વાત બની છે.’ વીણાએ પૂર્ણાહુતિ કરી.

ખિપીન મૂંઝો રહ્યો. આ વાત પચાવવી જરા મુશ્કેલ હતી.

‘આ તો પેલી જાહેરખબરો આવે છે ને ‘ભાડાં થું કામ ભરો છો. તમારું જ મકાન લઈ લ્યો.’ એનું એક રીતે પાલન છે.’

‘ટૂંકામાં એમ જ છે.’

ખિપીન ખડખડાટ હસી પડ્યો.

‘રાવસાહેબનો જોટો નથી. તદ્દન અમૃતખિંદુ જ છે.’

વીણાના હૃદયનો વેગ વધવા માંડ્યો હતો તે પાંડો સ્થિતિ-સ્થાપક થઈ ગયો.

આવી વાત ખિપીનને કહેવી એ એને આકરું લાગ્યું હતું. એને ખિપીનની હસી કાઢ્યાની શક્તિનો અનુભવ હતો, પણ પોતાનું જ મકાન કાઢ આ પ્રમાણે ચોરી લે એ પ્રસંગની હાસ્યની બાજુ વખતે ન દેખાવાનો ભય હતો.

‘તમે ગુસ્સે તો ન થયા. મને નિરાંત થઈ.’

‘ન જ થાઉં.’

‘તમારા સિવાય ખંવાય થાય.’

‘તો એ બધા નકારા ગણવા.’

‘માલિક તમે તીકળ્યા એ નશીબ-કાઠ ખીજો હોત તો મારી શી દશા થાત?’

‘હમણાં થયું તેજ. એ પણ બે મિનિટમાં તારો સેવક થઈ જાત તારી સામે કાણુ ટકે?’

‘ખોટાં વખાણુ પણુ કાને ન ગમે ?’

‘મારાથી જૂઠું બોલાતું જ નથી. હરિશ્ચંદ્ર મારો ચેલો થાય. ’

‘તો દરબારકાકા પાર્ટી આપી શકશે ?’

‘મારા આશીર્વાદ સાથે. ’

‘આ પાર્ટી બહુ મહત્વની લાગે છે. કાષ્ટ મિસિસ રોબોટને જમવા તેડી છે. ’

‘માશીઆ ?’

‘હા-તમે ઓળખો છો ?’

‘બહુ સારી રીતે-એને કલાનો શોખ છે. આતિઆં ખેગમની સ્પર્ધા કર્યાં જ કરે છે. લેખકો, ચિત્રકારો, કલાકારોને એકઠા કરે છે. મેં ચંદુને એના ઉપર એક કાગળ પણુ લખી આપ્યો છે. ’

‘ચંદુને ?’

‘હા-એ પણુ મારી બે દિવસ પહેલાં જ આવ્યો. અહીંયાં જ આચકતો હશે. ’

વીણા જરા હતાશ થઈ. ચંદુ મિત્ર હતો. પણુ એ નરેન્દ્ર પ્રકરણનું એક મુખ્ય પાત્ર હતું. એ બલો હતો એટલે ગમે તેમ લવાશે કરતો અને આફી મારતો. એ જરૂર નરેન્દ્રની વાત ઉલવાનો.

વીણા હાથ ઝીટી.

બ્યારે નરેન્દ્રની યાદગીરી વીણાને ધ્રુગ્નવી શક્તી તો વાતચીત તો ગાંડીજ કરી નાખે. ગિપોન જોઈ રહ્યો હતો. એ વીણાનો ધ્રુગ્નરો સમજી ગયો.

‘એને મળવાની કાંઈ જરૂર નથી. ’

‘તહીં ?-નથી ?’ વીણાના અવાજમાં શંકા હતી.

‘મુંબઈ મોટું શહેર છે, પણ એ તો મને કહે કે રાવસાહેબ રાત્રે પણ અહીં રહે છે.’

વીણાએ આંખથી આભાર માન્યો. બિપીન ‘બોલે એટલે બોલે’ ની મંડળીનો નહોતો જ. એણે સમજાવી દીધું કે એ વીણાની ખાનગી વાતમાં માયું મારવા નહોતો માગતો. એણે સફાઈથી આખો વિષય ઉઠાવી દીધો.

‘ના-એ કહેતા હતા કે સૂતા નથી.’

‘ચાલો એટલી મહેરબાની. કૃપા કરી રાત્રે બારેક વાગે હું આવું તો જલસો પૂરો થઈ ગયો હશે નહીં ! માશાઆ તો જ્યાં તે જમણુ પૂરું થયું કે તરત જ કાઈ મોટી હોટેલમાં ‘ડેન્સ’ કરવા જવાના જ. એના પગ થનગન્યા જ કરે છે.’

‘તમારી કેવી રીતે માશી માયું ?’

‘ન બોલીને-’

બિપીન જોડ્યો. વીણાએ પેલી છબી ઉતાવળમાં ઉધી મૂકી હતી તે બિપીનથી સહન નહોતું થયું. છેવટે એણે જિભા થઇને સમી કરી.

‘એ છબી તમે ક્યાંથી લાવ્યા ?’

‘તેં જોઈ ?’

‘તમે આવીને મારો જીવ ઉગાડી મૂક્યો, તે પહેલાં હું એ જ જોતી હતી.’

‘ચૌદ વરસ પહેલાં ચંદુ પાસેથી મેં એઆની લીધી હતી.’

‘ચૌદ વરસ પહેલાં ?’

‘આવતે મહિને ચૌદ થશે. મેં એના પાંચ રૂપિયા આપ્યા છે.’

‘પાંચ રૂપિયા-કેવો હરામી, મારવાડી, તમારી તો તમામ મિલકત એણે લઈ લીધી હશે ?’

‘જરા વધારે, મારી પાસે તો સાડાત્રણ રૂપિયા હતા. પણ ખાનું પાકીટ બહાર રહી ગયું હતું. ચોરીનું નૈસર્ગિક વલણ અને ચપુનું ફળ એ બેના બેરે પાકીટ ઉઘાડી નાખ્યું. આટલા જલદી હું કદી પૈસા કમાયો નથી. જો કે તે વખતે તો યુગ વીતી ગયા જેવું લાગ્યું. કાકતી પૈસાની પેટીના કાણામાંથી સીકા કાઢવા એ કેટલું કઠિન કામ છે એ ખબર છે ? પણ તને શો અનુભવ ?’

‘ગુનો કરવો પડ્યો ?’

‘ફળ બેતાં ગુનો કુર્યાન હતો.’

‘ત્યારથી છખી સાચવી રાખી છે ?’

‘માશીખાનું ધન પણ એ છખી ખરીદી ન શકે.’ બિપીન ઉશ્કેરાઈ ગયો.

‘જો કે એમણે હજી માગણી કરી નથી.’

વીણાના હૃદયમાં કાંઈ અગ્નિયો ફફડાટ થવા માંડ્યો. આ બિપીન એને નવીન પુરુષ દેખાયો. એની આંખેથી જાણે કાંઈ પડેલ ખસી ગયો હોય એવો ભાસ થયો. એને એક ક્ષણ માટે બિપીનનું હૃદયદર્શન થઈ ગયું. એ જરા સરમાઈ.

‘મારો કૂતરો મરી ગયો.’

‘મને બહુ ગમતો હતો.’

‘કાંઈ ખાવામાં ઝેર આવી ગયું-એાહો કેટલું જૂનું લાગે છે.’

‘મારી તો આંખ આગળ રમ્યા જ કરે છે. તમારા ઘરમાં કાણ રહેતું હશે ?’

‘કાંઈક ભાટિયા રહે છે ખરા.’

એટલામાં બહારની ઘંટડી વાગી અને સ્વપ્નાં ઊડી ગયાં.

બિપીન ઊભો થયો.

‘રાવસાહેબ.’

‘તમે બારણું ઉઘાડશો ?’

‘વિચાર તો એ જ હતો.’

‘પણ તમને જોઈને ક્ષમાઈ નહીં જાય ?’

‘એ એમનું ભાડું, આ ધંધામાં મને સાધારણ તો આનંદ મળવો જોઈએ ને!’

ખિપીન ગયો. દરવાજા આગળથી અવાજ આવ્યો.

‘કાણું! તું ક્યાંથી ?’

‘હું-અમે-હાજર-કેમ છે ?’ ખુશાલીનો પોકાર સંભળાયો. ‘તું મળીશ કે નહિ એ વિચાર જ કરતો હતો. ક્યાંતો ક્યાં રહે છે. સ્વર્ગે પહોંચવાની સીડી, હેં!’

વીણા ગભરાઈ. પાંજરામાં પુરાયેલા જનનવરની જેમ નાસવાનો માર્ગ શોધવા માંડી. ચંદ્રને મળવાના વિચારથી એનાં દેવાં ઊભાં થઈ ગયાં, એના અવાજથી એના હૃદયના ધ્વા અધા તાળ થઈ ગયા. બારણાં આગળ કાન ધર્યાં. ચંદ્ર કોટ કહાડતો હતો, એને યાદ આવ્યું કે દરબારકાકા કાંઈ અગાશીની વાત કરતા હતા. એણે બારી ખોલી અને અગાશી દેખાઈ. બહાર જઈ એણે બારી બંધ કરી.

‘ખિપીન, આમ હું તૂટી પડ્યો તે માટે માફ કરજો. પણ મામલો ગંભીર થઈ ગયો છે. મને જરા ચિંતા થાય છે અને મુંઝવણમાં કોઈ સાંભળનાર નથી. તું અહીં હોઈશ તે મને ખાતરી નહોતી. મેં તારું શરનામું ટેલિફોન બુકમાંથી શોધી કહાડ્યું અને ટપકી પડ્યો. તું ક્યારે આવ્યો ?’

‘આજે.’

‘મારે આવે બેત્રણ દિવસ થયા હશે. તું મળ્યો એ મારું નક્કીય ખુલ્યું લાગે છે. મારે તારી સલાહ લેવાની છે.’

બિપીને ઘડિયાળમાં જોયું. વીણા જતી રહી તે તો એ ધારતો જ હતો. હવે આ ચંદુને કહાડવાનો કિસ્સો એણે શોધવા માંડ્યો.

‘તો જલદી લઈ લે. આ ઘર મારા એક મિત્રને આજ સાંજ માટે ઉછીનું આપ્યું છે, બોલ.’

‘આ વીણા વિષે છે.’

‘વીણા ?’

‘હા-હા, વીણા દેસાઈ જ તો. તું ભૂલી ગયો ? મેં તને વાત કરી હતી ને, કે એના તમામ પૈસા ગયા અને મુંબઈ ગઈ તે ભૂલી ગયો ?’

‘મને વાદ છે.’

ચંદુને બિપીનના અવાજમાં કાંઈ ડારું લાગ્યું. કડકાશનો રણ-કારો લાગ્યો.

‘તું એને સાધારણ જ ઓળખે ને ! નાનપણમાં મળેલાં, પણ એ મારી તો મિત્ર છે અને એણે મારું માણું ઉથલાવી પાડ્યું છે. અબણ્યા શહેરમાં આથડ્યું ! મને શીકર થાય છે. મેં આવતે જ એની તપાસ કરી. જો ને નરેન્દ્રને તો એને માટે ઘણી જ ચિંતા લપડી છે.’

‘એ બેરોનેટનું નામ લાવવાની જરૂર છે ?’

‘હું જાણું છું એ તને ગમતો નથી. એનું વર્તન જરા વાંધા જેવું હતું પણ હવે બધું સુધરી ગયું છે.’

‘ઓહો-એમ કે ?’

‘તદન-પાછું સંધાઈ ગયું.’

‘શું સંધાયું?’

‘કેમ કે એ પાછો વીણાને પરણવા તૈયાર થઈ ગયો છે. એ કહેવા જ હું અહીં આવ્યો છું.’

મિપીનની આંખમાં અગ્નિ પેદા થવા માંડ્યો.

‘તું એલચી તરીકે આવ્યો હોય તો...’

‘એ જ-એમ જ-પ્રેમનો એલચી-મેં પણ એ જ શબ્દ કહ્યો હતો.’

હું એમ કહું છું કે જો તું એ એલચી તરીકે આવ્યો હોઈશ, વીણા વિષેની ફરીથી વાટાઘાટ ચલાવવાનો ધરાદો હશે, અને પેલા હરામજ્જા, સુવરની આલાદ...’

‘બિરાદર, એ મારો મિત્ર થાય છે.’ ચંદુને દુઃખ થયું.

‘આ બનાવ બન્યા પછી પણ તારો મિત્ર રહ્યો હોય તો તારી mental process મારી સમજની પર છે.’

‘મારું શું?’

‘તારી mental process માનસિકે અન્વય ક્રિયા.’

‘ઓહો-એ’ ચંદુએ પહેલી જ વાર જણ્યું કે એવી કાંઈ ક્રિયા પણ એ કરતો હતો.

‘મને તારી સમજણ નથી પડતી. નરેન્દ્રની આ વર્તણૂકનો જો કાંઈ ખરો ખ્યાલ આંધી શકે તો તું જ છે. તું ઉચ્ચ કેળવણી પામેલો છે. તારો જીવ અચાવવાને પણ તારાથી નીચ કૃત્ય ન બની શકે. પણ તારા મત પ્રમાણે આ નીચતાના અર્ક નરેન્દ્રની વીણા બાબતની વર્તણૂકમાં તરે કાંઈ જ અયોગ્ય દેખાતું નથી. તું હજી

પણ પહેલા જેવો જ એનો ભક્ત છે. તું કલકતામાંથી એક ડગ બહાર કદી ન મૂકે. પણ નરેન્દ્રે વિચાર બદલ્યો છે એટલું વીણાને કહેવા તે હજાર માઈલની મુસાફરી કરી, કારણ હવે એને લાગે છે કે વીણા ખાસ કહાડી નાખવા જેવી નથી, ખરું ?

ચંદુ ચરમા સાફ કરવા માંડ્યો. દબાઈ ગયો. નાનપણમાંથી મોટા થયે માણસો કેમ બદલાતા નહીં હોય ? બિપીન નાનપણમાં આકરો, અજડ જેવો હતો અને મોટો થયે એમાં કાંઈ ફેર પડ્યો લાગતો ન હતો ! એટલો ફેર પડ્યો હતો—જે નાનપણમાં બિપીનનો મિજાજ આટલો જ્ય તો કચારનીયે થપ્પડ મારી હોત પણ અત્યારે એ જીભથી જ ફોલતો હતો, તો પણ નરેન્દ્ર વિષે તો એ ભૂલ જ કરતો હતો.

‘તું સમજતો નથી. તું કાંઈ દહાડો અન્માને મળ્યો છે ?’

‘આમાં અન્મા ક્યાંથી આવી ?’

‘એ જ—અંધુ મારા—સોળે સોળ આના એ જ આવેલી છે. જે એ ન હોત તો કાંઈ પણ જાત, ભાત કે રીતનો ડાખો થયો જ ન હોત. પણ એણે વચ્ચે મેથી મારી અને બિચારા નરેન્દ્રનું બિપિયાથી એવું ચામડું ઉતેડ્યું કે એને સગાઈ તોડવી જ પડી.’

‘હવે જે તે બિચારો નરેન્દ્ર કહ્યો છે તો તને આ ખારીએથી નીચે ફેંકી દઈશ. એ છાણ-હૃદયના અજશિયાના અવતારને એની મા પણ...’

‘તું એને નથી ઓળખતો, એ રાક્ષસોની માતા છે.’

‘ખરાબર છે, પણ.’

‘મળ્યા સિવાય મનાય નહીં !’ ચંદુ બળજો.

‘જમે તેવી હોય—પણ કાંઈ પણ પુરુષ...’

‘એક વખત મુગાય તો જન્મારો ન ભુલાય.’

‘ ચૂપ રહે-હું બોલતો હોઉં ત્યારે વચમાં ન બોલીશ. ’

‘ વારુ. ’

બિપીન બારી આગળ જઈને ઊભો રહ્યો. નરેન્દ્ર વિષે એને બહુ બહુ કહેવાનું હતું; પણ ચંદુના બડબડાટે બધું ભુલવાડી દીધું.

‘ મારે એટલુંજ કહેવું છે કે જો તું નરેન્દ્રનો સહિશો લઈને આવ્યો હોય તો પ્રભુ તારી ઈચ્છા પાર ન પાડે અને વીણા તને ન જડે. ’

ચંદુએ ક્ષયવાળા બકરા જેવી ઉધરસ ખાધી. બિપીન તો બગડતો ચાલ્યો. વિસરાઈ ગયેલું નાનપણ તાણું થયે જતું હતું. અને આ બિપીન જૂનો બિપીન જ ફાટી નીકળ્યો. જેમ નિશાળમાં દાખી દેતો તેજ વિધિ.

‘ પણ મને તો જડી છે. ’

‘ શું કહ્યું ? ’

‘ એટલે કે મને મળી નથી. એ મારે તો હું તને મળવા આવ્યો. વસ્તુસ્થિતિ જરા બગડી છે અને ઘટ થતી જાય છે. એ ફિલ્મમાં ગઈ છે. એકરૂદા તરીકે અને હવે તું સમજ લે. ’

‘ ફિલ્મમાં ? ’

‘ ફિલ્મમાં. ’

‘ એકરૂદા ? ’

‘ એકરૂદા. ’

‘ તેં કેવી રીતે જાણ્યું ? ’

‘ અહીં આં હું આવ્યો એટલે મને એક સી-આઈ-ડીનો મારો મિત્ર યાદ આવ્યો. તેને મેં મારું દરદ કહ્યું. ‘ શેરલોક હોમ્સ ’ તે વાંચ્યો છે ને ? મારા મનથી કિટકિટવો તો ઝીણી આંખના દૂબળા પાતળા, તરવરિયા હાથે, પણ આ તો જાડો લાક. એક મારો કોકો અછરણથી મરી ગયો એના જેવો જ હતો. આ લોક આવડી મોટી

ચિરુટ થું કામ પીતા હશે ? વાત કરતે એક ઝટકામાં હાથ અરાડ્યા વગર ચિરુટને મોની એક બાબુથી બીજી બાબુ સરકાવી દે હોં કે...

‘ એ વાત કાઈ લેખકને સોંપી તારી વાત કહીશ ? ’

‘ માફ કરજે, સારું થયું તેં યાદ કર્યું. પછી આ હાં-મેં એને બધું કહ્યું, છપી દેખાડી. એણે કહ્યું અમે શોધી કહાડીશું પણ લાખો છોકરીઓમાંથી ક્યાંથી જડે ? અકસ્માત મને પક્ષા મળી ગઈ. ’

‘ પક્ષા સડેકર ? ’

‘ હા, એજ પેલી ‘ ઝાંઝવાના જળ ’ની ફિલ્મમાં કામ કરતી હતી તેજ-પેલી સિનેમા એ... ’

‘ આગળ ચાલ-એ મેંજ લખી હતી. ’

‘ તું થું કહે છે ? સાચાશ-બહુ સરસ-તદ્દન પાકી નારંગી. આકુસની ફેરી, મુગધનો હલવો. મેં ચોવીસ વાર જોઈ. એક વખત તો હું એને મારા બે ઝોડિયા... ’

‘ ચાંદુ, તારૂં જીવનચરિત્ર કાઈ વખત હું સાંભળીશ. પણ હમણાં... ’

‘ તદ્દન સાચી વાત. ટૂંકમાં પક્ષાએ મને કહ્યું કે વીણા ‘ગડેરી’ ના નાચમાં હતી. ’

‘ ગડેરી ? ’

‘ એજ, કે એવુંજ નામ હતું. ’

‘ ગજોત્રી ! એ તો રસ્તમજનો રદુડિયો, એ વિષે કાંઈ વાત-ચીત કરવા મને પણ બોલાવ્યો છે. હમણાં જ ફોન આવ્યો હતો. વીણા એમાં છે ? ’

‘ એતું થું થાય ? વીણાથી આવી નોકરી થાય ? ’

બિપીન આંટા મારવા માંડ્યો. રસ્તમજની ફિલ્મમાં મોટી નામના હતી.

‘ નજ થાય. ’

‘ નરેન્દ્રને પણ આ તો પસંદ નહીંજ આવે. ’

‘ મૂઠીઓ વાળી ચંદુએ બાર મૂઠી કહ્યું. ’

‘ સર નરેન્દ્રની વાત કરું છું. ’

‘ ચંદુ તું ઘણો અચ્છો આદમી છે, પણ તું આ ધડીએજ રસ્તો માપ મને મળ્યો તે મહેરબાની-બહાર જવાનું આ બારણું છે. ’

‘ પણ-પણ... ’

‘ શું પણ ? ’

‘ આપણે તો આ ગોટાળો ઉકેલવાનો હતો ને ? નહીં ? ’

‘ કોઈ બીજી વખતે મારે વિચાર કરવો પડશે. ’

‘ અ...હં...તારે વિચાર કરવો પડશે. ’

‘ હા, વિચાર કરવો પડશે. ’

‘ તારામાં મૂળથી અક્કલ ખરી એટલે જરૂર કંઈ જડશે. ’

‘ તું નહીં જાય તો તારી ગરદન અહીં પડેલી જડશે. ’

‘ હેં...હા...હા સમજ્યો. ’ પાછું બિપીનનું જંગલી નાનપણ તરી આવ્યું લાગ્યું.

‘ સાહેબજી ત્યારે. ’

‘ વાર જા. ’

‘ કોઈ રસદાર યુક્તિ જડે તો મને જણાવજે. ’

‘ દાદરને બદલે સિક્કામાં જલદી જવાશે. ’

‘ અરે એક વાત રહી... ’

‘ સાહેબજી. ’

બિપીન બારણું બંધ કરી અંદર દોડ્યો.

‘ વીણા...વીણા ’ જવાબ ન મળ્યો. બારી ઉઘાડી બહાર ગયો. દરિયા તરફની ઠંડી લહેરો આવતી હતી. પાછળ નોકરોનો ગોળ દાદર ખુલ્યો હતો. શહેરની લાખો બત્તીઓ તગતગતી હતી. ચારે બાજુ શાંતિ પ્રસરી રહી હતી.

પ્રકરણ ૨ જી

રૂસ્તમજી

મુંબઈ શહેર જાગ્યું હતું. હવામાં ખુશાલી હતી. દુઃખના દહાડા વીતીને સુખનો સમય આવ્યો હોય એમ મન પ્રકૃષ્ણિત થઈ ગયાં. કોલાખા ઉપરના પોતાના બંગલામાં રૂસ્તમજી 'ટાઈમ્સ' અને નાસ્તાને ન્યાય આપતા હતા. હવાની લહર આવી અને રોશન સુધી ચાલતા જવાનો ઇરાદો કર્યો. વીણા અને પદ્માએ પણ એજ ઇરાદો કર્યો; પણ સ્ટુડીઓ સુધી ચાલવાનો. આરમાનમાં અગાશી ઉપર કસરત કરતો જિપીન પણ જલંગ મારી નાવા ગયો, અને વીણાનો વિચાર કરવા માંડ્યો. એજ વીણાના વિચારથી મદનલાલ આવીને પથારીમાં હસ્યા. એમને રાતની વાત યાદ આવી. રાવસાહેબને ત્યાં જમ્યા પછી કોણ જાણે ક્યાંથી પણ વીણાની વાત નીકળી અને ખાણું કરતાં વીણાની અસર તજે એણે રાવ સાહેબને એની અથથી ઈતિ સુધી પ્રેમકહાણી કહી. વીણા માટે પોતાનો અઢળક પ્રેમ, ભવિષ્યમાં વીણા તરફથી એજ આશા, માશીયાનો સિનેમા-કલાકાર તરફનો તિરસ્કાર; એ તમામ વિગતો રાવસાહેબે શાંતિ અને દીલસોજીથી સાંભળી અને ફક્ત અનુભવી અને પરમાર્થી મનુષ્યોજ જે કરી શકે તેવો રસ્તો રાવસાહેબે કહાડી આપ્યો. એમણે વીણાના અંતઃકરણની વાત કહી હશે એમ મદનલાલને લાગ્યું. વીણાને સિનેમાસૃષ્ટિમાં નામના કાઢવી છે એવું એ સમજ્યો.

‘કેમ મદનલાલજી, તમને શું લાગે છે ?’

‘વીણા ફિદમની મહારાણી થશે.’

‘ફિદમમાં વીણાનું લવિણ્ય મને ઉજળું દેખાય છે.’

‘ઘણું જ ઉજળું.’

‘અને બચ્ચા, તારી તમામ અડચણો પાણીના પરપોટાની જેમ ઊડી જશે, તારે માશીઆને એટલુંજ કહેવાનું. “માશીઆ, મારાં લગ્ન માટે મેં એક યુવતિ પસંદ કરી છે.” માશીઆ પૂછશે: “કાણુ ?” ‘વીણા.’ ‘કાણુ’ વીણા દેસાઈ ?’ માશીઆના અવાજમાં માન તથા આશ્ચર્યનું મિશ્રણ થશે. ‘હા...એજ...સિનેમાની મહારાણી.’ બોલ આ યુક્તિમાં ક્યાંય ઊણપ દેખાય છે ? પણ એનો પાયો મજબૂત નાખવો પડશે.’

‘પાયો ?’

‘તુંજ વિચાર કરને. પૈસા વગર આ બંને ટાચ ઉપર પહોંચને તું અને વીણા ધરડા થઈ જાઓ. જો વીણાને ટાચે પહોંચાડવી હોય તો એને માટે ખાસ કંપની કહાડવી પડે. તારે એમાં લાગ રાખવો હોય....’

‘અં....અં.’

‘તો તારી મરજી. તારા પૈસા રોકાયલા પણ હોય. મારે તો આ કંપનીમાં પૈસા રોકનારાએતો ઢગલો છે. હું તો એમાં અડવો લાખ રૂપીઆ નાખવાનો છું. એટલો જ રકમ મારી પાસે હાલમાં ફાલતુ પડી છે.’

રાવસાહેબે પાટલૂનના ખીસામાંની ફાલતુ રકમ ખખડાવી. બધા મળીને સાડાતેર આનાનું પરચુરણ હતું. મદનલાલને બોલવાનો સમય મળ્યો.

‘તમને કેટલી રકમ જોઈશે?’

‘તે તો જરા આ વિષયમાં હાંડા ઝિતરીયું ત્યારે સમજ પડે. પણ હું ધારું છું કે દસ લાખ રૂપીઆથી શરૂઆત કરીયું તો ચાલશે. તારાથી જો પા-અડધો લાખ રૂપીઆ રોકડો શકાય...’

‘તો અડધો લાખ મારા.’

‘વાહ. મારે તો હવે એક એક લાખ રૂપીઆ મારા નવ મિત્રોને ભરવા માટે ધરવાના એટલે દસ લાખ ચપડીમાં. પણ જોજો હોં, મારાથી દોરવાઈને આ ધંધો ન કરીશ. પૂરો વિચાર કરી જોજો. કાઈ છોકરીને આશા આપી એનું હૃદય તોડી નાંખવું એ કૂરતાની પરિસીમા છે. માશીઆને એક શબ્દ પણ નહીં કહેતો હો!’

‘નહીંરતો.’

‘આલો, એ તો પતી ગયું. તને હિંમત જરાજર આવે છે? તું ‘બીમો’ વાપરે છે ને?’ ગમ્યું? હવેથી મોટી ખાટલી જ લેજો. સાહેબજી.

પાછલી રાતની આ વાતચીત મદનલાલ યાદ કરતો ચા પીતો હતો. રૂપીઆ તો એને કંપની ચાલશે એટલે દસગણા પાછા મળશે, અને માશીઆની અડચણ દૂર થશે. એનો એક સગો જોસેફ ગયે વરસે જ સિનેમા એક્ટ્રેસને પરણ્યો હતો અને એમને તો માશીઆ ધણુંખર મળવા બોલાવતાં હતાં. મદનલાલને આમાં વધારે સ્વાદ આગ્યો. પ્રેમનો પંથ સરળ થતો લાગ્યો. અગીઆર વાગે રિહર્સલ શરૂ થવાનું હતું. એક કકડતો સૂટ પહેર્યો.

આખું શહેર આનંદ કરતું હતું પણ રિહર્સલ રૂમમાં તો ઠીલ-ગીરીની છાયા છવાઈ રહી હતી. ‘ગંગોત્રી’માં મામડોઆઓનો રાસ હતો. રાસ શીખવાડનાર માસ્તર બહેરો હુંડ હતો. રાસમાં એક માણસ ઓછો હતો. માસ્તરે અલિપ્રાય આપ્યો.

‘ગૃહસ્થો, તમે ગધેડા છો. દસ દિવસથી તમારા પથ્થરીઆ મગજમાં હું આ સાદી ચાલ ઠસાવવા મહેનત કરું છું. અને તમારો એકે પગ સાચો પડતો નથી. જાણે ચડાઈ કરવાની હોય એમ આખો ઓરડો ભરી દો છો. એકમેક ઉપર ગળડચા સિવાય અટકી શકતા નથી. તમને શીખવું છું તે છોડીને દરેક જણ પોતપોતાની સ્વતંત્ર ચાલ ચાલે છે. મારા કરતાં તમે વધારે જાણતા હશે પણ તમને શીખવાડવાનો હું પગાર ખાડું છું. મહેરબાની કરી તમારી અકબલ ન વાપરશો કારણ તે તો છેજ નહીં. એમાં તમારો વાંક નથી. બચપણમાં તમારાં માથાંઓને અકસ્માત થવાથી તમે વિચાર કરો એટલે દરદ થાય.

ચૌદ જણાના રાસમાંના તેર જણાને મીઠું લાગ્યું. ખરા મનની મહેનત ઉપર આ સરપાવ ? ચૌદમા ગૃહસ્થ નખશીખ ચક્રચકિત થએલા હતા. તેમના ઉપર કાંઈ અસર થઈ જણાઈ નહી. પણ એમનું પ્રમાણિકપણું ધવાયું. એ આગળ આવ્યા.

‘અરે...ઓ...હું...મારે...’

‘બહેરા માસ્તરે આ આજીજી ન સાંભળી. એ લાંબો બટાર મારવા નીકળી પડ્યા હતા તે પાછા વળ્યા ત્યારે એમણે ચંદ્રનું પહોળું મોઢું જોયું. ‘શું? સાંભળાતું નથી.’

‘એટલે વાંક મારો છે. ખરેખર.’

‘હે?’

‘તમે એટલે હું...ના...ના...’

‘બોલને, અવાજ નથી?’

‘હામોનિયમ માસ્તર મદદે દોડ્યા. એમણે બહેરા માસ્તરના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને કાનમાં કહ્યું.’

‘એ કહે છે એનો વાંક છે?’

‘રાંક? રાંક છે? આમાંથી કોણ રાંક છે?’

હાર્મોનિયમ માસ્તરે પૂછું ત્યાસ ભરી લીધો અને ખૂમ પાડી:

‘ આ કહે છે કે એની બૂલને લીધે બધાએ ભૂલો કરી. એ આજે જ કામ પર ચઢ્યો છે. ’

‘ વઢ્યો છું ? વઢું નહીં તો પૂજા કરું ? ચોખ્ખા ચઢાવું ? ’

હાર્મોનિયમ માસ્તરે રાડ પાડી.

‘ આ નવો છે, એને પગલાં આવડતાં નથી. નવો છે, થોડા દિવસમાં આવડશે, હમણાં પગલાં નથી આવડતાં. ’

‘ હું જાણું છું નથી આવડતાં, પણ શું કામ નથી આવડતાં ? ’

‘ એ નવો છે. ’

‘ કેવો ? ’

‘ નવો. ’

‘ ઓહો, નવો ! ’

‘ હા, નવો. ’

‘ શા માટે નવો છે ? ખીજા સાથે કેમ દાખલ ન થયો ? રોજ નવા નવા આવે તો હું કેમ શીખવું ? તને કાણે રાખ્યો ? ’

‘ મંદનલાલજીએ. ’ નવાએ કહ્યું.

‘ મંદનલાલે. ’ હાર્મોનિયમ માસ્તરે ત્રાડ પાડી.

‘ ક્યારે ? ’

‘ ગઈ કાલે. ’

‘ ગઈ કાલે ? ’

માસ્તરે હાથ આકાશ તરફ ચા કરીયા, એક બાબુ ચક્કર લગાવ્યું. ‘ હું શું કરું ? રોજ નવો માણસ-અટકી પડ્યો. અડચણોથી કેમ ચાલે ? મારાથી આ કામ નહીં થાય. સ્વસ્તમજીને કહીને છોડી દઈશ. કેમ દોર જેવા બિમા રહ્યા છો ? ચાલો ફરીથી કરો. ’

નવીન આવનારને પરસેવો છટી ગયો. ખાનગી નાટકો કરેલાં તેમાં આવો અનુભવ કદી નહીં થયેલો. એણે ખાલુના ગૂઢસ્થને પૂછી જોયું:

‘આ-આવો જ હોય છે?’

‘કાણુ ? એરીઓ ?’

‘પેલો રખરનો માણસ-જે કૂદતાં ચાકતો જ નથી. તે આમ ઊઠળી જાય છે!’

‘ઊઠળી જાય છે ? હજી ગુસ્સે થાય ત્યારે જોજો. આ તો ફક્ત એક વિવેકઝરી ટકાર હતી.’

‘રામ, રામ,’ નવા ઉત્સાહીને ભવિષ્ય શ્યામ ભારયું.

‘બધા ખાલુએ ખસી જાયો. તું પેલો નવો ! અહીં આવ.’

‘હું?’

‘તું-તું. તું નહીં ત્યારે હું ? ચાલ, તને હું જરા શીખવી દઉં. જરા સ્થરીરનો મરોડ કરીને આવ જોઉં.’

ખારણામાં પડ્યા ને વીણા આવ્યાં, પડ્યાએ પૂછયું:

‘એ કાણુ હશે ? વીણા ! ચંદ્રવદન જેવા જ દેખાય છે.’

‘ચંદ્ર જ છે.’

‘હોય નહીં.’

‘છે જ.’

‘પણ અહીં કેમ?’

‘હું હમણાં એને એજ પૂછવાની છું.’

પણ ચંદ્રવદન મહેનત કરતો હતો એટલે એને મળવાનો મોકલો જલદી ન મળ્યો. એટલામાં પાછળથી હુકમ છૂટ્યો. રસ્તામજીને બીજાં

રિહસલો જોવા હતાં. રાસવાળા છૂટ્યા. ખીખ દિગ્દર્શકો હાજર થયા. નવીન ઉમેશ્વર પરસેવો લૂછતો બહાર જવા નીકળ્યો અને વીણાએ રોક્યો.

‘ચંદુ, તું અહીં શું કરે છે?’

ચંદ્રવદનજી હજી પરસેવો જ લૂછતા હતા. બેરીઆના રિહસલોમાં આરામને સ્થાન નહોતું. એક અમીરને ત્યાં જલસો હતો ત્યાં આ રાસ રમવાનો સિન હતો. ચંદુને તો રાસ નહીં પણ ટાંટીઆ ઉછાળવાના રોગ જેવું લાગ્યું. એના કદળોસ્થંભો ગળી ગયા હતા.

‘હીં...!’ એનાથી ‘અહીં?’ પણ ન કહેવાયું.

‘તું અહીં શું કરે છે?’

‘કરે છે? હા-ઓહો-સમજ્યો. અહીં હું મુંબઈમાં ક્યાંથી, એમને?’

‘ના એમ નહીં-તું મુંબઈમાં છે એ જાણું છું. પણ અહીં આ સ્ટુડીઓમાં શું કરે છે? પેલા બેરીઆના પંજમાં ક્યાંથી આવ્યો?’

‘બેરીઓ!’ ચંદુના અવાજમાં માન અને ભય હતો. બેરીઓ પણ ફીણેલી રાઈ છે. એને જોઈને મને રશીઆના વડુ યાદ આવે છે. એણે ફરી ફરીને શેત્રંજીમાં ચીઝા પાડી નાંખ્યા હશે વાંધ જેમ મારા પગમાંથી પાંચશેરનો લોચો કરડી ખાય તો નવાઈ નહીં.’

વીણાએ એને પકડી હલાવ્યો.

‘ભાટકાં ન મારીશ. તું અહીં કેમ આવ્યો?’

‘ઓ-એ તો સરળ છે. મને કામએ આ માઈકલ ઉપર ઓળખાણનો કાગળ આવ્યો હતો. અમે મિત્ર થઈ ગયા અને મેં આમાં રહેવાની માગણી કરી. મેં કહ્યું કે મારે પગાર નહીં જોઈએ અને આ નાચતાફૂટતા લહેરી લાલાઓ ભેગો બેચાર છત્તંગો હું

મારીશ તેમાં કાંઈ ફરક નહીં લાગે. એણે કહ્યું: 'થાવા દે' કે 'થઈ જાય' એવા અર્થનું કહી દીધું.

‘પણ કારણ? ગમત ખાતર તું આ ન કરે.’

‘ગમત? ’ ચંદ્રવદન દેસાઈના કુમળા મુખ ઉપર ત્રાસ તરી આવ્યો.

‘મારા ગમતના વિચારો આ બેરીઆથી તદ્દન ઊલટા છે. મને લાગે છે કે આંચ મારવાનો એનો મુખ્ય ધંધો છે. ગમત તો નહીંજ. મારે બિપીન સાથે વાતચીત થઈ મઈ હતી. તું ફિલ્મમાં રહી એટલે મારા મનથી હું પણ જોડાઉં તો તારા ઉપર જરા નજર રહે. હું બહુ ઉપયોગી તો નથી પણ વખતે ખૂબ પાડતાં હાજર થઈ જવાયને ?’

વીણા પલળી.

‘ચંદુ, તું સુટમાં વીંટેલું સોનું છે હો.’

‘નરેન્દ્રને પણ નિરાંત થાય.’

વીણા થીજ ગઈ.

‘ચંદુ, મહેરબાની કરી નરેન્દ્રની વાત ન કરીશ.’

‘એ તો હું સમજ્યો. તને હાલમાં તો પેટમાં ખાડો પડ્યા જેવું ખાલી ખાલી લાગતું હશે નહીં? પણ તેં જો એને જોયો હોય-

‘મારે એની વાત નથી કરવી.’

‘એ જરા ઊલાયો છે. પશ્ચાત્તાપ અને એવું બધું કરે છે. એ તને પાછી બોલાવે છે.’

‘એમ કે? તને તેડવા મોકલ્યો છે?’

‘કાંઈ એવો જ ખ્યાલ ખરો.’

‘તને આટલો અચકાવવો એ શરમભરેલું છે. જોઈએ એટલા કાસદો મળે છે.’

ચંદુને કાંઈક શક આભ્યો.

‘મશ્કરી કરે છે ! નહીં ? કાંઈ કાસદને મોકલે એ તને ગમે ? નજ ગમે ખરું ?’

‘તને મોકલ્યા કરતાં વધારે તિરસ્કાર ન આવત.’

‘મારે તો આવવું જ હતું.’

વીણા ગંભીર થઈ ગઈ.

‘ચંદુ, તું નહીં સમજે ? તું મને બાળપણથી જાણખે છે તો પણ મારા અભિમાનનો તને ખ્યાલ નથી ? જે નરેન્દ્રને મારી જરૂર જ હતી તો એક જ રસ્તો હતો. જાતે આવીને બોલાવી જવી હતી.’

‘બિપીન આજ શબ્દો બોલ્યો હતો, પણ તમને કાંઈ ખ્યાલ છે કે નરેન્દ્ર ત્યાં ફેટલો કામમાં છે ?’

‘કામમાં ?’

ચંદુને કારણ સચોટ ન લાગ્યું પણ આગળ ધપે ગયો.

‘ખ્યાલ ન આવે એટલો. એટલે કે ચૂંટણીનો વખત ને એ બધું. ટૂંકમાં એ ત્યાંથી ખસી શકે એવી સ્થિતિ નથી.’

‘બરાબર છે, એની ઝગકતી કારકિર્દીમાં અઢયણ આવે એવું મારાથી કરાય ?’

‘બિલકુલ નહીં. મને હતું જ કે તું સમજી જઈશ.’ ચંદુ રાજ થઈ ગયો.

‘કાણે કહ્યું સ્ત્રીઓ અવિચારી હોય છે ? ત્યારે સારસની જોડ સંધાઈ નહીં ?’

‘સંધાઈ ?’

‘એ તો અલંકાર-તું મારી સાથે કલકત્તા આવીને નરેન્દ્રને સુખી કરીશને ?’

વીણાએ શાંત અટહાસ્ય કયું.

‘વિચારો નરેન્દ્ર, ધણું સહન કરવું પડ્યું નહીં?’

‘એમ તો કેમ કહેવાય? ખરું પૂછો તો થોડાંધણો વાંકો તો એનો પણ હતો.’

‘થોડાંધણો?’

‘એટલે કે...’

‘થોડાંધણો?’

ચંદુ જરા ગલરાયો. વીણાનો અવાજ એને ગોઠ્યો નહીં. એ બહુ તીવ્ર ચિકિત્સક ન હતો; તોપણ વાતાવરણ આનંદી ન હતું એટલું એણે પારખ્યું. એને વહેમ પડ્યો કે એને પાણીનું પકડાવાતું હતું. આ અટપટી જંદગીની આંટીઘૂંટી ચંદુને સતાવવા લાગી. આ તો સી. એસ. નાછડુના બોલ જેવું હતું. ધીરથી આવો છેક સુધી દેખાય અને લાગે કે ઢોલનું ચામડું ફાડી નાખીશું પણ ફટકા મારીએ ત્યારે ત્યાં બોલ ન હોય. વાત તો રીવર્સમાં ચાલી. એ આવ્યો ત્યારે એને લાગતું હતું કે વીણાને શોધવી જ મુશ્કેલ પડશે. મળ્યા પછી તો જરા સમજાવી એટલે સોધું સટ ઊતરશે, પણ પ્રેમ એલચીની હોડીમાં ગાખડું પડ્યું લાગતું હતું.

‘વીણા, સાંભળ.’

‘બોલ.’

‘તું નરેન્દ્ર સાથે પ્રેમમાં છે કે નહીં? એટલે તું એને ચ્હાય છે? પ્રીત કરે છે? વગેરે.

‘કાણુ જાણે.’

‘કાણુ જાણે? એટલે? તું જાણે જરા મળતા વિચારો ઉપર લગામ રાખ. માફ એમ કહેવું છે કે કાં તો તું એને પ્રેમ કરે છે કે કાં તો નથી કરતી એમ.’

વીણાએ મોં મરડ્યું.

‘જો આવી સરળ વાત હોય તો સતયુગ જ હોત. તને ખબર છે કે પ્રેમ અને ધિક્કાર વચ્ચે એક દોરાનો જ ફરક છે. ધણી કવિઓ એ કહી ગયા છે.’

‘ઓહો-કવિઓ!’ ચપટી સાથે એણે કવિઓ ખસેડી નાખ્યાં. કોલેજમાં શેક્સપિયર અને કાલિદાસ એના માથામાં માર્યા હતા. પણ હંમર લાયક થયા પછી એણે કવિઓને પાછીચું આપ્યું હતું. ફિલ્મનાં ગાયનોથી પછમાં એની વૃત્તિ કદી આગળ વધી ન હતી.

‘મારી સ્થિતિમાં મુકાયેલી છોકરી ચાહે છે કે ધિક્કારે છે એ નક્કી ન કરી શકે એ તને માન્યામાં નથી આવતું.’

ચંદુએ માથું ધુણાવ્યું.

‘ના, મને તો ગાંઠુ લાગે છે.’

‘તો પછી શું કામ લવારો કરે છે? મને દુઃખ થાય છે.’

‘પણ તું મારી સાથે નહીં આવે?’

‘ના.’

‘અરે પણ એમ શું કરે છે? એક વખત ફરીથી ધા કરી જો.’

વીણા હસી. ચંદુને એ હાસ્ય એના કામને હાનિકારક લાગ્યું. સંજો ક્યાંક બગડ્યો ખરો. વાદવિવાદમાં કાઈ જગ્યાએ જરૂર એણે ઠોકર ખાધી.

‘ચંદુ, તું તો જાણે કાઈ જલસામાં આમંત્રણ આપતો હોય એમ લાગે છે. હું ફરીથી ધા કદી નહિ કરું. ચંદુ, હજી તારે સ્ત્રીઓ વિષે જ્ઞાન લેવાનું બહુ બાકી છે.’

‘ઐરં વિચિત્ર તો ખરાં.’

વીણાએ ચાલવા માંડ્યું.

‘જમણ નહીં.’

‘કેમ ? આ વાતથી શો ફાયદો ? ચંદુ, તારો કદી હાથપમ તૂટેલો ખરો ?’

ચંદુ ગુંચાયો.

‘હા-કોલેજના છેલ્લા વર્ષમાં ફૂટબોલ રમતાં મારું કાંડું તૂટી ગયું હતું.’

‘કુઃખતું હતું ?’

‘બેહદ-હદપારનું.’

‘પછી આરતે આસ્તે મટવા માંડ્યું નહીં ? એ વાગ્યું ત્યારે તું એના ઉપર લાકડી મારતો હતો ? સોય ભોકતો હતો કે રૂઝવા માટે આરામ આપતો હતો ? હું અંદરથી ખંડેર થઈ ગઈ છું. પાછી સાજી થઈશ કે નહીં તે મધિર જાણે પણ યત્ન તો જરૂર કરીશ. રાતદહાડે મજૂરીમાં પરોવાઈ એને બૂલી જવા મહેનત કરું છું. ચંદુ, તારા કાંડાની જેમ હું પાટાપુટીમાં છું. અને એના ઉપર શા કરાવવા નથી ઇચ્છતી. તું મારો ઘણો જ માનીતો છે પણ ફરીથી નરેન્દ્રની વાત ન કરીશ. આટલું તું પાળીશ તો આપણે ફાવશે. હવે હું જઈ છું, બિચારી પદ્મા, તારી ક્યારની પ્રદક્ષિણા કર્યા કરે છે. તારી તો ભક્ત છે તે તું જાણે છે ?’

ચંદુ ચમક્યો.

‘અરે-એમ તે હોય-મારી ?’

વીણા ચાલી ગઈ. અને પદ્મા આવી. જાણે દેવ આગળ ભગત આવે તેમ.

‘દેસાઈજી ! નમસ્તે.’

‘નમસ્તે ! ઓ-હો-નમસ્તે-નમસ્તે-સાહેબજી.’

પદ્મા એના મોં તરફ જોઈ રહી. ચંદુને બહુ જ રૂપાળી લાગતી હતી. પદ્માએ તેજ દહાડે નવી સાડી પહેરી હતી અને ચંદુને જોઈને આનંદમાં આવી ગઈ હતી.

‘તમે આવ્યા એ બહુ સારું કયું!’

‘મુખર્ષ કેમ આવ્યા?’ એ પદ્માએ ન પૂછ્યું તેથી ચંદુને નિરાંત થઈ. કારણ એ પ્રશ્નના એને જવાબના ફાંફાં હતાં. વીણાનું કારણ કેમ અપાય! અને બીજું શું કહેવાય! પણ પદ્મા ન બોલી. ચંદુને લાગ્યું કે એ જાણવા ઉત્સુક નહીં હોય.

પણ પદ્મા બીજા જ ખ્યાલથી મૂંઝી રહી હતી. જે શેરમાં વીણાના પૈસા ગયા તે શેરમાં ચંદ્રવદનના પણ પૈસા ગયા હતા, એ વાત-ચીત એની હાજરીમાં થઈ હતી; એટલે જે કારણસર વીણા આવી તે જ કારણ એને પણ હોવું જોઈએ અને તેથીજ ફિલ્મમાં ઓવી હલકી નોકરી લેવી પડી હશે. પદ્મા ફિલ્મમાં કામ કરતી હતી પણ સંસ્કારી કુટુંબની ઝોકરી હોવાથી, ચંદુને દુઃખ થાય એટલે એણે પ્રશ્ન ન પૂછ્યો. એને તો ચંદુને આશ્વાસન આપી એનું દુઃખ હળવું કરવાની ઇચ્છા હતી. ચંદુનું મગજ પેલા ખેરીઆએ બગાડી મૂક્યું હતું અને પછી વીણાએ તો પકવી જ મૂક્યું. એને પદ્મા તો ‘એસ્પિ-રીન’ જેવી લાગી. પદ્માનો શાંત સ્વભાવ એને ગમ્યો.

‘હું કહું છું કે આ હુમલો પાછો વળે એટલે કે આ ફિલ્મફૂદા શમી જાય પછી કાંઈ પેટપૂજ કરીએ તો?’

‘જરૂર-મુખર્ષ જઈ આપણે રેલ્વે હોટેલમાં જઈશું.’

‘રેલ્વે!-કઈ રેલ્વે? સાંલળી નથી.’

‘ગ્રાંટરોડ-સોલ્લી છે.’

‘હું તો મેજેસ્ટીકનો વિચાર કરતો હતો.’

‘પણ એ તો બહુ મોંઘી.’

પદ્મા પાલક થઈ ગઈ. ચંદ્રવદનના ખભે આંગળી મૂકી.

‘જુઓને, મારી આગળ દેખાવ રાખવાની જરૂર નથી. તમે શ્રીમંત છો કે ગરીબ તેની મને પરવા નથી. એટલે કે તમારી દોલત

ગુમાવી એ તો બહુ જ ખરાબ થયું. પણ હવે આપણે ખરાં મિત્ર મધ ચકીયું, નહીં !’

‘મારી દોલત !—એટલે પૈસા ! ગઈ ! ગયો ?’

‘નહીં તો તમે અહીં શું કામ આવો. હું તો ન બોલત પણ તમે ‘મેજેસ્ટીક’ની વાત કહાડી ત્યારે કહેવું પડ્યું. તમે અને વીણા એકજ સદામાં ખુવાર થઈ ગયા, નહીં ? પણ એમાં શું જીવનનું ધ્યેય પૈસો જ છે શું ?’

આશ્ચર્યથી અંદ્રવદન દેસાઈ ચૂપ થઈ ગયા. પહેલાં તો એ સમજ્યો જ નહો. બ્યારે એના મગજમાં વાત ઝિતરી ત્યારે એને ગમત આવી અને ચૂપ જ રહ્યો. એને હ મેશા વહેમ રહેતો કે દરેક યુવતિ એના પૈસાને લીધે એની સાથે વાત પણ કરતી. અને આ તો ગરીબ થયો એટલે ખાસ દોરતી કરવા આવી. એનું સ્વમાન ઉત્તેજિત થયું. એનો અવાજ લાગણીથી થકાયો.

‘તમે—ધણાં સારાં છો...એટલે કે...તમે ધણાં સારાં છો.’

‘હું ગમી એટલે થયું—મને ડર હતો કે તમે મારી સાથે વાત પણ કરશો કે નહીં !’ વળી બંને ચૂપ થઈ ગયાં.

પેલું કયું એન્જન કહ્યું. પેલી ટ્રેન ?’

‘રેલ્વે હોટેલ.’

‘એજ આપણું સ્ટેશન—ચાલો જઈશું ?’

‘ચાલો.’

એટલામાં અંદરથી પુકાર આવ્યો :

‘રાસવાળા હાજર થઈ જાઓ.’

‘ત્યારે હમણાં તો ટા-ટા—ખેરીઆની ખૂમ સાંભળવી પડશે.’

અંદ્રવદન દેસાઈ ગયા.

નાટક અને સિનેમાના રિહર્સલોમાં એક જાતનો એવી રીતે હોય છે, જે મનુષ્યની તમામ સારી સારી લાગણીઓનો જડમૂળમાંથી નાશ કરે છે. સ્તમજી રિહર્સલમાં આવ્યા ત્યારે આનંદમાં હતા અને આખો દિવસ આનંદમાં જ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. પણ આવ્યા પછી પાંચ જ મિનિટમાં એ આનંદ ઊડી ગયો. અને પા કલાકે તો એમના મુખારવિદે બુકરી વાંકી કરી અસલ સ્વરૂપ ધારણ કરી લીધું. જ્યારે બિપીન આવ્યો ત્યારે સ્તમજીએ એને ચા કે સોડા લેવાનો પણ વિવેક ન કર્યો. જ્યારે સિનેમામાલિકને સ્વાર્થ સાધવાનો હોય તે વ્યક્તિને ચા કે સોડાનું ન પૂછે ત્યારે નિઃસંશય એનો મિજબ હાથથી ગયો જ સમજવો.

પણ આમાં સ્તમજીનો વાંક ન પણ હોય, કારણ ‘ગંગોત્રી’ ગમે તેવા પ્રખર માલિકનું સમતોલપણું પણ નષ્ટ કરી શકે એમ હતું. અને મદનલાલ, જેને ગુપ્તહાસ્યના સંવાદ કહેતા હતા તેઓ બળીને સ્તમજીનાં રૂવાં ઊભાં થઈ જતાં હતાં. એમણે સ્વપ્ને પણ સાહિત્યનો સંપર્ક સાધ્યો ન હતો. એમનું ફિલ્મ પાછળનું ધ્યેય ફક્ત ધૈર્ય ઊભા કરવાનું હતું. જે ફિલ્મ સારી ચાલે તે જોઈ આવતા અને એવી જ ફિલ્મ કાઢવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરતા હતા. શરૂઆતમાં એમણે નાટકમાં કામ કરેલું એટલે સંગીતનો ખ્યાલ એમનો ચાર આના કલાસનો હતો. હાસ્યરસ એટલે કેળાંની છાલ ઉપરથી લપસવું. પરણેલી ઓએ પોતાના વરનો કાન પકડવો. અથવા લગભગ બિભત્સ સંવાદ જેમ કે-

વર : ‘અલી, તારી જોદમાં આજક નથી રમતું તેનો મને ખેદ થાય છે.’

વહુ : ‘તેમાં હું શું કરું? મારો શો વાંક?’

વર : ‘ત્યારે કોનો વાંક? મારો?’

વહુ : ‘હાસ્તો, તમારો જ. ત્યારે મારો?’

આવા સંવાદોમાં વખતે રૂસ્તમજી ફરફાર પથ્થુ કરે અને સંવાદમાં 'ડાક્ટર પાસે જાઓ' એમ જિએરો કરાવે. બાકીનો ભાગ મુખ્ય પાત્રોના ટૂંગારના સ્ત્રિન, દિરાઈન રાજી હોય તો એચાર ચુંબનો, અને સુખી અંત ગંગોત્રીનો પ્લોટ જડતાની પરિસીમા હતી.

પથ્થુ ત્યારે રૂસ્તમજી આ બુદ્ધિવિશિષ્ટ ફિલ્મ કાઢવામાં કેમ સંમત થયા હશે? કારણ કે ફિલ્મ-માલિકની જેમ એ પથ્થુ સ્વપ્નેનાં સેવતા હતા કે જૂની ફિલ્મોથી કંટાળી જઈ હવે જનતા ઉચ્ચ કક્ષાની ફિલ્મો માટે તૈયાર થઈ ગઈ છે. કાઈ કાઈ વખત જ્યારે સાંજે વીરકીની બાટલી ખલાસ થતી હોય, ત્યારે એમના ગ્લાસ-ગોડીઆ માલિકોને કહેતા પથ્થુ ખરા કે ફિલ્મનું ભવિષ્ય હવે બુદ્ધિવિશિષ્ટ પ્લોટમાં ભરાયું છે અને ખીજ માલિકો દાદી તળે લટકતા માંસના ચેલા ઉપર હાથ ફેરવતા નીચે સરકતા, કાઠી જેવા પેટ ઉપર હાથ ફેરવી ડહાપણનું માથું ધુણાવતા અને એ વાત ઉપર ખીજ બાટલીનો ખૂચ ખોલાતો. પ્રશસ્ત, અંસ્કૃત ફિલ્મો કાઢવાનો જ્યારે માલિકોને તુરંગ જિક્કો ત્યારે તે બહુ લાંબો કાળ ટકતો નહીં. તરતજ એ જિર્મિને દબાવી દઈ ચોક્કસ આવક જેમાં દેખાય તેજ હાથમાં લેતા. પથ્થુ રૂસ્તમજી જે બડીએ સંસ્કારી ફિલ્મ કાઢવાના આવેશમાં આવેલા તેજ સમયે એમને મદ-નલાલ મળ્યા અને ઉચ્ચ કક્ષાની ફિલ્મ પોતાને ખર્ચે કાઢવાની દર-ખાસ્ત રજૂ કરી. રૂસ્તમજીની ક્ષણિક નબળી મનોદશાએ દગો દીધો અને એમણે આ દરખાસ્ત મંજૂર કરી. રૂસ્તમજીનું માનસિક સમ-તોલપથ્થુ આવ્યા પહેલાં સહોસિક્કા થઈ ગયા. આ સાહસ ખેડવાનો લાભ રાજનો લોહી ઉકાળો.

'ખિપીન, આ ફિલ્મની વાર્તા ખ્યાનમાં રાખ. ગમે તે ખર્ચે એને લોકપ્રિય બનાવવાની છે.'

'તમને આમાં ફરફાર કરવો આવશ્યક લાગે છે?'

કારા ધાકાર જેવા સંવાદોનું રિહર્સલ ચાલુ હતું તેના તરફ ડાળા કહાડતા બોલ્યા:

‘ફરફાર! અરે એમાં ફરવવાનું નથી. ઊઠાડી દેવાનું જ છે. તારે નંબર એક સિનથી નંબર છેલ્લા સિન સુધી નવી જ મોહકાણુ માંડવાની છે.’

‘તેનો વાંધો નહીં. મને આ પ્લોટની ખબર છે અને મેં રિહર્સલો પણ જોયા છે, એટલે એને એક નંબર બનાવતાં વાર નહીં લાગે. પણ લેખક માનશે?’

સ્તમજીની આંખ બિપીન ઉપર ઠરી.

‘જો સાંભળ-મેં કહ્યું એટલે ખોદાયજીએ કહ્યું. આય રુડિ-મેનો હું નાનો સરખો રાજા છેઉં. સમજીયો?’

સ્તમજી ઉશ્કેરાતા ત્યારે જાતભાષા ઉપર ઊતરી જતા. આ વાતનો પુરાવો જાણે આપતા હોય તેમ સ્તમજીએ એક ત્રાક મારી. વીજળીનો આંચકો લાગ્યો હોય તેમ દરેક કલાકાર સ્તબ્ધ થઈ ગયો. આસિસ્ટન્ટ ડાયરેક્ટર કાગળિયાં પકડીને શેડ સામે જોઈ રહ્યો. મુખ્ય ડાયરેક્ટર પડિતજી તો પધાર્યા જ નહોતો. આવા મામૂલી રિહર્સલોમાં તેઓ ભાગ્યેજ આવતા.

‘એ ફરીથી બોલાવો. પેલું ભાષણ મનુષ્યની જીંદગી એકએક તકનુય સમાન છે! એ ભાગ અને એમાં કાંઈ અર્થ દેખાતો નથી.’

રિહર્સલ શરૂ થયું, અધવચ્ચે શેડ તાળી પાડી.

‘કાપી નાખો.’

‘આખું ભાષણ કાપી નાખું?’ આસિ. ડાયરેક્ટરે પૂછ્યું.

‘હા-આખું-એ ખાલી લવારો જ છે.’

ખૂણામાંથી મદનલાલ સરી પડ્યા.

‘રસ્તમજી-રસ્તમજી!’

‘કેમ?’

‘એ તો આખી વાર્તામાં શ્રેષ્ઠ અવીસ્તણું દુચકો છે.’

‘કીયો દુચકો?’

‘અવીસ્તણું દુચકો-એપીગ્રામ છે.’

‘લોકને અવ-અસ-અસ્તી-એ એપીગ્રામ નથી જોઈતા. માણુ-જાને એપીગ્રામ બિલકુલ પસંદ નથી. હું આ ધણે પંદર વરસથી કરું છું અને કહી શકું છું કે એપીગ્રામ આવે છે એટલે મને કલે-જમાં કાપણી થાય છે, આગળ ચાલો.’

મદનલાલ પાંખો ફફડાવતા ત્યાં ફરી રહ્યા. ડાયરેક્ટર તરીકે શેઠનો આ એમને પહેલો જ અનુભવ હતો. શરૂઆતમાં શેઠ આસિ. ડાયરેક્ટરને કામ સોંપી દેતા. પછી એણે કરેલું તમામ પોતે ફેરવી નાખતા. પોતે એક મહાન ડાયરેક્ટર છે એમ એમની દૃઢ માન્યતા હતી. આ શરૂઆતના કામમાં ડાયરેક્ટર પડિતજી કશુંજ બોલતા નહીં અને સિન લેતી વખતે સિનમાંજ રિહર્સલ કરાવીને સિન લઇ લેતા. રસ્તમજી પોતાનો અભિપ્રાય કદી ફેરવતા નહીં. એ વાત મદનલાલ નહોતા જાણતા.

‘પણ રસ્તમજી!’

શેઠ એના હિપર કરડી નજર નાખી.

‘પત શું છ? કાંય માથું ખાય છ! કામ પત કરવા દેસે કે નહીં!’

‘પેલો એપીગ્રામ.’

‘કપાઇ ગીયો.’

‘પણુ!’

‘ગીયો-કપાઈ ગીયો.’

‘પણ આ બાબતમાં મારો પણ અભિપ્રાય-મારો પણ અવાજ.’

‘જરૂર, તમેને અવાજ છે. અને તે મારા રટુડિયો સિવાય મને ત્યાં એ અવાજનો ઉપયોગ કરી શકો. જેટલો અવાજ કાઢવો હોય તેટલો કાઢી શકો. રસ્તા ઉપર જઈને હવામાં જોઈએ તો ખૂબો પારો; પન એ અવાજ અહીં બંધ રાખો; કારનકે આય રટુડિયોમાં એકજ અવાજ છે અને તે મારો.’

શેઠ બિપીન તરફ ફર્યા અને મદનલાલ મુંઝળું વળી બરાઈ ગયા.

‘આય માનસ માયું’ ખાઈ જાય છે. ફિલમ...બી સમજતો નથી અને વલો મને સીખવવા આવીયો ચ. એની સ્તોરીની ફિલમ નીકલેચ એ કાંઈ કમજ. બસ, એ જોતી મળ કરવાને બદલે મને મારો જ ધંધો શીખાડવા આયા કરે છે. અરે, પેલો શું બકી ગીયો ? ફરીથી બોલાવ. પેલો લાટ સાહેબ.’

જેને રૂસ્તમજી ‘લાટ સાહેબ’ કહેતા તે મહંત બન્યો હતો. મહંત જેવા ધાર્મિક કામોમાં એ અનોડ ગણાતો. પંચમ-કલકતા વચ્ચેના રટુડિયોમાં તેણે કામ કરેલું હતું; પણ એને રૂસ્તમજીનો અનુભવ ન હતો, અને થયો ત્યારે ઘણાજ આકરો થયો. એનું ‘તડખૂચ’વાળું બાવણુ આખું કાપી નાખ્યું, તેનો ધા હજી રૂઝાયો ન હતો. એને એ સંવાદ પસંદ હતો. એણે જ પૂછ્યું:

‘કયો! ભોજકાલિદાસવાળો ?’

‘એજ, તમે ભોજ કાલિદાસ કહ્યું તેજ એકલું ભોજ રાખો. કાલિદાસ કાંધી નાખો.’

મહંતજીએ હસવું દાખવાનો ચાળો કર્યો અને ગળું ખંખારી આસ્તેથી બોલ્યા.

‘એ બરાબર શેઠ-પણ આ સંવાદનો સંબંધ જોતાં કાલિદાસની જરૂર લાગે છે.’

મહંતજી મનમાં બબડ્યા. ‘ચાર ગવેદાના રાજા !’

‘મેં કહ્યું ને એકલો ભોજ રાખો.’ શેઠ ત્રાડી બેઠ્યા. ‘આ રટુડિયો હું ચલાવું છું. કે તમે ?’

‘જેવી તમારી મરજી.’

શેઠ બિપીનને સમજાવવા લાગ્યા.

‘જુઓને, આ એકટરો...’ એટલામાં મદનલાલ પાછા ફરી નીકળ્યા.

‘સ્તમજી-અરે-સ્તમજી !’

‘વળી શું થયું ?’

‘કાલિદાસ કેમ કાઢી નાખ્યા ?’

‘એકલો ભોજ બસ છે. મારે ભોજના બાપદાદાઓ કયો વંસ- વંશી...સું...ઝાઢ આપવું છે ?’

‘પણ આમાં એના બાપદાદાઓ કયાંથી આવ્યા ?’

‘વળી ભોજ શું ખોટો છે કે તેના બાપનું નામ આપવું ?’

‘બાપનું નામ ?’ મદનલાલ ગભરાઈ ગયા. બિપીન હસવા માંડ્યો. અને મહંતજી મોટેથી હસ્યા. શેઠ લાલચોળ થઈ ગયા.

‘કાંય, સાલા ભોજનો બાપ વહી કાકા કાલિદાસ, તેનું શું કામ છે ?’

મદનલાલ જોષ રહ્યો.

‘અરે સ્તમજી, ભોજ તો રાજા હતો અને કાલિદાસ તો કવિ હતો.’

‘તો તેને જુદા જુદા રાખો—સાથે બાપ-દીકરા જેવા કાંય મૂકો છો ? કેમ બિપીન ?’

‘ શેઠ, તમારી વાત તદ્દન સાચી છે, પણ સેંકડો વર્ષોથી બોજ-કાલિદાસ સાથે બોલાય છે એટલે આ ભૂલ લાખો માણસો કરતા જ વ્યવ્યા છે. મૂળ રાજા બોજ, એ ગાંગાતેલીનો સાવકો દીકરો. તે મુંબઈ પહેલી નિશાળ સ્થાપક તેમાં લખેલો. એનો માસ્તર કાલિદાસ, એ હિંદુસ્તાનની ગીલીદંડા દીમનો કેપ્ટન હતો. અને બોજ રાજા થયો ત્યારે કાલિદાસ માસ્તર ને માસ્તર જ રહ્યો; એટલે એણે દારુ પીને કવિતા લખવાનું શરૂ કર્યું. રાજાબોજની માનો એ માનીતો હતો, એટલે એની માએ કાલિદાસ સાથે નાતરું કર્યું તેથી બોજ-કાલિદાસ. ફરેતમજીને બિપીન માટે માન હતું. એના લખેલા સિનારીઓ હંમેશાં સારા ચાલતા હતા.

‘ એ બોજવાળું ફરીથી બોલો. ’

‘ બોજ-કાલિદાસ સંવાદ. ’

‘ બસ-બસ. એ ભાગ કાપી નાખો. સંવાદો બહુ જ લાંબા છે. ’

થોડો વખત રિહર્સલ ક્ષાંતિથી ચાલ્યું. શેઠ બિપીન સાથે વાતે વળ્યા.

‘ આ કચરો મેં કેમ હાથમાં લીધો હશે ? ’

‘ એનું કારણ એ કે આ કચરામાં વેરાયલા મોતી તમને અચાનક જળી ગયાં હશે. અને મોતી ઘણાં છે. જે એ બધાં તારવીને ગોઠવાય તો એ ટકા કામ થઈ જાય. ’

‘ હું આજે શું બનાવી શકે ? ’

‘ બહુ કરી શકું. ’

ત્યારે બિપીન નાનો હતો અને ઉત્સાહી હતો ત્યારે ખરાબ વાર્તાઓ કેવી રીતે સુધારી શકાય અને નખળા પ્લોટમાં કેવી રીતે એસ સુધાય તે બાબત પોતાની હોંશીઆરી દેખાડવા ચારે બાજુ

અભિપ્રાય ફેંક્યા કરતો, અને એ તમામ અભિપ્રાયોનો છૂટે હાથે ઉપયોગ થતો. જ્યારે એણે જોયો ત્યારથી મફત અભિપ્રાય આપવાનું એણે બંધ કર્યું હતું.

‘તમારે જો આને સો ટચનું સોનું બનાવવાનો વિચાર હોય તો હું તૈયાર છું. આ ફિલ્મની કુલ આવકમાંથી પાંચ ટકા મને આપજો.’

‘આ ફિલ્મમાંથી એ ટકા? આ તો તૈયાર જ છે. એમાં કરવાનું શું છે?’

‘તમે જ હમણાં ક્યારે કહ્યો ને?’

‘એટલે કે મારી દૃષ્ટિએ-પણુ લોક તો તૂટી પડશે. આ તો સંસ્કારી વાર્તાઓના પુનરોદ્ધારનો જમાનો છે.’

‘આ વાર્તાનો તો પુનરોદ્ધાર બોમ્બેથી નહીં પણ દમણે ને થોડલે કરવો પડશે. આનું તો પુનરુજ્જન કરવાનું છે.’

‘પેલો વાંસડો મદનલાલ...એ પાંચ ટકા માનશે?’

‘તમે તો કહેતા હતા ને કે તમારા સિવાય કોઈનું જ આશનું નથી!’

‘પણુ દુપિયા તો એણે રોક્યા છે ને!’

‘રોક્યા જો કાઢવા હોય તો એણે કોઈને બોલાવી સુધારા કરાવવો જ પડશે. મને રોકવાની જરૂર નથી; પણુ મને લાગે છે કે આ વાર્તાની આવી મારા મગજમાં છે. ફક્ત જરા એના વળ ફેરવવાથી આખી વસ્તુ કાર્મ ઓગ બની જશે.’

‘કયો વળ?’ શેઠે સરળ સ્વભાવે પૂછ્યું.

‘ચારે સેજ...એટલે કે...જરા અહીં વળાંક-ત્યાં સીધાણ...

એક શબ્દ બિલ્લટ, એક સૂલટ-તમે ક્યાં નથી બાણતા ? બસ એટલું બોલ્યો છે. ' ફરતમજીએ કુંકાડો માર્યો.

' તને ખાતો છે ? '

' એમાં જરા 'મૌન' અપડિતાનામ' ની જરૂર છે. '

' ત્રિપીન, તે' માફ' ઘણું કામ કર્યું છે ! સારું કામ કર્યું છે ! '

' તમને પસંદ આવ્યું એટલે બસ. '

' તું હોંશીઆર છે. તું આવે છે તે મને ગમે છે. હું તને એક બીજો સિનારિયો લખવા કહેવાનો જ હતો પણ તારે તો આખો જ લાડવો ખાવો છે. '

' તેજ સારો કટકે કાંઈ પેટ ભરાય ! '

' જો આમાં અડધા ટકા લે તો બીજો સિનારિયો આપું. '

' તમે અડધા કહ્યા ? ચાર પણ નહીં. પાંચ જ કહો. '

' તો તને બીજો સિનારિયો નહીં મળે. '

' બલે-બીજા સ્ટુડીઓના શેક મારા પ્રત્યે ફીકરા જેવો ભાવ રાખે છે. '

' હવે ત્રણ ટકે માની જા. મદનિયાને સમજાવી લઇશ. '

' બે બેરેરી દો. '

' લે જા, મર-પાંચ ટકા. દેશાં ભાંગે કાંઈ ઘર અંધારો ? '

' નહીંતો-જરા મને આ શરતોવાળો તમારી સહીથી કાગળ લખી મોકલજો. કાગળ મળે હાજર થઇશ. સાહેબજી, બીજો સોદો રાહ જુઓ છે. '

ત્રિપીનના ગયા પછી થોડો વખત શેક તદ્દન મૂંગા ખુરશીમાં પડી રહ્યા. એમનું જગત ક્ષણિક આગું થઇ ગયું હતું. એમને ખુશ-

મતિયાઓથી ઘેરાઈ રહેવાની ટેવ હતી, તેથી આ જિપીનની રીત-
લાત એમને હંમેશાં ખૂંચતી હતી. જિપીનના બોલમાં કે અવાજમાં
એમને તિરસ્કારના ભણુકારા વાગ્યા કરતા હતા. જિપીનને ઉપયોગ
કરવાની ફરજ પડતી તે એમને ગળે ડચુરો ભરાતો હતો. ખાસ જિપી-
નને જ આ કામ આપવાની જરૂર ન હતી. ખીજા ઘણાંયે લેખકો
આ કામ કરી શકત, પણ રસ્તમજનું મગજ ઘેટાંના મગજના બંધા-
રણ ઉપર ધકાયેલું હતું. ગાડરિયો અવાહ એમનું સૂત્ર હતું, જિપીને
એમને એક સિનારિયો સુધારી આપ્યો હતો અને તે ઘણાંજ સારા
લાઘ્યો હતો; એટલે જિપીન સિવાય કાંઈ ખીજને બોલાવી શકાય
એવો તો એમને વિચાર સરખો પણ આવતો ન હતો. એ તો
વિધિના લેખ હતા. જિપીનના મગજને જરા સોજો ચઢ્યો હતો
એટલું જ એમણે નક્કી કર્યું. ખીજાં કાંઈ કરવાનું હતું જ નહીં.

જિપીનના મગજને સોજો ચઢ્યો હતો એ વાત મનમાં નક્કી
થઈ એટલે શેઠનું મન જરા હળવું થયું અને એમણે રિહર્સલ ઉપર
પાછી નજર ફેરવી. મહંતના જ સિનોનું રિહર્સલ ચાલતું હતું. શેઠને
આ મહંત પસંદ ન હતો. મદનગાલ પોતે આ મહંતને શોધી લાગ્યો
હતો. ચારપાંચ ફિલ્મોમાં એણે કામ કરેલું હતું. ફિલ્મો ન વખ-
ણાઈ પણ એનું કામ તો બહુ વખણાયું હતું. પેપરોમાં એના માટે સારો
અભિપ્રાય અપાયો હતો. મહંતનો પણ પોતાને માટેનો અભિપ્રાય પેપરો
સાથે મળતો આવતો હતો. શેઠે પાછી ત્રાડ પાડી જણાવ્યું કે મહંત
તદ્દન ખોટી રીતે બોલતો હતો. મહંતની આંખ ફરી અને મરચાં
ભરેલા અવાજે પૂછ્યું:

‘આપ શું કહેવા માગો છો ?’

‘તદ્દન ખોટું.’ શેઠે ફરીથી કહ્યું.

‘એમ કે ?’

મહંત વિદ્યાયત જઈ આવેલા હતા. ભણેલા હતા. વિદ્યાયતમાં જઈને નાટક-સિનેમાના જ એક્સપર્ટ બની ગયા હતા. અવાજથી અપમાન કરવાની સંપૂર્ણ શક્તિ એમણે સાધ્ય કરી હતી. એમનું 'એમ કે' શેઠને વીધી સમાન હાજ્યું. મહંતે માગણી કરી:

‘ મને જરા મહેરબાની કરીને બોલી બતાવશો ? ’

‘ લોકો તરફ મોઢું ફેરવીને બોલો-પીઠ ફેરવીને નહીં. ’

‘ મારી બૂલ થતી હશે, પણ મારી ધારણા પ્રમાણે તો જેની સાથે વાત ચાલતી હોય તેની સામે જેવું જોઈએ. પછી તમારા રટુ-ડિયોમાં પીઠ ફેરવીને વાતચીત કરવાનો ધારો હોય તો મને ખબર નથી. ફિલ્મનો કાયદો તો આ છે. શેઠમાં વસતો બોબ ફાટી નીકળ્યો. ‘કાઈ ફિલ્મનો કાયદો શું હોવો જોઈએ’ એમ બોલતું ત્યારે શેઠનું મગજ ફાટી જતું. વાતચીત તે લોક માટે કે એક્ટર માટે ?

‘ ફિલ્મનો કાયદો ? એ વરી સું છ ? એ ક્યાંથી જડીયો ? આપ સું શેક્સપિયર છો ? ’ પારસી ગૃહસ્થોને મોટે ભાગે હંમેશા અંગ્રેજી લેખકો અને કવિઓ યાદ હોય છે. બીજાનાં નામ પણ બાણવાં એ એમના મનથી ધણી હલકાઈ ગણાય છે.

‘ આ નાટક નહીં પણ ફિલ્મ છે. શેઠ, તમને હજી નાટકના જ ખ્યાલ મગજમાં રમી રહ્યા છે. ફિલ્મમાં શેઠ, કેમેરા ફરી શકે છે, એટલે મોઢું પ્રેક્ષકો તરફ ફેરવવાની જરૂર નથી. ’

‘ ચૂપ રહે—સામે જવાબ નહીં જોઈએ. ’

‘ મહેરબાની કરીને આપ બરાડશો નહીં. મારા કાન મારે હજી કામના છે. આપનો અવાજ કુદરતી જ કર્કશ છે અને બરાડો છો ત્યારે સાંભળનારને તાવ ચડે છે. ’ પોતાના જ રટુડિયોમાં પોતાનાં જ અવ-ગણના અને અપમાન એ શેઠને માટે અગ્નિયો અનુભવ હતો. મહંતનો જવાબ સાંભળી શેઠ એક ઘણુ તો અમેલ થઈ ગયા પણ તરત જ ગળ્યા:

‘તને અરતરફ કરવામાં આવે છે, સમજ્યો?’

‘આપની બૂલ થાય છે. હું રાજનામું આપું છું.’

મહંતે પોતાનો પાટો આસિ. ડાયરેક્ટરને પાછો સોંપ્યો અને રાજને કોમે એવી ચાલથી દરવાજા તરફ પ્રયાણ કર્યું.

‘તમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે કામ કરનાર કલાકાર તમને મળી આવે તો મને જરા જાણાવજો. મારે એને જરા જોવો પડશે.’

મહંતની પીઠને શેઠે પડકારી.

‘અરે! કલાકારની માંય મૂર્છા આવે એકરતરાઓમાંથી હીરા બનાવસ, સમજ્યો. લાવ પેલા રાસવાળાઓને બોલાવ.’

‘રાસવાળાઓ હાજર થાઓ. શેઠ બોલાવે છે.’ આમિ. ડાયરેક્ટરે ખૂબ મારી. જ્યારે રાસવાળા હાજર થયા ત્યારે શેઠ એમને જોઈને જરા શીકા પડી ગયા. એના મનમાં કીડા પેડા કે રોફ તો મારી ગયા પણ ફજોતો થવાની વારી આવી. એકરતરા એટલે કે જેને દહાડિયા કહે છે, તે એક એવી જાત હોય છે કે હંમેશાં બધા જ સરખા લાગે છે. શેઠનું વલણ અત્યારે એમની તરફથી હવું તો પણ એમની આંખે એક કામ લાગે એવો દેખાયો નહીં. જ્યારે એ તદ્દન નાસીપાસ થઈ ગયો ત્યારે એની નજર એક દુબળા-પાતળા યુવાન ઉપર પડી. છેક ખૂણામાં એ બેઠો હતો. એને તરત જ હૃષ્ટપુષ્ટ મહંતને બદલે કૃષ સંન્યાસી યાદ આવ્યો અને એ યુવકને બોલાવ્યો:

‘એ તું-પેલો.’

‘હું?’

‘હા, તું-તારું નામ?’

‘નામ ચંદુ. ચંદ્રવદન, તમે નથી જાણતા?’

‘બંગાળી છે કે?’

‘હેં-હારતો-બિલકુલ બંગાળી.’

‘કદી કામ ક્યું છે?’

‘કામ? સમજ્યો. કામ એટલે ફિલમમાં કામ! કરેલું. કોલેજમાં અને કોન્સર્ટમાં ફૂટેલા ખરા.’

એની લાપાટી શેઠ આનંદમાં આવી ગયા. એના મગજમાં સાધુનો કોમિક પાર્ટ ઠસી ગયો. મોઢું ઢસી પડ્યું.

‘જે, તારે આ મહાંતનો પાર્ટ કરવાનો છે, સમજ્યો? આજે ઓફિસમાં આવીને તારો એપોઇન્ટમેન્ટ ઓફર લઈ જજો. ચાલો કામ બંધ કરો.’

પાંચ મિનિટ પછી પચા ઢસતી ઢસતી એને અલિનંદન આપવા દોડી આવી. ‘પચા, આજે જી. આઈ. પી. હોટેલ નહીં, આજે હું હીરો બન્યો એટલે સીધા તાજમાં, સમજી? આજે જલસો કેમ? ચાલ તારા પીકઅપની જરૂર છે. ગિરાદર ચાલ.’

પ્રકરણ ૩ જી

વીણાના વાંધા

ત્રીજામાં ફેટલાક કલાકો એવા હોય છે જે વખતે આપણા બધા જ યોગપીતા બટકાઈ જાય છે. પદ્મા અને ચંદ્રવદન જેવાં દાખલ થયાં તેવી સામે જ વીણા બટકાઈ. એકલી, એક નાનું ટેબલ પકડી બેસી રહી હતી.

‘ઓહો-આઈ મીન-સાહેબજી-કેમ વીણા, કાઈની વાટ જુઓ છે?’ ચંદ્રવદને વિવેક કર્યો.

‘કેમ ચંદુ, હું ત્રિપીનની વાટ જોઉં છું. આજે અહીં મળવાની એની ચિઠ્ઠી આવી હતી. પણ મેં તને હજી અભિનંદન તો આપ્યાં નથી. તું તો જાડુમર લાગે છે.’

‘થેંકસ. આપણો માનીતો યુવાન હીરો પોતાની પસંદગીના ધંધામાં વિમાનવેગે આગળ ધપે છે. અમારો ખખરપત્રી ચંદ્રવદનની ખાસ મુલાકાતે ગયો ત્યારે ફોફેથી એમનું ચક્કર ભમી ગયેલું માલુમ પડ્યું ન હતું. એમણે અમારા ખખરપત્રીને કહ્યું કે પોતે હાલમાં વીસ પચીસ રૂપિયાનો ખાવાપીવા ઉપર ખુરદો કરવા ધંધારે છે! વીણા, જાડુ જેવું થયું લાગે છે, અને પગાર-પેલો મોટો પગાર-તું સમજીને? જ્યારે તમામ મિલકત ગુમાવી બેઠા હોઈએ ત્યારે એ પગાર કેવો મીઠો લાગે છે?’

વીણા તો ચંદ્રવદનના મોઢાં સામે જ જોઈ રહી. પદ્માથી ન દેખાય તેવી રીતે એ જાતજાતનાં વાંકાચૂંકાં મોઢાં બોલતે બોલતે કર્યા જ કરતો હતો. વીણાને લાગ્યું કે એનો પ્રયત્ન આવી નફરત

આંખ મિચકારીને કાંઈ સંદેશો પહોંચાડવાનો હશે. એ પણ સમજ્યા વગર સંમત થઈ.

‘બરાબર છે.’

ચંદ્રવદનના મોં ઉપર ઉપકાર વરસી રહ્યો અને પગાને લાડને ચાલતો થયો. ચાલતે ચાલતે પગાએ પૂછ્યું:

‘વીણા પણ જિપીનને ઝોળખે છે ?’

‘હૈં, શું ? વેટર...’

ચંદ્રવદને ધ્યાનથી ખાવાપીવાનો ઝોડર આપ્યો.

‘હાં-શું કહ્યું ? દાસ્તો. હું-જિપીન-અને વીણા લંગોટિયા દોસ્ત.’

‘અને આટલે વર્ષે પાછા તમે એકઠા મળ્યા, ખરું ?’

‘હા. ઝો પ્રભુ !’

‘શું થયું ?’

‘કાંઈ નહીં, એકતાર કરવો બૂલી ગયો. ચાલો લંચ પછી વાત.’

ચંદ્રવદને રુમાલ કાઢી ગાંઠ વાળી. એની યાદદાસ્તી તેજ કરવા આ ઉપાય હોઈ એણે મમ ખાઈ લીધી. નરેન્દ્રને તાર કરવાનો હતો કે બધું ઝોડીને મુંઝવે આવે. વીણા સાથે હવે વધારે વાતચીત કરવી અશક્ય હતી; એલચી તરીકે એ ફોલાઈને ખવાઈ ગયો હતો. જો વીણાને કોઈ પણ મનાવી શકે તો નરેન્દ્ર પોતેજ. ચંદ્રવદનને ખાત્રી હતી કે વીણા નરેન્દ્રને જોશે એટલે પીગળી જશે. એ પ્રેમી પખીમાં આમ અટવાય એ ચંદ્રને મન મૂખાઈ હતી. રુમાલ ખીસામાં મૂકી પગાને રાજ કરવામાં એણે ધ્યાન આપવા માંડ્યું. એ કામ એને સરળ લાગ્યું; કારણ જેમ જેમ એને પગાનો પરિચય થતો ગયો તેમ તેમ એની સાથે વાતચીત કરવી એને સહેલી લાગતી ગઈ.

વીણાને જોવાની મઝા પડતી હતી. સ્નિનેમાની ધણીખરી એક્ટ્રેસીઝ, ત્યાં કોઈ પુરુષ-મિત્રને લઈને હાજર થવા લાગી. એક

જોડીમાં મતભેદ ખુલ્લો દેખાતો હતો. અનેનાં મોઢાં મંબીર હતાં. એટલામાં ફસ્તમજી ટપકી પડ્યાં.

ફસ્તમજીના મુખ ઉપર વાદળ છાઈ રહ્યું હતું. જીવનના ટેકાં પ્રસંગો ઉપરનો એમનો રોષ શમ્યો દેખાતો ન હતો. પણ વીણાને જોતાંજ વાદળાં વિખેરાઈ ગયાં અને એમણે સ્મિતનો પ્રયત્ન કર્યો.

‘ઓઈ ! કેમ તદ્દન એકલી-એકલાં ?’

વીણા જવાબ આપે કે થોડા વખત માટેજ એ સ્થિતિ કે તે તે પહેલાં તો શેઠે ચાલુ રાખ્યું :

‘ચાલો, મારી સાથે કાંચ લેવા.’

‘તમારો મોટો ઉપકાર.’ અણગમાના અવાજે વીણાએ વિવેક કર્યો ‘પણ હું તો કાઠકની વાટ જોઉં છું.’

‘એ કાઠકને કાઠી નાંખ.’ શેઠે હુકમ કર્યો.

‘એ મારાથી અને એમ નથી-તદ્દન અશક્ય છે.’

ફસ્તમજીના મુખ ઉપર પાછાં વાદળ ઘેરાવા માંડ્યાં. એમનું આમંત્રણ એટલે રાજઆજ્ઞા મનાતી હતી.

‘હું કહું છું ચાલ.’

‘માફ કરો !’

ફસ્તમજી એની સામે ટગર ટગર જોઈ જ રહ્યા, બોલવા માટે હોદ્દા ફેંડાવ્યા પણ અવાજ નીકળતાં પહેલાં પીક ફેરવી ચાલતી પકડી. આવી જાતનાં આચરણનો એમને અનુભવ ન હતો. તરત જ ખિપીન આવ્યો.

‘એ હુકમ તને શું કહેતો હતો ?’

‘મને કાંચ માટે બોલાવતો હતો.’

ખિપીનના આનંદી મોઢાં ઉપર જરા ગુસ્સો આવ્યો.

‘એ ત્યાં ગયો ખરું ?’

‘હા.’

‘તો આપણે અહીં જઈએ ચાલ.’ બિપીને ગુસ્સો કાઢી નાખ્યો.

‘વીણા, તું આવી એ તારી મહેરબાની, મને ખાત્રી ન હતી.’

‘તે’ મને ખોલાવી તે તારી મહેરબાની કે મારી ?!’

બિપીન હસ્યો.

‘તાળીઓ. સન્જન મિત્રો મળી... વગેરે વગેરે-કેવો વિવેકી વાર્તાલાપ-સાંજળવો કેવો ગમે છે અને વીણા, તને શી ખબર કે મુખ્યાર્મમાં આ એકજ સાડી મને ગમે છે ?’

‘એ તો વાતચીતમાંથી પ્રસિદ્ધ થઈ જાય છે. તને ગમે છે ?’

‘સાડી બનાવનારનું આ એકજ સર્જન છે. ચાલ અહીં બેસીએ.’

અને બેઠો. બીંતોના મીઠા રંગ અને ઠંડો બતીઓથી વીણાને શાંતિ મળી. એને જરા ચાક પણ લાગ્યો હતો. ત્યાં સંગીત પણ એની પસંદગીનું જ થતું હતું. એનો અને બિપીનનો પ્રથમ મિલાપ ક્લકતામાં ફીર્ષીમાં થયેલો. તે તેને યાદ આવ્યું. આ હોટેલમાં બીજો મિલાપ હતો. એટલામાં કેટલાય ફેરફારો થઈ ગયા, પણ બિપીન ક્યારનો વાત કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરતો હતો.

‘તું મારા ઘરમાંથી બહુ જલદી જતી રહી !’

‘મારે ચંદુને મળવું નહોતું.’

બિપીને દીલસોજી દેખાડી કહ્યું:

‘વીણા, મારે તારું ખાણું બગાડવું નથી, પણ ચંદુ તમામ હકીકત જાણે છે. તું ક્યાં છે એ જાણે છે. એ પસાનો મિત્ર થયો છે અને એની પાસેથી તમામ તારે વિષેની ખાતમી મેળવી લીધી છે; પણ વીણા, પરમ દહાડે તો એના અવાજથી તું મારા ઘરમાંથી

નાસી ગઈ. અને મેં તને આટલા બધા સમાચાર કહ્યા તેની તારા ઉપર કોઈ અસર થઈ લાગતી નથી. ’

વીણા ખદખડાટ હસી પડી.

‘તમને ખબર નથી ?’

‘શેની ?’

‘ચંદુએ તો મદનલાલને ફેસલાવીને ફિલમમાં કામ લેલું કયું. રાસમાં દાખલ થયો. ને પેલા ખેરિયાને હાથે હાડમાર થતો હતો પછી શેઠ પેલા મહંત સાથે લડ્યા અને શેઠે કહ્યું કે રાસવાળામાંથી હું હીરો બનાવીશ અને ચંદુને શેઠે પસંદ કર્યો; એટલે હવે ચંદુ તો હીરો છે અને મોરકળા કરી નાચે છે. ’

ખિપીન પેટ પકડીને એટલા જોરથી હસ્યો કે પાસેના ટેબલ ઉપર એક જણના હાથમાંથી ગલાસ પડી ગયો. વીણાએ ટોક્યો.

‘અરે! કટલો અવાજ, બધાં જ અહીં જુએ છે. ’

‘પણ ચાલ શું ? આવા સમાચાર મનુષ્યને જીંદગીમાં એક જ વખત સાંભળવા મળે છે. હું કહેતો આવ્યો છું અને આખર સુધી કહીશ કે શુદ્ધ પાગલપણાની દૃષ્ટિએ ફિલમ લામ્બનને કોઈ ન પહોંચે. આ લાઈનમાં કોઈ જ બનાવ અસંભવ નથી. અલાદીનતું જનકુદ્ધ ફાનસ આ લાઈન આગળ મગતું છે !’

‘તમને પણ એમ જ લાગે છે ? મને તો આવી છું ત્યારનો એ જ વિચાર આવે છે. આ તો એક ગાંડાની ઇસ્પતાલનો ચાલુ જલસો છે. ’

‘પણ ચંદુને ફિલમમાં આવવાની શી જરૂર પડી ?’

વીણા ગંભીર થઈ ગઈ. જે વાચત જૂલવા માગતી હતી તે પ્રથમથી યાદ આવી.

‘એ કહે કે મારા ઉપર નજર રાખવા દાખલ થયો. ’

ગાંધીજી એ એવી રાગ છે. બિપીનનું હાર્ય ઊડી ગયું. એને પણ અણગમતા વિચારો તાગ થયા.

‘ચંદુની વાત તદ્દન સત્ય છે. મને ખબર નહીં એનામાં આટલી બધી અક્કલ હશે!’ વીણા ભડકી ઊડી.

‘ચંદુની ભૂલ છે. હું કાંઈ બાળક નથી. હું શું કરું તે મારી ખાનગી બાબત છે.’

‘તારી બાબત તે બીજાં ઘણાંની બાબત નીકળશે એમ મને લાગે છે. એ મારી બાબત પણ હોય એમ મને વહેમ છે. તું ફિલ્મમાં કામ કરે એ મને પસંદ નથી, હવે મને અલે ખાઈ બા.’

‘મારે માટે આપ આટલી શ્રીકર કરો છો તેને માટે હું આપનો ઉપકાર...’

‘તે કહ્યું ‘ખાઈ બા’-મેં કાંઈ મને ઠારી નાખવાનું નહોતું કહ્યું. જો મેં તારા ક્રોડમાં કીડા નાંખ્યા છે એ પુરાણી મૈત્રીનો હક્ક હું ભોગવીને તને ફરીથી કહું છું કે તું ફિલ્મમાં કામ કરે એ મને પસંદ નથી.’

‘મેં એમ નહોતું જાણ્યું કે તમે પણ આવા-આવા...’ વીણાએ કાંઈ જડબાતોડ શબ્દની શોધ કરી આવા દાદીમા હસ્યો.

‘તારી બાબતમાં હું દાદીનીએ મા-અને તેની દાદી અને તેની પણ મા છું. તું-ફિલ્મમાં-કામ-કરે-એ-મને-પસંદ-નથી. અને વળી જેમાં પડિતજી ડાયરેક્ટર અને રૂસ્તમજી શેઠ હોય.’

‘રૂસ્તમ પડિતજી અને રૂસ્તમજી?’

‘કારણ, એ માણસો તારે ઓળખવા જેવા નથી.’

‘વાતમાં માલ નથી.’

‘આ વાતમાં ઘણો માલ છે. તેં ડાયરેક્ટરો અને ફિલ્મ-માલિક વિશે વાંચ્યું હશે?’

‘હા અને મને એમાં અતિશયોકિત અને મૂર્ખાઈજ જણાય.’

‘તે તો છે જ. મોટે ભાગે સારા હોય છે. સાધારણ રીતે એ ગૃહસ્થ જાત હોય છે અને એમનું વાતાવરણ જોતાં ઘણુંજ ગૃહસ્થ પણ વેપારમાં એ તમને નહીંજ છેતરે એ ન કહેવાય. આ ફિલમના ધંધાની લાડતમાં બચકા ભરવા અને આંખો ખેંચી કાઢવા સિવાય દરેક જાતની છૂટ છે. મનુષ્ય કે ઇશ્વરનો કાંઈજ કાયદો ફિલમ-દુનિયામાં લાગતો નથી. આમાં જોડાયા પછી એની ટેવ પડી જાય છે. ફિલમના મેનેજરને મળવા જતે પૈસાનું પાકીટ ઘેર રાખવું અને વાત કરતે રુમાલ હાથમાં જ રાખવો વગેરે કાયદા પાળો તો કાંઈ ખાસ નુકશાન નથી થતું. એ તો બધું ધંધા પેટેજ છે. જો કાંઈ ફિલમવળો તમને ઠગી જાય તો એ જીત્યો અને તમે એને ઠગી જાઓ તો તમે જીત્યા. એકમેકને ઠગો તેનું ફિલમ લાઈનમાં દુઃખ નથી હોતું. બીજો દહાડે જાણે કાંઈ બન્યું જ નથી તેમ એકમેકને મળે અને રાતના આઠ વાગ્યા પછી મધરાત સુધી અને પૈસાની સગવડ હોય તો એનાથીએ મોડે સુધી બધાય દોલોળન દોરતો થઈ જવાના. સવારે એના ખાસ મિત્રને ઠગ્યો હોય અને સાંજે જ તે ઠગાય એમાં કાંઈને બહાર અંટસ ન મળે. એટલે ફિલમ લાઈનના ડાયરેક્ટરો અને માલિકો માટે સાધારણ સાંસારિક, વ્યાવહારિક નિયમો લાગુ પાડવા એ એમને અન્યાય કરાય છે. એમનો વાંક નથી. એ લાઈનમાં મળેલા વારસાનો વાંક છે. કાંઈ ઘરફાડુ લૂંટારો વાધરણ-કાલણુને પરણે તો તેનાં છોકરાં ફિલમ લાઈનમાં જ જાય અને લેહીમાં ઊતરેલું જ્ઞાન ન જાય અને એમની નીતિ...’

એટલામાં વેટર જમવાનું લાવ્યો અને બિપીન જરા ચૂપ રહ્યો. જ્યારે વાત જામી હોય ત્યારેજ વેટરો વચ્ચે ટપકી પડવાના.

‘અને ફિલમની નીતિની વાત જરા જુદી છે. ઘણાખરા માલિકો આધેડ ઉંમરના ઘેર ઝેરીઝેકરાંવાળા છે. એ તો ફક્ત પૈસા કમાવા ધંધા કરે છે અને એ લોકોને એમાંથી મળતા બીજા

આડકતરા લાલની આડકા નથી હોતી. એમના સ્ટુડિયોમાં કામ કરતી યુવતિઓ એમની નજરે પૈસા કમાવાનાં યંત્રો જ હોય છે; પણ આપણા શોખીન પંડિતજી અને ધૂરકતા રસતમજના પંથ ન્યારા છે. રસતમજ એ સ્તુત્ય નાગરિક નથી, એ પંખા મારે છે. એ ઘાસમાં છુપાએલા સાપ જેવો જાયંકર, ફેરાસરોમાં રાતે રખડતા દારુડિયા જેવો નફરટ છે. રૂપાળી સ્ત્રીઓ જોઈ એની મોંકાડ કાનથી કાન સુધી ખેંચાઈ જાય છે. એ જૂવો છે, ઈંતરડો છે, બગઈ છે. એ જાડો ગાલા જેવો અને લપડી પડેલો છે. એનો આત્મા લપસણીઓ છે, હૃદય સુકાઈને ભુલેલા જેવું ચર્મ ગયું છે અને આંખ ડુકર જેવી છે. હું એના ઉપર ટીકા કરવા કે એને ઉતારી પાડવા માગતો નથી. એવો મારો ઈરાદો હોઈ શકેજ નહીં; પણ એ લોકોને માનની દૃષ્ટિએ જોતાં અને એમના ફક્ત સારાગ ગુણો ધ્યાનમાં લઈએ તો કહેવું પડશે કે એ લોકોમાં રાત્રી જિલાડો અને કાઢવમાં ઘણા વખતથી ચિટકેલો પથ્થર ઉચકીએ અને તીચે જે તીકળે એ બંનેનું મિશ્રણ હોય છે. આ કારણોને લીધે તું ફિત્તમમાં કામ કરે છે એ મને પસંદ નથી.

વીણા આ તમામ અસ્વસ્થતાથી સાંભળતી હતી. એના પંડિતજી અને રસતમજ સાથેના મિલાપોથી એને વહેમ પડતો હતો કે બિપોનના કથનમાં ઘણું સત્ય છે. બિપોને કહેલી ડુકરની આંખ એના શરીરનું સૌંદર્ય તપાસતી એણે ઘણી વખત પકડેલી હતી. પણ એની મગરુરી એ વાત કખૂલ કરવામાં નહી.

‘મને જાણની મદદની જરૂર નથી.’

‘એની મને શંકા જ નથી. તું જો કાદવિયા લીલવાળા ખાડામાં પડે તો પણ તું તારી સાંભાળ જરૂર લઈ શકે, પણ હું કિનારે ઝોમો હોઉં તો તને પકવા દઉં અને તારાં તરફડિયાં જોઈ આનંદ પામું એ કેમ અને? આ સ્ટુડિયોમાં છાંટીઓને શું સહન કરવું પડે છે

એ હું જાણું છું. વરસાદમાં પણ પલંગતા ઊભા રહેવું પડે, કામ કાઢી નહીં અને જરા જો વાતચીત કરે તો ચામડાં સસ્તાં થઈ જાય અને મુખ્ય પાત્રોને બાદશાહી.’

‘એ વાત તારી ખરી છે, એમ તો થાય છે.’

‘હંમેશાં થયા જ કરવાનું. જો સુચારને એક ખીલો ફોકવાનો હોય તો પણ એ એકાદ એકદ્રેસને સાથે રાખવાનો. વીણા, તારે છોડવું જ પડશે. તારા માટે અશક્ય છે આ કામ...’

‘આ કામ મને ગમે છે.’

‘નવું છે ત્યાં સુધી પણ...’

વીણાએ ખરા દીલનો કટખાટ કર્યો. ‘પણ તમે કેમ સમજતા નથી? મારે કામ જોઈએ છીએ. એ મારું ઔપધ છે. મારા મનનો એકાંત તોડવા મારે કશું પણ કામ કર્યા વગર છુટકા જ નથી. મને કયાંય પણ નથી જોડતું. એ અણુ-ગમે કાઢવા ખીજે શો ઉપાય? મારા મનની સ્થિતિ તું નથી જાણતો? તને ચંદુએ વાત તો જરૂર કરી હશે. ન કહી હોય તો પણ કલકતાની વાત તમે જાણતા હતા અને અહીં મુંબઈમાં મને એકલી જોઈને તમને બધી ખબર પડી જ હશે. બિપીન, તું ન સમજે? તને કોઈ દહાડો એવો કારી ધા નથી લાગ્યો? એવી જીવલેણ નિરાશાનો ફટકો નથી લાગ્યો? કે જેના પછી આપણી નજરે આખી દુનિયા ફાની લાગે છે? અને એ અનુભવ પછી તને નહોતું લાગ્યું કે જોતો ઉપાય ફક્ત કામ-કામ અને વધારે કામ કરવામાં જ છે?’

‘હું પહેલી મુંબાઈ આવી ત્યારે મારું મગજ ચસકવાની અણી ઉપર જ હતું. દરબારકાકાએ મને ગામડે ધકેલી હતી, જ્યાં મારે વિચારો કર્યા સિવાય ખીજે કોઈ વ્યવસાય ન હતો. એ મારાથી ન સહન થયું. હું નાસી આવી અને પશ્ચાત્તે મળી અને આ કામ

પણ મળ્યું. એ કામે મારું માનસિક સમાતોલપણું સચવાઈ રહ્યું. આ કામમાં મને આખો દહાડો મહેનત પડે છે અને રાતે થાકી જઈ છું એટલે વિચારે ચડી જવાનો પ્રસંગ જ મળતો નથી. એ તો અક્ષીર માત્રા છે. અને હું એ છોડવાની નથી. અને તે જ કહ્યું તે તો મારે બીજી છોકરીઓ સાથે સહન કરી લેવું પડશે. બીજાં કરે જ છે ને !

‘ એ તો ઘડાઈ ગયેલાં છે. ’

‘ તો હું પણ ઘડાઈશ, બીજી શું કરું ? કાંઈ તો કરવું જ જોઈએ ને ? ’

બિપીને પાસે આવીને વીણાના હાથ ઉપર હાથ મૂકીને બોલ્યો. ‘ જરૂર-મારી સાથે લગ્ન કર. ’

x

x

x

આ અચાનક હુમલાથી વીણા ચૂપ થઈ ગઈ. એણે હાથ પાછો ખેંચી લીધો. આશ્ચર્યની નજરે બિપીને તરફ જોઈ રહી. એને અર્ધ ખ્યાલ હતો કે આસપાસ લોકો હતા અને ધોંધાટ કરતા હતા. એક પણ વાગતું હતું. મગજ તીવ્ર બની ગયું. ઝીણી ઝીણી બાબતો પણ એના લક્ષમાં આવવા લાગી, એટલામાં બધું જ ભીડી ગયું અને બિપી-નની એકો ટસે જોઈ રહેલી પ્રેમભરેલી એ આંખો જ દેખાઈ.

એણે આસપાસ જોવા માંડ્યું. એને બહુ જ નવાઈ લાગી કે આ બધા લોકો કેમ ખાધાપીધા કરે છે ? બધા જ એની સામે કેમ નથી જોઈ રહ્યા ! અને એ શું જવાબ આપશે એની વાટ જોતાં તટસ્થતાથી વીણાને એકલું અટૂલું લાગવા માંડ્યું. એ લોકોને વીણાની કીમત નહોતી અને એનું શું થાય છે તે જાણવાની ઇચ્છા પણ ન હતી. જક પદાર્થમાં અને આ લોકોમાં કાંઈ જ ફરક ન હતો. બેદરકાર

દુનિયામાં એ એકલી જ હતી અને એના મુંઝવાડા એણે પોતે જ ઉકેલવાના હતા.

વીણાના લગ્નનાં બધાં માર્ગાં આવ્યાં હતાં અને એણે નરેન્દ્રને પસંદ કર્યો હતો, પણ આ તમામ અનુભવોમાંથી બિપીને જે પ્રસંગ ઊભો કર્યો તેને પહોંચી વળવાનો રસ્તો એને ન જાણ્યો. ભૂતકાળમાં એને વિચાર કરવાનો વખત પણ મળતો. વાત કર્યા પહેલાં એને બધા દિવસથી ખબર પડી જતી કે અમુક વ્યક્તિની આંખ એને જોઈને ચળકવા માંડી છે; પણ આ બિપીનની જેમ સાધારણ વાતચીતમાં લગ્નનો ખોંખ છોડનાર એને કાંઈ નહોતો મળ્યો.

આસ્તે આસ્તે એને યાદ આવવા માંડ્યું કે બિપીનમાં પણ ચિહ્નો તો જણાયાં હતાં.

‘બિપીન !’ એનાથી બીજું તો કાંઈ જ ન બોલાયું.

બીજા બધા પ્રેમચાચકાથી બિપીન કાંઈ એને જુદો લાગ્યો, એ વધારે મહત્વનો લાગ્યો અને એના માનસિક સ્વાસ્થ્ય માટે વધારે હાથ લાગ્યો. વીણાએ પોતાનો હાથ બિપીનના ખભાને અડકાડ્યો. એ ચમક્યો, એનું મોઢું લાલ થઈ ગયું.

‘બિપીન તું-તું દયાળુ છે, પણ...’

બિપીન ખોટું હત્યો.

‘તારા મનથી હું પરગળુ છું ? હું એવો નથી. મારવાડીના પૈસા જેવો જ તારી ખાખતમાં હું સ્વાચ્છી છું. બાળક ચંદ્ર પકડવા રડે છે એટલો જ હું પરગળુ છું. હું તને પરણવાની યાચના કરું છું કારણ તારા જેવો કાંઈ બીજો થઈ નથી અને મવાની પણ નથી.

મારી કુનિયા તું જ છે. નાનપણથી જ તું મારી જીવનસાથી છે. મને કાંઈ ખોજી સ્ત્રી માટે હજી સુધી વિચાર સરખો પણ નથી આવ્યો. પ્યારચૌદ વર્ષથી તો હું તારાં જ સ્વપ્નાં સેવું છું, તારા જ વિચારો કરું છું. તારા વિષેજ કલ્પનાઓ દોહાવું છું. ક્યાં હોઈશ ! કેવી હોઈશ ? શું કરતી હોઈશ ? પહેલાં મને એમ લાગતું કે નાનપણની જાંઘળી મારી વધારે સુખી ગઈ હશે એટલે આમ થતું હશે. હું ધારતો હતો કે ગયા દિવસો પાછા કદી નહીં આવે ! એ દર્દ મટાડવા હું તારો ઔષધ તરીકે ઉપયોગ કરતો હોઈશ ! તને યાદ કરતો એટલે મારો સુખીમાં સુખી સમય તરી આવતો. મારાં જૂનાં સંસ્મરણોની તું સુખદેવી હતી. પછી હું તને કલકત્તે મળ્યો. અને સ્વપ્ન બદલાયું. મને તારી યાદગીરી નહીં પણ તારી માલિકી જોઈતી હતી, તું મારા ભૂતકાળની દેવી હતી માટે નહીં પણ તું-તું પોતેજ મારા જીવન માટે જરૂરી લાગી. તે દહાડે નાટકમાં તું બોલી અને મને સમજાયું કે મારા મનનો માલિક હું નહોતો. તેજ રાત્રે મારી સ્વામિની મને જડી. હું તારી આંખો, તારો અવાજ, તારું સ્મિત અને તારી બહાદુરીના પ્રેમમાં ડૂબી ગયો. તેજ કહ્યું કે તારી સગાઈ થઈ ગઈ હતી, થવી જ જોઈએ; પણ તેજ કહ્યું એટલે મારી અદેખાઈ મારાથી ન દાખી શકાઈ. અને તે મને યોગ્ય શિક્ષા પણ કરી પણ હવે-હવે બધું બદલાઈ ગયું છે. મારા નિશ્ચય સિવાય બધું જ બદલાયું છે.

જોડેના ટેબલ ઉપર એક જાડો માણસ ટગર ટગર જોઈ રહ્યો હતો. બિપીન બહુ જ ધીમેથી બોલ્યો હતો પણ એ જાડિયાને લાગ્યું કે હવા તંત્ર હતી. પહેલાં વીણાને આ ભરેલા રૂમમાં એકલું લાગ્યું હતું. હવે આ માંસના કુંગરની આંખો એને તમામ જનતાની આંખો જેવી લાગવા માંડી. એ પાદાની જેમ ફાટી આંખે જોયા કરતો હતો અને વીણાને ગુસ્સો આવ્યો. એની આંખમાં આંસુ હતાં તે એ કુકર જરૂર જોઈ જવાનો.

‘બિપીન!’ એના અવાજ થરકાઈ ગયો ‘બિપીન, એ અશક્ય છે!’

‘પણ કેમ? શા માટે? વીણા!’

‘કારણકે—અસ અશક્ય છે.’

અને ચૂપ રહ્યાં.

‘કારણ કે બિપીનને ખેલતે ગળામાં કાંઈક ભરાયું. પેલો નરેન્દ્ર નડે છે?’ આનંદના સ્થાનમાં આ દુઃખી વિષય એને સાલવા માંડ્યો. એન્ડમાં ધણીજ ઝમકદાર ચીજ વાગતી હતી અને જખમી હૃદય હોવા છતાં વીણાનો પગ તાલ આપ્યા જ કરતો હતો. જોડેના ટેબલ ઉપર કાંઈ ખડખડાટ હસતું હતું. બાજુમાં વળી પાછી એકલી અટુલી પડી ગઈ. બિપીન માટે એનું હૃદય પીગળી ગયું. એની સાથે આંખ ન મેળવી શકો પણ જો મેળવે તો એ આંખોમાં પોતાનાથી ન અપાય એવી માગણી ભરેલી હતી એ એને ખબર હતી. એણે ધીરથી ઉત્તર આપ્યો.

‘હા.’

ટેબલ હાલ્યું. બિપીને જોરથી પકડયું હતું. બિપીન નજદિક આવ્યો. વધારે મોટો દેખાયો અને ધણીજ દુઃખી લાગ્યો. એને દુઃખ આપતું વીણાને જીવ પર આવ્યું પણ પેલા એક સાથે એના પગનો ઠોકા ચાલુજ હતો.

‘પણ એક યાદગીરી ઉપર જીવન કઢાય?’ બિપીને સીધો જ પ્રશ્ન પૂછ્યો.

વીણાએ છેવટે સામું જોયું. બિપીનની આંખ ઉછળીને એને ચોંટી પડવા જેવી લાગી.

‘તું નથી સમજતો, તું કેવી રીતે સમજે !’ વીણાએ નિસાસો નાખ્યો.

‘પણ એ તો પૂરું થયું—ખલાસ થયું !’

વીણાએ ડોકું હલાવી ના પાડી.

‘પણ આ બન્યા પછી તું એને ચાહી શકે ?’

‘મને ખબર નથી પડતી.’ વીણાએ દુઃખ રેડયું.

આ શબ્દોએ ચંદ્રવદનને ગભરાવ્યો હતો. હવે બિપીને પણ ફાંફાં માર્યાં.

‘તને ખબર નથી ?’

વીણાએ આંખો મીચી દીધી. આ વીણાની નાનપણની યુક્તિ હતી. જ્યારે કાંઈ રસ્તો ન સૂઝે ત્યારે આમ જ આંખો મીચી દે, સસલાની જેમ દુનિયાથી પોતાને અલગ પાડવા.

‘બિપીન, એક મિનિટ ચૂપ રહે, મારે જરા વિચાર કરવો છે.’

વીણાની આંખો ઉઘડી.

‘જો સમજ, સમજીશ કે નહીં તે પ્રભુ જાણે પણ હું કેશીશ કરી છૂટીશ. ધાર કે તારો એક ચોરડો છે. એમાં સુંદર ચીજો ભરચક ભરેલી છે. અને એમાં જરા પણ ફાલતુ જગ્યા નથી. હવે એમાં કાંઈ નવીન મૂકવું હોય તો એ પહેલાં ભરેલી ચીજો બહાર કાઢવી પડે ? ભલે એની કીમત કશી જ ન હોય પણ અંદર ભરેલી હોય તેનું શું ?’

‘સમજ્યો.’

‘બિપીન, મારા આળમિત્ર, મારું હૃદય હમણાં ભરેલું છે. હું જાણું છું કે એમાં ભાંગેલોતૂટેલો નકામો માલ ભરેલો છે, પણ એને કાઢવો તો પડે ? એને કાઢવાને વખત પણ જોઈએ ? મેં તો અમૂલ્ય ચીજો—રામજીને—હૃદય ભર્યું અને હું છેતરાઈ પણ તે તો હજી ત્યાં જ છે. એનું મારે કરવું શું ?’

એક બંધ થયું. એકદમ શાંતિ થઈ ગઈ. એટલામાં કચકચાટ કરતી છોકરીઓ અને ઘોંઘાટ કરતા પુરુષોનું એક ટોળું પેહું. વેટર બિપીનને બિલ આપ્યું અને નોટ લઈ છૂટું લેવા ગયો.

‘વીણા, હું સમજ્યો. આ કાંઈ જ બન્યું નથી હો. આપણે પહેલાંની જેમ મિત્રો છીએને?’

‘હા-હા.’

‘પણ’ બિપીને હસવાનો નિષ્ક્રમ પ્રયત્ન કર્યો. ‘મારા શબ્દો યાદ રાખજો. એક દીન એવો આવશે...અને પછી...!’

‘ઈશ્વર જાણે.’

‘એક દીન જરૂર આવશે. આવશે એવી મને આશા તો રાખવા દે. મારી વાત જ મૂકી દે. નક્કી કરવાનું તારે જ છે. હવે હું એક શબ્દ પણ નહિ બોલું. કદી તારો હૃદય-ઝોરડો જો ખાલી થાય તો એના ઉપર ‘ભાડે આપવાનો છે’નું પાટિયું મારવાનો પ્રસંગ નહિ આવે. હું વાટજ જોતો હોઈશ. અને ક્યાં મળીશ તે તું જાણે છે. ત્યાં સુધી આ ‘આપનો આઝાદિત સેવક બિપીન!’ બસ, ચોખ્ખું ચંદન જેવું થયું?’

વીણાએ એની સામે વહાલભરી નજર કરી.

‘તારા હૃદય જેવું ચોખ્ખું, બિપીન, એ ઝોરડો ખાલી થાય તો તારા સિવાય કોઈને જ નહીં મળે, એ તો તું જાણે છે ને?’

‘તો જો મિનિટમાં તું જોઈશ કે આ આપણા વેટરનું લોહી ભરી જશે. એ પચાસ રૂપિયાની નોટ વટાવવા ગયો છે. અને આપણું બિલ ફરેકે રૂપિયા થયું છે. ખાકીના વધેલા ચાલીશ રૂપિયા એને ઇનામમાં હું આપીશ.’

‘પણ એટલા બધા અપાય?’

‘પાછએ પાછ. અને દરવાજા ઉપર જે થોડો જામો છે તેને પાંચ રૂપિયા ખીજા. આપણા મહાન રસ્તમજીના શબ્દોમાં આ તાજ રહેલીઓમાં અત્યારે મારું રાજ્ય છે.’

પડોશનો જાડીઓ જોયા કરતો હતો. એ જાને જામાં થયાં અને વેટર એક હાથમાં નોટો પકડી ખીજા હાથે ખુરશીનો ટેકો લઈ ફાટી આંખે જોયા કરતો હતો. જાડીઆએ મનમાં નક્કી કર્યું ‘પ્રેમી મુગલનો ઝગડો હતો તે પતી ગયો.’ એણે હાંત ખોતરવા સળી મંગાવી.

પ્રકરણ ૪ થું

રુસ્તમજી અને કિસ્મત

મુઁ અધમાં ફેટલીક હોટેલો ચોવીસે કલાક ઉઘાડી રહે છે. રટુડિયોમાં ન્યારે રાતપાળી ચાલતી હોય છે ત્યારે અવારનવાર રટુડિયોની મોટરમાં કાયરેક્ટર અને તેનો માનીતો સ્ટાફ ગમે તે બહાને ચાપાણી માટે ત્યાં જાય છે. ત્યાં રટુડિયોના ખીજા કારીગરો પણ જમા થાય છે. લાંડન હોટેલ અને એવી ખીજા હોટેલોમાં રાત્રે બાટલી પણ મળી શકે છે. રાતપાળી હંમેશાં એક બે કલાક મોડી શરુ થવાનો કાયદો જ હોય છે; ત્યાં સુધી સુથાર, પેઇન્ટર્સ, ફર્નિચરવાળા અને લાઇટ ગોઠવનારાઓની ધમાલ ચાલુ જ રહે છે. કેમેરામેન, રેકાડીસ્ટ અને આસિ. કાયરેક્ટરની વાઠા-ધાટો હંમેશાં અપૂર્ણ જ રહે છે. છેવટે એકદ વાગે કામ શરુ થાય છે. ચિથરાં જોવો થઈ ગયેલો સ્ટાફ સવારના પાંચ વાગે ચા પીવા નીકળે છે. અડધો મેક-અપ, અડધા પોતાના અને અડધા કંપનીનાં કપડાં, થાકેલાં મોઢાં અને શરીરોનો મેજો ભરાય છે. મેગમ તો ટેબલ ઉપર માથું નાખી ઉઘી જ ગઈ. કોઈ શીલીંગ તરફ એક ધ્યાનથી જોઈ રહી. કોઈ સૂર્યોદયની રાહ જોતી બેઠી. એકલી ‘બેબી’ ઉપર કાંઈ જ અસર નહોતી થઈ. યુવાનીના જોરમાં એ તદ્દન તાજી જ લાગતી હતી. પોતાની મેગમાંથી અરીસો કાઢી મુખ નિહાળતાં બોલી: ‘ઓહો! આ કિસ્મતનું પણ શું આકર્ષણ છે! છોકરીઓ કેમ

બર છોડી નાસતી હશે! આ મોઢું દેખાય છે તે છે તો મોઢું પણ એક મોઢા સાથે સમાજમાં કેમ ફરાય ? ”

એક રાતપાળીના નોકરે લાવીને નાસ્તો મૂક્યો. બધી જ છોકરીઓ તૈયાર થઈ ગઈ. કિસ્મતપાળીના તમામ કારીગરો ખોરાક બેઠીને ટટાર થઈ બેઠા છે. કિસ્મતની કુનિયાના રહેવાસીઓ ચોવીસ કલાકમાં ગમે ત્યારે ખાઈ શકે છે અને ખાધું એટલે તદ્દન તાબા. શાંતિ તૂટી અને વાતચીત ફાટી નીકળી.

બેબીએ શરુઆત કરી.

‘ જો થાકી ન જવાય તો આના જેવી બીજી જાંદગી નથી. અને હજી આ તો શરુઆત છે. બહેનો, તમે જાણો છો કે આ બધું જો ‘શુટીંગ’ થાય છે તે ખોટું છે ? કારણકે આ આખો સિનારિયો બદલાઈ જવાનો છે. અને આ આપણી બધી જ મહેનત નકામી જવાની. ’

‘ કેમ ? આમાં શું ખરાબ છે ? ’

બેગમ હસી.

‘ તું ચે હસવાનું કહે છે. આમાં શું ખરાબ છે ? ગાંડી એમ પૂછ : આમાં શું સારું છે ? ’ બેબીએ વાત બદલી.

‘ આમાં એક મહાન ગ્રંથ છે, તે એ કે હોટેલોમાં વેટરો પણ મહિને દહાડે સોધી વધારે રૂપિયા કમાય છે તો આ ધંધામાં શું કામ ફસાતા હશે ? ગાયનની તરબો સારી છે પણ હિસ્તાદી છે. અને શબ્દો તો સમજાણ જ નથી પડતી, પણ શેડે એની સંગવડ કરી છે. ’

‘ શેડે કાંઈ ચૂકે એમ નથી. ’ બીજી બોલી ‘ પણ વાર્તાનું શું ? ’

‘ હું વાર્તામાં ધ્યાન જ નથી આપતી. ’

બેબી હસી. ”

‘તને શ્રદ્ધા છે, મને નથી. મેં તો વાર્તા બરાબર સાંભળી. તદ્દન આંસુહાળ છે. પણ એ તો બદલાઈ જશે. આવી ફિલમમાં હું કામ કરું તો મારી આંખરુને ઘોડા લાગે. તે બિપીનને ન જાણે ? એ તો પિ લેતો હતો. એને આ વાર્તા ફરીથી લખવા માટે રોક્યો છે.’

વીણા ઉંઘમાંથી બેઠી.

‘બિપીન ત્યાં હતો ?’

‘ચોક્કસ - છેક પાંછળ બેઠો હતો.’

વીણા ખુશ થઈ કે દિલ્લીગીર તે એને સમજ ન પડી. તાજના મેળાપ પછી તે એને મળી જ નહોતી. એને રિહર્સલોની ધમાલમાં વખત પણ ન મળ્યો. એને મનના બેંકાણમાં ખાત્રી તો હતી કે બિપીન વિષે એને કાંઈ પણ નિશ્ચય તો કરવો જ પડશે, પણ કામ અને ચાકથી ઘેરાઈ જવાથી એણે એ વાત અભરાઈએ ચડાવી હતી. જ્યારે જ્યારે એનું મન ઘણું ઉદાસ થઈ જતું ત્યારે બિપીનને યાદ કરવાથી ચોમાસામાં સૂરજના પ્રકાશની જેમ એનું હૃદય તરત જ પ્રકુલિત બની જતું, પણ એની સાથે જ નરેન્દ્ર રૂપી વાદળ એ સૂરજને ઢાંકી દેતું. વાત તરફ ધ્યાન આપ્યું ત્યારે વાત બદલાઈ ગઈ હતી. બેબી બોલતી હતી.

‘ખરેખરી મોકાણ તો એ છે કે અચથી ઇતિ સુધીનું રિહર્સલ કર્યા પછી જ્યારે ખરેખરું રિહર્સલ શરૂ થશે ત્યારે આપણામાંથી એક જણને રુખસદ મળશે.

‘એ ખરી વાત છે.’ મદ્રાસણે ટહુકો પૂર્યો.

‘એમ બને જ નહીં.’ વીણાએ ખાત્રી આપી.

‘જરા ધીરજ રાખ.’ બેબીએ અનુલવ કહ્યો ‘સ્તમભને ‘તેર’ - નો બહુ જ વહેમ છે એટલે આપણને તેર જણને કહી નહીં રાખે.

‘પણ આટલી મજૂરી કર્યા પછી એવું કાંઈ ન કરે.’ વીણાને આશ્ચર્ય લાગ્યું. બધી જ છોકરીઓ હસી. ફિલમમાલિકો વિષેનો વીણાનો અભિપ્રાય એમને નવીન લાગ્યો.

‘એ ગમે તે કરી શકે.’ બેબીએ ખાત્રી આપી.

‘તને હજી કશી માહિતી નથી’ બેગમ બોલી ‘હજી તું આ લાઈનમાં ઉતરતી છે.’ બેબીએ ચુકાદો આપ્યો.

‘આ ધંધામાં રજા આપવી એ નો નિત્યનિયમ છે.’

‘પણ એ તો અન્યાય. બહુ શરમભરેલું કહેવાય.’

‘જેને ન્યાય જોઈતો હોય તેણે આ ધંધામાં જોડાવું નહીં.’ બેગમે શિખામણ આપી. અને સૂઈ ગઈ.

બેગમ સૂતી એટલે બધા જ વેરાઈ ગયા. વખત મળે સૂઈ લેવા બધાં તત્પર થયાં. બેગમને કાન ઉપર બરફ ધસી ઉઠાડી અને બધા બહાર પડ્યાં. વીણા છૂટી પડી ગઈ અને દરિયાકિનારે ગઈ. એને પોતાની ઓરડીમાં જવાનો ત્રાસ હતો.

આકાશ સ્વચ્છ હતું. મળરકાનો સૂર્ય મીઠો લાગતો હતો. દરીઓ ચળકી રહ્યો હતો. વીણાએ આંખો મીચી અને વિચારે ચડી ગઈ.

જો બિપીન આ વાર્તા સુધારવાનો હોય તો મળવાને પ્રસંગ બણે આવશે એને મળવા માટે પોતાની તૈયારી વિષે એને સંદેહ હતો. પણ એક આશ્વાસન હતું કે ફિલમના વિષય સિવાયની વાત ચીત કરવાનો એ એક જ રસ્તો હતો. ચંદ્રવદન નકામો થઈ ગયો હતો કારણ એને મુખ્ય ભૂમિકા લખવવાની હોવાથી એ તો ફિલમી દુનિયામાં ડૂબી જ ગયો હતો. ચંદ્રવદન એ જ વાત કરતો. એક વિષય ‘ગંજોત્રી’ અને બીજો વિષય એમાં એનું પોતાનું કામ, બાકીનો

સમય એ પક્ષા સાથે જ ગાળતો. બન્નેની અવિભક્ત બેઠી હતી. એકબે વખત વીણા એમની સાથે જમવા ગઈ હતી, પણ ચંદ્રવદનનાં આ બે વિષયનાં ભાષણો-જે પક્ષા વેદવાક્ય જેવા રસથી સાંભળતી. તે સાંભળીને ધરાઈ ગઈ હતી. એ એકલી પડી ગઈ હતી. બીજી બણી છોકરીઓ એને પસંદ હતી, પણ એ તમામને ધ્રુવાહીદુ મિત્રમંડળ હતું એટલે એ વધારાની પડતી. બિપીનની હાજરીથી એનો અસહ્ય એકાંત હળવો તો થશે ! એ એક બાંકડા ઉપર બેઠી અને તરત જ હંધી ગઈ. હંધમાં ગોથું ખાધું એટલે બગી ગઈ અને પોતાની ઓરડીએ જવા આગસ મરડી તૈયાર થઈ.

‘ઓહો-સાહેબજી-નમસ્તે-ગુડ મોર્નીંગ.’

‘અરે-બિપીન !’

‘કેમ નવાઈ લાગી ?’

‘ના-ભેઓ કહેતી હતી કે તમે રિહર્સલમાં હાજર હતા.’

બિપીન પકખામાં બેઠો.

‘નાસ્તો :કર્યો ?’

‘હા-તમે કર્યો ?’

‘હજી હવે-કેમ લાગે છે ?’

‘જરા થાક લાગે છે.’

‘પણ તું હજી જીવે છે ? મેં બણાં રિહર્સલો બોયાં છે પણ આ તો પરિસીમા છે. દર વખતે સેટીંગ લગાડીને શું કામ રિહર્સલો કરાવે છે ! સાદા ટ્રેસમાં ખુલા સ્ટુડિયોમાં રિહર્સલ કરાવતે શું મોત આવે છે. પણ બે કે મને ખબર છે કે ફિલ્મી દુનિયામાં અનુચિત અને અગવડતા-વાળાં કાર્યો જ થવાનાં. સવાર સુધી સેટીંગ તૈયાર નહીં થાય એ બજાતા હતા છતાં રાત્રે નવ વાગે જ હાજર કરવાના. તું તો ‘લાશ્ચ થઈ ગઈ હોઈશ. કેમ સૂઈ ગઈ નથી ?’

‘આજવાનો કંટાળો આવ્યો. પણ હવે તો મારે જવું જોઈએ.’

વીણા અડધી ઊઠી અને પાછી ખેંસી ગઈ. દરીઆના પાણીનો ચળકાટ એને છોડવો ન ગમ્યો. એણે આંખ મીચી. બિપીનનો અવાજ સંભળાતો હતો, પણ ધીરો અને દૂર નાસતો લાગ્યો. અને પછી બધું જ પડી ગયો. એની આંખો ઘેરાઈ અને એણે ઘેરાવા દીધી. વીણા ચમકીને ઊઠી. આંખ ઉઘાડીને બૂંધ કરી દીધી. સૂરજ તો તપતો હતો.

વીણાએ ફરીથી આંખો ઉઘાડી. એણે બિપીનના માથાનો તકિયો બનાવ્યો હતો.

‘હું ઉઘી ગઈ હતી કે શું?’

બિપીન હસ્યો.

‘ના રે ના, જરા ઝોકું આવી ગયું હશે.’ એણે ખભો મસળવા માંડ્યો! ‘તને જરૂર જ હતી. કેમ થાકે બિતર્યો?’

‘અરે રામ. હું આટલો બધો વખત તમારો ખભો જ કચડતી હતી? તમે કેમ ખસી ન ગયા?’

‘ખસું તો તું નીચે જ ગમડે એમ હતું. તે’ તો આંખો મીચીને મારા ખભા ઉપર પડતું જ મૂકેલું.’

‘કેટલા વાગ્યા?’

‘દસેક વાગવા આવ્યા છે.’

‘દસ?’ વીણાની ઉંઘ ઊઠી ગઈ. ‘તમારો ખભો તૂટી નથી ગયો? ત્રણ કલાક તમારો ખભો જમ કર્યો?’

‘એમાં શું! હું ધારું છું હું પણ જરા સૂઈ જ ગયો હોઈશ. આપણે બંને પાછાં જાગ્યાં એટલી ઈશ્વરની મહેરબાની.’

‘પણ તમે તો તદ્દત જૂખ્યા છો!’

‘જો હમણાં રસગુલ્લું પસાર થાય તો એનો શિકાર કર્યા વગર છોકું તો નહીં, પણ હોજરી ભરવા હજી ઘણો વખત છે. ઘણા

મકટરો કહે છે કે સવારમાં નારતો ન કરવો જોઈએ અને ફકીરો તેમજ સાધુઓ આત્માની ઉન્નતિ કરવા દિવસો સુધી ખોરાક જ લેતા નથી. તારી ચોરડીએ પહેંચાડી દઉં? તારે જરા પથારીમાં રીત-સરનો આરામ લેવાની જરૂર છે.'

‘એ ખ્યાલ જ છોડી દે. જઈને કાંઈ ખાઈ આવ.’

‘એ તો થશે. તને ઘેર પહેંચાડવાનું પહેલું.’

વીણાને એની હાજરીથી સંતોષ થયો. એ વાત તો હવે નિઃશંક હતી, કે ખીજ કરતાં બિપોન કાંઈ જુદી જ અસર કરતો. એનું મન એને પાપી લાગવા માંડ્યું. જાણે કાંઈ ચોરીછપીથી કરતી હોય એમ થઈ આવ્યું.

‘બિપોન!’

‘ફરમાવો.’

‘મારે માટે આટલી લાગણી ન રાખવી જોઈએ.’

‘છટ-ફુઝમાં કાંઈને હાથ આપવો કે ખભો આપવો એમાં શો દોષ છે?’

‘મારો કહેવાનો અર્થ તો તું સમજે છે. મારાથી... એટલે કે...હું હજી...’

બિપોનના મુખ ઉપર સ્મિત રમી રહ્યું.

‘હું ધારું છું તે જો તું કહેવા મથતી હોય તો તે કહીશ નહીં. એનો તો તોડઝોડ તાજમાં થઈ ગયો. હું વસ્તુસ્થિતિ સમજી ગયો એની ફીકર ન કરીશ.’

બિપોને એને ઉઠાડીને ચાલવા માંડ્યું.

‘આ રસ્તો ખરો છે? તું બતાવ. તારા મનની સ્થિતિ હું સમજી શકું છું.’

આપણે એ જૂના મિત્રો સિવાય ખીજું કાંઈ જ નહીં, પણ

જૂનો મિત્ર હોઈ મેં જૂના મિત્રના હક્કો બોગવવાની છૂટ લીધી છે. જો જૂનો મિત્ર એક જૂના મિત્ર તરીકે ન વર્તે તો જૂનો મિત્ર કેવી રીતે વર્તે? હું હવે આ વિષયને રુખસદ આપું છું. અને તને પણ હવે વાતચીત કરવાનો કંટાળો આવ્યો હશે.'

‘જરાય નહીં.’

‘તો મારે તને અગત્યના સમાચારો આપવાના છે. બિચારો માર્કિલ ઉર્ફે મદનલાલ મરણ પામ્યો.’

‘શું કહો છો?’

‘એટલે કે ‘મરણ પામ્યો’ શબ્દો અલંકારિક છે. એ મનુષ્ય રૂપી વાંસડો હજી શ્વાસરૂઢીસ લે છે. અને જ્યારે અમે છૂટા પડ્યા ત્યારે ધેર જવા જે એણે દોટ મૂકી તેના ઉપરથી કહી શકું છું કે ધાન ખાય છે અને પચાવી શકે છે; પણ સત્ય એ છે કે એ મરણ પામ્યો છે. એનું હૃદય ટુકડા થઈ ગયું છે. આખા રિહર્સલ પછી સ્તમ્ભ, હું, એ ભાંટ અને ડાયરેક્ટર પંક્તિજની કમિટી મળી અને સ્તમ્ભએ એને ચોખ્ખા શબ્દોમાં-એટલે કે મેં મારી જીંદગીમાં આના કરતાં વધારે ચોખ્ખા શબ્દો સાંભળ્યા નથી-એવા સચોટ શબ્દો અને અલંકાર વગરની નાગી ભાષામાં કહી દીધું કે આ સડેલ, ગંધાતી, વાર્તા જે ભાંગિયાને બાલણ બનાવવાની કાશિષ છે તે-હું તો સ્તમ્ભના શબ્દો વાપરું છું-પરહાથે ફરીથી લખાવવી પડશે અને એ પર હાથ તે આ.

આ જમણી બાબુએ જમણો પરાયો હાથ અને આ ડાબી બાબુએ ડાબો વિદેશી હાથ છે. મદનલાલની કલામય કૃતિનું ખૂન કરવા કસાઈ તરીકે મારી નિમણુંક કરવામાં આવી છે. હું એ આખી વાર્તા ફરીથી લખવાનો છું. એટલે કે ત્રીજો ભાગ તો મેં લખી પણ નાખ્યો છે. સ્તમ્ભને આ ભવિષ્ય પહેલેથી જ દેખાએલું એટલે મને

પખવાડિયાથી કહેલું જ હતું. કાલથી નવાં રિહસલો શરૂ થશે. જો કે હું જ કહું છું પણ આ વાર્તા મલીયાબાદની ફરી છે. ગાયનોની તરજ અને શબ્દો બની રહ્યા છે. તમારા લોકોને મળૂં જ પડશે.’

‘મને તો મળૂં જ પડે છે, પણ મદનલાલ માટે મને દિલ્લીગીરી થાય છે.’

‘એ તો ફાવો જશે. નફામાં સિતેર ટકા એનો ભાગ છે. એટલે એ તો લાખો કમાશે, પણ જો ગુસ્સામાં એનો ભાગ વેચી દીધો તો ફસાશે. જતી વખતે એના બોલવા ઉપરથી લાગ્યું કે કાઈ લેનાર મળે તો જરૂર વેચી દેશે.’

‘એતો ફરીથી સ્ટુડિયોમાં પણ પગ મૂકવા ના પાડે છે. એની વસ્તુ એવી સારી છે કે એની આવી નમાલી ગુંથણી કરી વસ્તુનું ખૂન કર્યું એ એણે પાપ જ કર્યું છે, વળી બીજી પણ એક બિના બની છે.’

‘શી?’

‘કરુણ કયા છે. બિચારો ચંદ્રવદન-એ પણ નીકળી ગયો.’

‘ના-ના.’

‘નીકળી ગયો!’ બિપીને દમામથી જણાવ્યું.

‘પણ રિહસલમાં તો એ સરસ કામ કરતો હતો નહીં?’

‘સરસ? આફત તો હતો, પણ એ કારણ નથી. ફસ્ટમંજીને મુખ્ય પાત્ર ગામડિયાનું જોઈએ છીએ એટલે આપણા ચંદ્રવદન ગમ-ગમ્મ-ટુગો થઈ ગયા. આ તો ફિલ્મ! એમજ ચાલે. જે સારો એક્ટર કે એક્ટ્રેસ મળે તેને યોગ્ય વાર્તા લખવી જ પડે. ચંદુ માટે મારું હૃદય દ્રવે છે, પણ થાય શું? ગઈ ફિલ્મમાં એક જણને હાર્ડ-રસનો પાટ આપ્યો અને એનું માથું બોલાવી નાંખ્યું, પછી એના

કરતાં બીજે સારા કલાકાર મળી આવ્યો. એટલે પેલાને રજા આપી.
ચંદુ બચી ગયો, એ તો કિશ્મત છે. તદ્દન દયાહીન.'

'બધાં કહેતાં હતાં કે અમારામાંથી એકને રજા મળશે.'

'એમ બનવાનું કાંઈ કારણ નથી.'

'ન થાય તો સારું.'

'કમ ઊભી રહી?'

વીણા એક જૂના ઘર આગળ ઊભી રહી. બાહુ ખાવા માટે
જે શેઠીઆલોકા બાંધે છે તેવાં જ બાંધ્યા પછી તરત જ કકડે
કકડે પડવા માંડે છે.

'હું અહીં રહું છું.'

'અહીં?' બિપીન જોઈ રહ્યો.

'મજૂરવર્ગની સ્ત્રીઓને કાશર કરવાની ફરજ છે. આ અંદરને
ભાગે સગવડવાળું છે અને એક જ અડવાડિયા માટે છે. મને પાછી
ઉંઘ ચડી છે, એટલે પથારી બેગી જ થઈ જાઉં. બિપીન, નમસ્તે.
તમે કાંઈ અગત્ય સમજી છે. જોજો, નારતો ન ભુલાય.'

X

સાંજના રિહર્સલ સુધી ધડાકા નહોતો થયો. તેરમી સ્ત્રી
કાઢવાનો હુકમ નહોતો છૂટ્યો. સ્વતંત્ર પારસી હતા એટલે પાશ્ચા-
ત્ય વહેમો વધારે દબતાથી પાળતા. પણ સ્ત્રીમંડળ ગમગીન જ હતું.
નવું રિહર્સલ ખતમ થયું અને બધાં જમવા ગયાં. આ પાછી
એકઠે એકથી નવી મજૂરીથી બધાના ચહેરા ઉપર ગ્લાનિ વ્યાપી
મઈ હતી. બેચો પણ શાંત હતી. હવે તેરમા તરીકે કોનું તેરમું થાય
છે તેની જ રાહ જોવાતી હતી. જેવી વીણા જમીને મેક-અપરુમમાં
આવી અને જણાવ્યું કે ધા પડ્યો હતો. કાંઈ બોલતું હતું:

'બેન, ખરાબ ફટકો પડ્યો.'

કાંઈએ કહ્યું: 'કારી બા વાગ્યો.' ત્રીજીએ કહ્યું કે 'હવે થઈ ગઈ.' ચોથી શિયામણ આપતી હતી કે 'એમાં ફીકર કરવાનું કારણ નથી.' વાત ટૂંકી હતી. બેગમ એના જીમીના તારની રાહ જોતી હતી. તાર આવ્યો અને ખુશાલીને તરત જ ફટકો લાગ્યો, કારણ બીજે જ કાગળ ફસ્તમજનો હતો, જેમાં બેગમને રુખસદ આપ્યાનું ટૂંકું પણ સચોટ લખાણ હતું. રુખસદ કરતાં એ લખાણની નીચતા ઉપર બધાને તિરસ્કાર આવ્યો. છેક સુધી કામ કરાવી બીજે કામ મળતું બંધ કરાવ્યું અને મહિનાની છેલ્લી તારીખે નોટિસ આપી એટલે નોટિસનો મહિનો પણ ન મળે. બેગમ શેઈ પડી. પેલી બાઈ તો કહ્યા જ કરતી હતી. ફીકર નહીં. બેન, ફીકર નહીં, પણ શા માટે ફીકર નહીં તે ભગવાન જાણે. બેગમને આ પગાર બહુ જ જરૂરી હતો. એ કપડાં હાથે સીવતી અને જો આ ફિલમમાં છેક સુધી પગાર મળત તો થોડું બચાવીને એ લમ કરવાની હતી. એનો અર્ધાંગી એના એકલાના પગાર ઉપર ગાડું ચલાવી થકે એ અશક્ય હતું અને હવે લગ્ન ઠેકાવડું પડશે, એટલે બેગમ બિચારી અમીરપદું છોડીને હાથરુમાલોનો નીચોવી નીચોવીને ઢગલો કરવા માંડી.

ફક્ત વીણા જ મૂંગી રહી, એને ફટકો આકરો ન લાગ્યો, પણ આ બેગમ સાહેબાના રુઆબની ટોચેથી આ પડતી દશા જોઈ એને લાગી આવ્યું. બેગમ જેના ડોળ કરતી હતી તેનો ખરો ભોગવટો તો ફિલમના માલિકો અને વ્યવસ્થાપકો કરતા હતા. અહીં બેગમનું રુદ્ધન અને ફિલમ-વહોવટદારોનું ખાણું તેમજ વીરકી એ સાથે જ ચાલતાં હશે. ઉંઘથી દખાઈ ગએલો એનો જુસ્સો એકદમ જગૃત થઈ ગયો.

'પણ તમે બધાં આશ્વાસન જ આપશો કે કાંઈ કરશો?'

'કરશો?' બધાં જ એકમેકની સામે જોવા લાગ્યાં. કરશો? એમને કોઈ દહાડો એવો વિચાર પણ નહોતો આવ્યો કે આમાં કાંઈ કરી શકાય. આ તો થાય જ!—એની દિલગીરી દર્શાવવાની! પણ કાંઈ

કરવા આવત તો શું થાય? થાય શું? વીણાની આંખમાં ઝેર આવ્યું. આ સ્ત્રીમંડળની એ એકદમ નેતા બની ગઈ. એનો ઊંચ દેખાવ જોઈ બધાં ડહાઈ ગયાં. વીણા તો એક વધારા પડતી શાંત છોકરી ગણાતી. બધાંને ગમતી. પણ એનામાં આ લશ્કરી ગુણનો કાંઈનેયે ખ્યાલ નહોતો. એણે એક નવો જ નુસ્ખો ઊભો કર્યો અને વાત પણ ખરી.

‘બેગમને પાછી ન રાખે ત્યાં સુધી આપણે કામ બંધ કરો.’ વીણાએ ધક્કો કર્યો.

હમકલામાંથી તોફાન જાગ્યું. ઉત્સાહ અજબ ચીજ છે. અને દરેક સ્ત્રી ઝંઝાણમાં બળવાખોર હોય છે. વળી આ વિચાર પસંદ પડે એવો હતો. હડતાલ, ફિસ્મતમાં હડતાલ કદી સાંભળી હતી? વળી નવા કલાકારો રાખવાનો માલિકાને વખત પણ નહોતો. આ તો ઐતિહાસિક બનાવનાં પગલાં હતાં. એક જણ દૂબલે બોલ્યું: ‘હડતાલ!’

‘હા. હડતાલ!’ વીણાએ પડકાર કર્યો.

‘હુરે-કમાલ કરી-હડતાલ-હડતાલ.’ બેબી પુકારી બિડી. આ પુકારે તાજવું હડતાલ તરફ નમાવી દીધું. બેબી બધાંની લાડકી હતી અને એના મતે શંકાશીલને મજબૂત બનાવ્યાં.

‘હડતાલ-હડતાલ.’

વીણા બેગમ પાસે ગઈ. બેગમે રુદન બંધ કર્યું હતું પણ આ બધું સ્વપ્નવત્ સાંભળી રહી હતી.

‘બેગમ, ઊંઠ, તૈયાર થા-બધાં તૈયાર રહો. હું રૂસ્તમજને જાણને આપણો નિશ્ચય જાણવું છું. જે નહીં માને તો આપણે અહીંથી હઠવું નથી.’

સ્તમણ પહેલું સેટીંગ તપાસતા હતા. સારુઆતનું મોટામાં મોટું સેટીંગ તૈયાર કરીને નાચ વગેરેના મોટા સિનોનું સેટીંગ તે દહાડે રાખ્યું હતું. ખૂબ ધમાલ કરી રહ્યા હતા. એની દષ્ટિમર્માદામાં વીણા દેખાઈ.

‘લાઈટ વચ્ચેથી હતી જા.’ સ્તમણએ ખૂબ મારી અને ધીરેથી ગાળ પાડી દીધી.

‘જરા હતી જાઓ.’ સેટીંગ માસ્તરે વિવેકથી કહ્યું: ‘શેડને સેટીંગ જોવું છે.’ મોટા મીઝી મૂગો રહ્યો. ફિલમના મીઝી થોડું જ બોલતા હોય છે. ધમાલિયા શેડ અને એને ટક્કર મારે એવા કાય-રેક્ટરો સાથે જન્મારો લમણાઝીક કરીને આ લોકો બિલકુલ બોલતા જ નથી અને જવાબ આપતા નથી. શેડ વાંકી ડોક કરી તપાસ કરી.

‘સેટીંગ ખરાબર નથી.’

સેટીંગ માસ્તર સમજી ગયો.

‘હા શેડ, ખરાબર છે. એમાં જરા વધારે અથવા તો ઓછું-એટલે કે સહેજ ઓછું-આપનું કહેવું હું સમજી ગયો.’

પણ શેડને આ સમજ ન પડી અને ખરાડી ઊઠ્યા:

‘આ બહુ જ ભૂરા રંગ છે, સમજ્યો, ખરાબર નથી.’

સેટીંગ અનાવનાર મીઝીની છંદગી રાતપાળી કરવામાં જ જતી. દહાડે એ ઊંઘતો અને ખાકીનો વખત પથારીમાં પડ્યા રહી બહુરુપી વાંચતો. પણ એક વખત એનાથી અકસ્માત આકાશ દેખાઈ ગયું હતું અને એનો રંગ ભૂરા હતો તે એને યાદ હતું. આ વિષય ઉપર એને ખાતરી હોવાથી એણે મૌન તોડ્યું અને કુદરત વિષેનું જ્ઞાન દર્શાવ્યું.

‘આકાશ ભૂરું જ હોય છે-મેં જાતે જ જોયેલું છે.’

વધારે થોડી ન જવાય માટે બીડી સળગાવી. ફસ્તમજીએ આ યાત્રીની સામે એક કોથળી જવાળા ફેંકી. એને જવાબ સાંભળવાની આદત ન હતી. એ કાંઈ ફાટલા ઉડાડે એવો જવાબ ચોકવતો હતો એટલામાં વીણા વચ્ચે ટપકી પડી.

‘મિસ્ટર ફસ્તમજી.’

મેનેજરે શેડી.

‘શું છે ? છે શું ?’

‘પ્રેમનું સ્વરુપ બદલાઈને તિરસ્કારનું રુપ સહેલાઈથી થઈ જવું એ મનુષ્યસ્વભાવની નબળાઈ બહુ જ શોકજનક છે. પંખવાડિયા પહેલાં ફસ્તમજીની વીણા ઉપર મહેરબાની હતી. શેડની આંખમાં એ વસી હતી પણ તાજમાં જમવાની ના પાડવી અને થોડા દિવસ બાદ ફરીથી ના પાડયાથી શેડનો મત એના આકર્ષણ વિષે બદલાઈ ગયો હતો. એ તો વીણાને જ કાઢી મૂકત, પણ નાચ માસ્તર બેરિયો અને સંગીત માસ્તરનો મત માન્યા સિવાય છુટકો ન હતો. શેડ જાણતો હતો કે આ નવીન વાર્તામાં બનેલી ખાસ જરૂર પડવાની. આ બંને માસ્તરોને ઝડપી લેવા બધા માલિકો કોશિષ કરતા હતા, એટલે શેડે બહુ જ નમ્રતાથી એમનો મત લઈને બેગમને રજા આપી હતી, એટલે શેડ વીણાને જોઈને બહુ દુઃખી બન્યા.

‘બોલ, શું છે ?’

વચ્ચે સેટીંગ માસ્તરે બચાવ કર્યો.

‘શેડ હમણાં બહુ જ કામમાં છે-બહુ જ.’

અત્યાર સુધી વીણાને ગભરાટ હતો કે વાત કેમ ઉપાડવી, પણ રણલેખમાં દુશ્મનનો સામનો થતાંની સાથે જ શાંત સળંગ થઈ ગઈ અને દુશ્મનને મહાત કરવા માટે જરૂરી એવો ઉશ્કેરાટ વમરનો બસ્મ કરનારો કોથ એના લોહીમાં વ્યાપી રહ્યો.

‘મારી વિનંતિ છે કે બેગમને અમારા બેગી જ રાખીને સિન લેવો.’

‘કાણુ બેગમ ?’

એટલું પૂછી શેઠ પોતાને ગુસ્સો દેખાડવા એક મજૂર ઉપર તૂટી પડ્યા.

‘એ ગધેડા, એ લાઈટ ત્યાં નહીં, હજી બીજો.’

‘તમે એને આજે નોટિસ આપી છે તે.’ વીણાએ સમજ પાડી.

‘તારે એનું શું કામ છે ?’

‘અમારું એમ કહેવું છે કે એ નોટિસ પાછી ખેંચી લો.’

‘અમે એટલે કાણુ ?’

‘અમે તમામ સ્ત્રીઓ.’

શેઠે ગરદન તૂટી જાય એટલા ટકાથી વીણા સામે જોયું.

‘નથી ખેંચતા. તમારાથી થાય તે કરી લો.’

‘તેમ જ ક્યું છે, અમે હડતાળ પાડી છે.’

‘શું ?’

‘જો બેગમ અમારી સાથે કામ નહીં કરે તો અમે ‘સેટીંગ’-માં હાજરી નહીં આપીએ. સેટીંગ પદ્યું રહેશે.’

‘કાંઈ ગાંડો થઈ છે ?’

‘થઈ હોઈશ પચ્ચ બેગમ નહીં હોય તો ફરીથી કાંઈ બીજી સ્ત્રીઓને તૈયાર કરીને સિન લેવો પડશે. અમારું સંગઠન સંગીન છે.’

સ્તંભજીને એ અક્ષરથી વધારે લાંબા શબ્દો આવડતા ન હતા. લગભગ તમામ ફિલમમાલિકોનું સાહિત્ય એટલું જ હોય છે.

‘તમારું શું છે ?’

‘અમે નક્કી ક્યું છે કે હું કહું તે પ્રમાણે બધાએ કરવું.’ શેઠની ગરદને બીજી આરે ઝટકા માર્યા.

‘આ કાની લુચ્ચાઈ છે ?’

શેઠની આંખનું તેજ ગુસ્સાથી છવાઈ ગયું અને અકલ આ પરિસ્થિતિ સમજવા વીજળીવેગે મથી રહી.

‘મારો.’

‘તારી-હું ધારતો જ હતો.’

‘તો હું જમને કહું છું કે તમે નથો માનતા, પણ અમે તૈયાર રહીશું. નિચાર બદલાય ત્યારે કહેજો.’

વીણાએ ચાલવા માંડ્યું.

‘પાછી વળ.’

વીણા પાછી વળી. મીસ્ત્રીએ ફરીથી મૌન તોડ્યું અને વીણાના કાનમાં કહ્યું:

‘લીધે રાખ-પકડમાં દબાયો છે-ફેરવ આંટા.’

એક દિવસમાં બે વખત મૌન તોડ્યાથી મીસ્ત્રીને થાક લાગ્યો અને જરા વિશ્રાંતિ લેવા એક ખૂણામાં નિરાતે બાજક ઉપર બેઠો અને ઉછળ્યો. કોઈએ ત્યાં લાલ રંગનું કુંડું મૂક્યું હતું.

શેઠને આથી આવવા માંડ્યો અને માનસિક ખીરુ ગાળાથી બખડી ઊઠ્યું બેરા માસ્તર પધાર્યા. શુદ્ધિંગ પ્રસંગે બેરા માસ્તરનો સ્વભાવ જરા અસ્થાની ધાર જેવો રહેતો હતો, આ વાતચીત વખતે એ પોતાની તૈયારીમાં પડ્યો હતો. સાંભળવાના સંપૂર્ણ અભાવને લીધે એ તમામ બનાવથી તદ્દન અજાત હતો. પહેલા સિનના આખરી રિહર્સલ માટે તૈયાર થયો અને શેઠ પાસે આવ્યો.

‘હજી કેમ પેલી છોકરીઓ આવી નહીં?’

શેઠના ગુસ્સાઅને તો નિશાન બેઠતું હતું તે મળી આવ્યું. શેઠે અર્થવાહક અને અલંકારિક એવા અન્યેઃ બસો શબ્દોનો તિર-પ્રવાહ એના ઉપર ઊડાડી મૂક્યો.

‘હે!’ કહી બેરીઆએ કાન પાછળ હથેળી મૂકી કાનનું બૂંગળું બનાવ્યું.

શેઠ એ બસોમાંના છેલ્લાં પરિપક્વ સો શબ્દોની પુનરાવૃત્તિ કરી. બેરીઆએ શરૂ પુણાવ્યું.

‘સંભળાતું નથી. શરદી થઈ છે.’

શેઠનું લોહીભર્યું મોઢું અને જડી ગરદન તણાઈને તૂટી જવાનો પ્રસંગ સેટીંગ માસ્તરે બચાવો લીધો. એણે પોતાના હાથનું બૂંગળું બનાવ્યું અને બેરીઆના કાનમાં રાડ પાડી.

‘છોકરોઓ કહે છે અમે કામે નહીં ચડીએ.’

બેરીઆએ સંમતિ આપી.

‘બરાબર ન જ વઢવું જોઈએ. આ વઢવાનો વખત નથી.’

‘એમને કામ નથી કરવું.’

‘નાચ માસ્તરનું મોઢું ગંભીર બન્યું.’

‘આમ નથી કરવું ત્યારે કેમ કરવું છે? આપણે કહીએ તેમ કરવા એમને પગાર મળે છે, પછી આમ નથી કરવું, તેમ નથી કરવું—આ ચાળા ન ચાલે.’ સેટીંગ માસ્તરે પ્રાણાયામ કરી શ્વાસ રુંધ્યો, ત્રાડ પાડવાની તૈયારી કરી અને રોકાઈ ગયો. એને ધીર બેરીઆઓ હતાં અને જો બાપાને ફેફસું આવે તો સમાજની ઉત્કૃષ્ટ શોધ ‘ધર’નું શું થાય. એણે પેન્સીલ અને કાગળ લીધાં. બેરીઆએ વાંચ્યું અને પૂછ્યું.

‘શા માટે?’

એમને માટે બીજું વાક્ય લખાયું. બેરીઆએ વાંચ્યું.

‘કારણકે બેગમને રજા આપી, પણ એ તો નાચમાં ધખડકો છે.’

સેટીંગ માસ્તરે નાક ઉપર કરચલી પાડી. બ્રમરો ઊંચો કરી અને હાથના હાવભાવથી જણાવ્યું કે આ સ્થિતિ હાસ્યજનક હોવા છતાં ગંભીર છે. મોઢું લમડાવી અને ખભા ઉતારીને જણાવ્યું છે. રસ્તો શો છે?

બેરીઆ તૈયાર થયો.

‘હું સમજાવીશ.’

બેરીઓ ગયો અને સેટીંગ માસ્ટરે એક ચાલકાને અઢેલીને આજો મીચી દીધી. ગળાની બળતરા ચાલુ હતી પણ એક મહાન પ્રસંગ પાર પાડ્યાનો આનંદ પણ હતો. હજી નાચ માસ્ટર પહોંચ્યા નહીં હોય અને મ્યુઝિક ડિરેક્ટર આવ્યા.

‘આ શું છે? હું વગાડ્યા જ કરું છું, પણ છોકરીઓ ક્યાં? રિહર્સલ ક્યારે થશે? શુટીંગ ક્યારે થશે? પંડિતજી પણ આવી ગયા.’

પાછો સેટીંગ માસ્ટર વારે ધાયો.

‘છોકરીઓએ હડતાલ પાડી છે.’

‘છોકરીઓએ?’

સેટીંગ માસ્ટરનો મિનમ ગયો.

‘છા-ક-રી-ઓ-છોકરી શું એ તો જાણો છોને?’

‘એમણે શું કર્યું?’

‘હડતાલ પાડી-કામ કરવાની ના પાડી. આપણને દરો દીધો.’

‘પણ બની શકે જ કેમ? એ બધું ફરીથી કેમ થાય?’

‘તો કાંઈ ફોફર નહીં. મજૂરોને બાધરા પહેરાવી નચાવીશું. તમારું મ્યુઝિક કામ લાગશે, લોકોને તફાવત માલૂમ નહીં પડે.’

‘હું બચ્ચાઓને સમજાવીશ.’

એ પણ સમજાવવા લાગ્યા. એટલામાં બિપીન અને પંડિતજી આવ્યા.

‘કેમ બરાબર ચાલે છે ને? ઘેર બધાં સારાં છે? લો, નિરાંત. મારે ઘેર પણ બધાં આનંદમાં છે. આજે અહીં શુટીંગ રાખ્યું હતું કે મારી બૂલ થઈ?’

ચારે બાજુ નજર કરી, બચ્ચ હોલનું સેટીંગ હતું. એક્ટરો તૈયાર થઈને બેઠા હતા. કરોડપતિનો જન્મદિવસ ઉજવવાનો જલસો હતો. ફરીથી સેટીંગ માસ્ટરે ચાલુ રેકર્ડ ચડાવી.

‘છોકરીઓએ હડતાળ પાડી છે?’

પંડિતજી બલકડી બેઠ્યા. એક પાનની પોચકારી લગાવી બિપી-
નને ઝાંટી નાખ્યો. કાટની બાંધથી મોં લૂછીને બોલ્યા.

‘હે?’

‘અને ઘડીઆળે પણ હડતાળ પાડી છે. હસ તો વાગી ગયા.’

‘પણ કારણ!’ પંડિતજીએ રસ લેવા માંડ્યો.

‘એમાંથી એક જણને રળ આપી એટલે ચિકાયાં છે, કહે છે
કે એને પાછી રાખો તોજ કામ કરીએ. પેલી નવી વીણાના આ
ધંધા છે.’

‘વીણાના?’ બિપીનને પણ રસ પડ્યો.

‘વીણાના?’ પંડિતજીનો અભિપ્રાય વીણા માટે ચલો ગયો.

‘એને તો હું હીરાઈન બનાવવાનો છું.’

‘શયતાની ચરખો છે, મને તો એ છોકરી કદી ગમી જ નથી.’
સેરીંગ મારતરે મનની વાત કહી.

‘આ આપણાં વચ્ચે નાનો પણ રિયતપ્રગ્ન મતભેદ રહેવાનો.’
બિપીને વિરોધ દર્શાવ્યો.

‘હું એને નાનપણથી ઝોળખું છું, અને ઝોળખી ત્યારથી
મને પસંદ છે, માટે મારા ફિલમના દુખસુખના સાથીદાર! જો વીણા
વિષે કાંઈ ટીકા કરવી હોય તો અહીંયાં જ રાખજો!’

બિપીને એની પાંસળીઓમાં જોરથી આંગળી ખોસી જગ્યા દેખાડી.

‘પણ તમે છોકરીઓની તરફેણમાં?’

‘કમ નહીં, હું જ છું ને.’ પંડિતજી પાન ખસેડી બોલ્યા.

‘અને હું? હું તો જરૂર છું જ.’ બિપીને ખાત્રી આપી. ‘હું
તો હંમેશાં દબાયેલા કચડાએલા પક્ષને જ મારો મહાભારત ટેકા
આપું છું. આખો વખત રિહર્સલ કરાવ્યું. નવી વાર્તા થયા પછી નવા

નામે પણ મનૂરી કરાવી અને હવે એક મહિનાનો પગાર બચાવીને કાઢી ચૂકવી એટલે એને ખીજે પણ નોકરીનાં ફાંફાં. એના કરતાં ખીજ વધારે નીચતા હોય શકે ખરી ? તમે શોધી કાઢો નહીં ત્યાં સુધી એને જ હું શ્રેષ્ઠ માનીશ. મને એ છોકરીઓ કહેશે તો બાપણુ કરીશ અને સરખસ કાઢવું હશે તો મોખરે ઝડો પકડીને આગળ ચાલીશ. હજાર વાર એમની તરફ અને થોડો વધારે સ્ત્રી માંગતા હતા અને મળ્યું. હું તો રાજ-રાજ અને વળી ત્રીજ વખત રાજ ચર્ચ ગયો છું. આ પ્રસંગ શેકને ગળે બારાઈ રહે તો વળી વધારે રાજ. શેક સાંભળશે તો તમે પણ રાજ જ થશો.'

‘ ઉફ-શેકને જરૂર સાંભળવાની તક આપીશ. કોઈપણ સોરાબ કે સ્ત્રી-મત પછી બલે શસ્ત્રસજ્જત હોય તેનાથી હું ડરું છું એ ખ્યાલનો મારા મિત્ર તું હંમેશ માટેનો ત્યાગ કરજે, મારો મત હું એને કહેવાનો. સ્ત્રી-મતને યાજ હોત તો એની યાજ પકડી શિકાર કર્યા પહેલાં ઉઠાડત, પણ યાજ ન હોવાથી હું એની હળમત કરી નાંખીશ. તમારી અને મારી દૃષ્ટિમાં કાંઈ એકેય લાગે છે ?’

મ્યુઝીક માસ્તર ઢસડતા પગે આવતા દેખાયા.

‘ કેમ ?’ સેડીંગ માસ્તરે સવાલ કર્યો.

‘ એ તો મારું નથી માનતા. જેમ વધારે મનાવવા ગયા તેમ વધારે નથી માનતા. પેલી બેબીએ મારી લાકડી લઈ લીધી અને બધાએ મારી સામે ઊભા રહીને વદિમાતરમ ગાયું.’

‘ શબ્દો પણ ગાયા ?’ બિપીને પૂછ્યું ‘ બધા જ શબ્દો ? એમને આવડ્યા ?’

‘ પેલી વીણાએ ગવડાવ્યા-હજી નાચ-માસ્તર લમણાઝીક કરી રહ્યા છે, પણ પરચર ઉપર પાણી. આ તમામ ખર્ચો માથે પડશે.’

‘ ચાલો આપણે મિ. સ્ત્રી-મતને સમજાવીએ.’ પડિતજીએ ખીકું ઝડપ્યું. ‘ એ ઝકી માણસ છે. મનાવવો મુશ્કેલ છે મારે બધા જ ચાલો.’

ફેસ્ટમણ પાંજરામાં પુરાયલા વાલ માફક આંટા મારતા હતા, તે આ મંડળ જોઈને ઊભા રહ્યા. બિપીને તરત જ શરૂ કર્યું.

‘ શેઠ !-મિ. ફેસ્ટમણ ! છુટકો નથી. ’

‘ હું નહિ ફરવાનો. ’

‘ તો છોકરીઓને ફરવો-પેલ્લ ઝાંસોની રાણીએ તમને બરાબર કહ્યા છે. ’

‘ આ ધંધામાં મને વીસ વરસ થયાં.... ’

‘ પણ આવો અનુભવ કદી થયો નથી. ’ બિપીને પાદપિત્ત કરી. ‘ મનુષ્ય જીવે ત્યાં લગી જાણે. ’

‘ પણ આ મને ? ’

‘ દાઢકિના ઉપર તો આફત છે જ. તમે નહીં તો કોના ઉપર ? ’

‘ હું બધાને જ રગ્ગ આપીશ. ’

‘ બહુ જ સરસ. કેમ માસ્તર. નવી છોકરીઓનો નાચ તૈયાર કરતે ફટલો વખત લાગશે ? ’

‘ એક મહિનો. ’

‘ વાહ-વાહ-અને-મ્યુઝીક ગાયનો, એક આઉન્ડ મ્યુઝીક વગેરે જોડવતે અને તૈયાર કરતે ફટલો સમય લાગશે ? ’

‘ દોઢ મહિનો. ’

‘ નિરાંત-પેઈન્ટર ખાતામાં પૂછો કે નવા પડદા પોસ્ટરો વગેરે ચિતરતે ફટલો સમય લાગશે ? પછી તમામ છાત્રીઓ-એનલાઈન મેન્ટલ, વગેરેની પબ્લીસીટી પાછી જોઈ લેશે અને નવી કરશે. તમારો રસ્તો શેઠ સહેલો છે, કેમ પડિતજી, નવા સ્ટાફ સાથે આખી કચર કાઢી શકશો ? ’

‘ના’ પંડિતજીએ એકજ શબ્દ કહ્યો.

‘કમ ?’ શેઠ ફફડી ઊઠ્યા.

‘વીણા જેવી કલાકાર મળતી અશક્ય નહીં તો મુશ્કેલ છે.’

‘અસ બકવાદ બહુ ચર્ષ ગયો.’ શેઠને શીટ આવવાનો પ્રસંગ થવા માંડ્યો. એટલામાં બેરાશંકર આવ્યા.

‘છોકરીઓએ હડતાલ પાડી છે-કામ કરવાની ના પાડે છે.’

શેઠે પાછાં ચક્કર લેવા માંડ્યાં-બિપીને ધડિયાળ કાઢી. ‘વાહ, છ સેકન્ડમાં એક ચક્કર. ભોહી બહુ જોરમાં દોડતું લાગે છે.’

‘જાઓ બધાંને બોલાવી લાવો-કહો કે કાઠને રંગ નથી આપી, પણ પેલી વીણા બદમાસને તો હું કાલે જરૂર રંગ આપીશ. પંડિતજી, આજ રાત્રે એના તમામ સિન લક્ષ લો.’ શેઠે ત્રાડ પાડી.

‘જરા ધીરે’ બિપીને શેઠના રોષને વધાર્યો, તમારો વિચાર સ્તુત્ય છે પણ એ નિશ્ચયને તિલાંજલિ આપવી પડશે.’

‘કમ, એમાં તમને શું ચૂંક આવી ?’

‘એજ કે જો વીણા જશે તો મારી સ્ટોરી હું પાછી બેચી લઈશ અને એના હાજર ટુકડા કરી નાંખીશ. નવસો યે થાય પણ ફાડી નાંખીશ જરૂર.’

શેઠની લાલ આંખ લીલી ચમ્ક ગઈ.

‘હં સમજીયો તમારી ત્યાં નજર ઠરી છે, પણ એને તો આ પંડિતજી હિરોઇન બનાવવાના છે તે ખબર છે ને ?’

‘મારા વહાલા મિત્રો, તમે બને સાંભળો. આ આપણાં મિત્ર-ચારીભર્યા ક્ષાંત વાતાવરણના ફૂલના ઢગલામાં તમે અમરતો અંગાર નાખ્યો. એ ટેવ છોડો લો. તમારી પાટલૂનની બેઠક છે ત્યાંજ

મારી છે, કારણ મારે એને ન છુટકે મારા પગના ધક્કાથી જાગે ચઢાવી તમારા તાળવામાંથી બહાર કાઢવાનો પ્રયોગ અજમાવવો પડશે. વીણા રહે છે કે નથી રહેવાની ?

વાતાવરણ તંગ બની ગયું. રસ્તમજાએ વ્યૂહરચના તપાસી લીધી. એને બિપીન હિપર ધણાં પ્રયોગો અજમાવવાનું હિલ ચક્ર આપ્યું, પણ લક્ષ્મીના પ્રેમે એને રોક્યો.

‘ બલે એમ થવા લો. ’

‘ એ વચન છે અને હું તમારી પાસે પળાવીશ, મને દિલ-ભીરી થાય છે કે મારે ટીક કરવાનો પ્રસંગ બની ગયો. બાકી જો કોઈ વખત નીચતાની શરત થાય તો શેઠ પહેલું ઇનામ તમેજ મેળવો-સાહેબજી. ’

રસ્તમજા પૂતળાની ભૂમિકા બજાવી રહ્યા હતા. ત્યાં એમના કાનમાં બેરીઆએ પૂછ્યું.

‘ એ શું કહી ગયો ? ’

રસ્તમજાએ જવાબ ન આપ્યો.

પ્રકરણ ૫ મું

મતભેદનું મહેનતાણું

મદનલાલ હર્ષે માત્રકલ અને રસ્તમજી વચ્ચે ફિલમની વસ્તુ વિષે મહાન મતભેદ પડ્યો ત્યારે રસ્તમજીએ ફિલમ-દુનિયાની બાષા, વળી તેમણે તેના માલિક અને તેમાં વળી પારસી એટલે બિલકુલ રસની પરાકાષ્ટાએ પહોંચેલી અલંકારિક બાષામાં મદનલાલને જણાવ્યું હતું, કે કાં તો વાર્તા ફરીથી લખાવો નહીં તો ફિલમ બંધ કરો. મદનલાલને 'બંધ કરો' એમ કહેવાની તીવ્ર પ્રત્યેજ્ઞા તો થઈ આવી પણ એમણે અત્યાર સુધીમાં રૂપિયા ચાલીસ હજાર ખર્ચી નાખ્યા હતા એટલે હવે થોડા જ બાકી હશે ધારી આ કડવો ઘૂંટડો ગળી ગયા અને ખર્ચનો હિસાબ માગ્યો જે એમને રીતસર ટાઈપ કરેલા કામ-બોમાં મળી ગયો.

મદનલાલ તાજમાં ગયા અને વિહરકીસોડા મગાવી હિસાબ તપાસવા બેઠા. મુખ્ય પાત્રોનાં ખાસ કપડાંઓ—Costumes—ના રૂપિયા પંદર હજાર હતા મદનલાલના મનથી એટલી મોટી રકમ મદનલાલની સાત પેઢીને કપડાંથી ઢાંકી દે એમ લાગ્યું. પણ આગળ વાંચતાં જ્યારે કપડાંના બીજા પાંચ હજાર વાંચ્યા ત્યારે વિહરકીનો એક જખરખસ્ત ઘૂંટડો ગળવો પડ્યો. તે ઉપરાંત જ્યારે કપડાંના સાત હજારની રકમ નજરે ચડી ત્યારે તો વિહરકી એમને ગળે અટકી પડી અને એટલા જોરથી ઉધરસ આવી કે પાસેના ટેબલ પર બેઠેલ પારસી

બાનુ જંટાઇ ગઇ. મદનલાલ વિચારી રહ્યા કે રસ્તમજીએ તો આખા મુંબાઈને કપડાંથી ઢાંકી દેવાનો અખતરો કર્યો હાજો છે. આગળ તપાસતાં બૂટ, મોજડી વગેરે રૂપિયા પાંચસો, પળ્લીસટી રૂપિયા પાંચ હજાર-તરત જ મદનલાલ ખારીમાંથી સૃષ્ટિસૌંદર્ય નિહાળવા લાગ્યા. કે જેનાથી એમના સળગતા આત્માને કાંઈક સાંત્વન મળે. -તરત જ બિલમાં સિનેરી-સેટીંગ્સ વાસ્તે રૂપિયા ત્રણ હજાર નીકળ્યા. મદનલાલને કુદરત ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો. જરા આગળ વાંચતાં ફર-નિચરના રૂપિયા ચાર હજાર. અને હવે શુટિંગ શરુ થયું એટલે સિતેર હજારથી લાખ ફૂટ તેગેટિવ, બેથી અઢી લાખ ફૂટ પોઝીટિવ-લેબોરેટરીનો ખર્ચ. જોષનીગ-રાતપાળીઓ આઉટડોરનો ખર્ચ-સિન લેવા પાછળ બહારગામના ખર્ચા વગેરે ખાફી હતું. જો એ ન કરે તો આ ચાલીસ હજાર પાણીમાં ગળ્ય. એટલે પારકી વાર્તા ઉપર બીજા સાઠ સિતેર હજાર રૂપિયા ખર્ચવાના રહ્યા. અને સાંસ્કારિક, સંસ્કૃતિવાળી વાર્તાઓના પુનરુદ્ધારની મહત્વાકાંક્ષા સંપૂર્ણ કરવા ભારે ખર્ચો કરવા નીકળેલા મદનલાલને તમામ ખર્ચ એમની આશાઓને દફનાવવામાં કરવો પડ્યો. અને જ્યારે એ ફિલમ કાઢવા મેદાને પડ્યા હતા ત્યારે રસ્તમજીએ ખર્ચોનો અંદાજ માત્ર વીસ હજાર જ દેખાડ્યો હતો. મદનલાલ આ તમામ ખર્ચની હાળી ઉપર તેજ રૂપી પ્લિસ્ટીનું સાતું પ્રમાણુ રેડી ધીર જવા બેઠ્યા અને ચંદ્રવદન મળ્યો.

‘અરે ! તમે આંહીં ક્યાંથી ?’

ચંદ્રવદનની દુનિયામાં ક્ષિતિજની પેલી પાર સુધી અધકાર છવાઈ ગયો હતો. એ અધકારમાં તેજ લાવવા ચંદ્રવદન રેલ્વેગાઈડ વાંચતો હતો.

‘કેમ, અહીં શું ખોટું છે ?’

‘પણ, શુટીંગ ચાલે છે ને ?’

‘મને રળ મળી, મારો પાટ કાઢી નાખ્યો, એટલે હું ગામ-ડિયાનું કામ કેવી રીતે કરી શકું?’

મહનલાલના ધાથી ઊભરાયેલા હૃદયમાં એક કારી ધા વાગ્યો. આ પાત્ર એનું ખાસ પ્રિય હતું, તેને બદલે ગામડિયો—ચંદુએ આગળ ચલાવ્યું:

‘એને ધનિયા ગમારનું નામ આપ્યું છે.’

‘પણ કરોડપતિને ઘેર?’

‘એ પણ કાઢી નાખ્યું. એ તો લડાઈમાં ખૂટ વેચીને લખેશ્રી થયો તેને ઘેર!’

‘મોઝી?’

‘હા, એ તો કહે કે એમાં હાસ્ય રસ જ જોઈએ.’

‘પણ એમાં હાસ્ય રસ જ હતો. છૂપું હાસ્ય! સમાજ પર મીઠો કટાક્ષ! આ સહન નહીં જ થાય. આ તો મારું હડહડતું અપમાન થાય છે. હું હમણાં જ માટુંગા જઈશ.’

મહનલાલ ટેકસી કરીને સ્ટેશને ગયા.

‘શેઠ!’

‘કેમ?’

‘એક રૂપિયો, શેઠ! હું આપનો ખાનગી ડ્રાઈવર નથી!’

‘લે બાઈ.’

મહનલાલને જિંદગી એટલે દર પળે પૈસા આપવાની પરંપરા જ લાગી.

x

x

x

શુટીંગ પૂરબહારમાં ચાલતું હતું. વીણા મેકઅપ અને અફલા-તૂન કપડાં સજા થાકીને એક બાજુ ઊભી હતી.

‘મિસ દેસાઈ કે ?’ બિપીને પૂછ્યું. ‘આ કપડાંમાં તું પરી લાગે છે એ જાણે છે ?’

‘અદળક મૂડી રોકનારા શેડિયાઓ તેને જોઈને પકાપકી કરવા લાગ્યા છે અને આ શુદ્ધીગ જોવા રસેશ્વર લોકો દોડાવવાનો વિચાર ચાલે છે.’

વીણાના મોઢા ઉપર તેજ આવ્યું. આ શુદ્ધીગની અસલ હાલ-મારીમાં બિપીને એક-પોષ્ટિક ઔષધરૂપ હતો. વખત જતે જોને બિપીને તરફ આકર્ષણ વધતું જતું લાગ્યું.

‘આજ તો કામ સલાહસંપત્તી ચાલે છે.’

‘એ તો એમજ ચાલ્યા કરે. હું તો તને આ કાગળ આપવા આવ્યો છું.’

વીણાએ કાગળ લીધો. કાગળ રાવસાહેબનો હતો.

‘આ ફિલમ કેવી થશે ? તે તમને તો પુછાય જ નહિ ને ?’

‘પુછાય, મારી લખેલી મને જ પુછાય. ખીજા કોને ? બલે બધાં આંસુ ઢાળે પણ જ્યારે રૂપેરી પદ્મ પર આવે ત્યારે જોજો. જો કે મારું મૂળ નામ નિરહંકાર છે પણ ગમે તે ભોગે સત્ય બોલવાનો મારો નૂતન વર્ણનો સંકલ્પ છે, એટલે મારે નછુટકે કહેવું પડે છે,’ પણ મદનલાલે તો એમનો અભિપ્રાય સરકૂત શબ્દોમાં આપી દીધો.

‘કેમ બહુ નાસીપાસ થઈ ગયો ?’

‘તેં કાઈ દહાડો ખૂન ક્યું ?’

‘ના.’

‘તો કરીશ પણ નહિ કારણ ખૂન કર્યા પછી કેવી સ્થિતિ થાય છે તે મદનલાલને જોયા પછી સમજી શકાય છે. એ લગભગ

હુંવે મૂકવાની તૈયારીમાં જ હતો અને એણે જ્યારે મને કહેવા માંડ્યું કે કેટલાક ઠગ લોકોએ એની વાર્તાનાં અધારી મલીમાં ફાસલાવી લઈ જઈને એનાં હાડપાંસળાં ભુલાં કરી નાખ્યાં છે ત્યારે મને પણ લગભગ રડવું આવેલું. મને લાગેલું કે હું એક ભયંકર લાલ આંખ, નીચું કપાળ, લોહીથી ટપકતી છરી અને નિર્દોષ લેખકના ખૂનથી રંગાયેલા હાથવાળો ખૂની છું.’

‘ખિચારો મદનલાલ !’

‘એણે પણ એજ શબ્દો કહેલા. માત્ર અવાજ ફેર હતો. એણે મને હજાર અને ત્રણ ગાળો દીધેલી. એની ફિલમ અને પૈસાનું સત્યાનાશ વાળવાનો મારા પર આરોપ મૂક્યો અને છેવટે એનો ભાગ વેચાતો લઈ લેવા મને વિનંતિ કરી.

‘તમે લેશો તો નહિ ને ?’

‘ના, અને તે એકજ કારણસર—મારા નાટકની દક્ષા બેચા પડી હું સૂચ સામે બેઠો રહ્યો અને આ પ્રસાણે જમણો હાથ ઊંચો કરી પ્રતિજ્ઞા કરી કે એક હજાર ટકા નફો હોય તો પણ ફિલમ કે નાટકમાં એક પાઈ રોકવી નહીં, પણ જે ખરીદશે તે લખેશ્રી ચર્મ જશે.’

વોણા બેઠું રહી. બિપીન સિવાય જે કોઈ બીજો બોલતો હોત તો તે લેખકના અભિમાન તરીકે સમજી શકાત, પણ બિપીન એક ત્રાહિત તરીકે અભિપ્રાય આપી શકતો હતો.

‘તમને શા ઉપરથી એમ લાગે છે ?’

‘સારા કલાકાર અને આકર્ષક સંગીત હોય તો કોઈ પણ ફિલમ સારી જ જાય, પણ મદનલાલ હવે તાજમાં વેટરને ટીપ ને બદલે એનો ફિલમનો આ ભાગ આપવા કહી બેસે ખરો !’

અને બિપીનની વાત સાચી પડી. મદનલાલે એના વકીલ મારફત પોતાનો ભાગ પચાસ હજાર રૂપિયે વેચી દીધો.

x

x

x

‘ગંગોત્રી’નું ‘ત્રીજું’ અઠવાડિયું હતું, ટિકિટો બંધ જ રહેતી; કારણ ઉપલો કલાસ રિઝર્વ થઈ જતો. અને નીચલા કલાસની ટિકિટો દલાલો સામટી લઈ લેતા અને ભારે નફે બહાર વેચી ખાતા. મદનલાલની માશીબા તો રાજરાજ થઈ ગયેલાં. એમણે મદનલાલની ફત્તેહના માનમાં મોટો જલસો કર્યો.

‘મદન, કમાલ કરી ! આવી ફિલમ મેં કદી નથી જોઈ. કેમ રાવસાહેબ, તમે શું ધારો છો ?’

‘ફિલમનો ટાચ, મારા અભિનંદન !’

‘આવા અક્કલમંદ બાણેજની હું માશી છું એ મને મોટું અભિમાન છે, તમે શું કહો છો, મિ. દેસાઈ ?’

બધાં ગંગોત્રી જોવા બેઠાં હતાં. ચંદ્રવદને જ્યારે ધનિયા ગમારને જોયો ત્યારે એની માખી તેલમાં ડૂબી ગઈ, એની જિંદગીમાં આવા દિલગીરીના ઘણા પ્રસંગો આવેલા. દાખલા તરીકે એક દુબળા જેવા દેખાતા છોકરા સાથે એણે કોલેજમાં ફસ રૂપિયાની શરતે કુસ્તી/જમાવેલી અને પછી ખબર પડેલી કે એ દુબળીઓ તો આખી યુનિવર્સિટીનો કુસ્તીનો એમ્પીયન હતો; ખીજી વખત જ્યારે એના નોકરે એને ખોટી જ ટાઈ પહેરાવીને ખાણા ઉપર મોકલેલો, ત્રીજી વખત જ્યારે વીણા અને નરેન્દ્રની તકરાર થઈ ત્યારે પણ પોતાની જગ્યાએ આ ગામડિયાને જોઈને, એને જોટલો આધાત થયો તેટલો કદી નહોતો થયો. અને વધારામાં વળી લોક એ ધનિયાને તાળીઓથી વધાવી લેતું હતું.

‘હેં-હા-હા-હાર્તો!’

‘મદન, અમે બધાં જ તારાં સગાં તથા મિત્ર હોવાનું અભિમાન લઈએ છીએ. આમાંથી તું બહુ કમાઈશ અને રાવસાહેબ! હું મદનને આ ફિલ્મ કરવાની ના પાડતી હતી. મને એમ હતું કે ફિલ્મમાં પૈસા રોકવા એ નક્કી ખોવા માટે જ, પણ મદન! આ તારી વાર્તા જે તે પહેલાં લખેલી તેને તો લખ દરજ્જે તે ફિલ્મમાં સુધારી નાખી છે! ઝોળખાતી જ નથી!’

મદનલાલને એ અંગારા ચંપાતા હતા. એક તો અક્ષય લેખક અને બીજો મૂર્ખ વ્યાપાર. બિપીને ચૂંથી નાખેલી એની વાર્તાનાં વખાણુ સાંભળવાં એજ એક આકૃત હતી, પણ એની આવક એના ખોસામાં પડશે એ ખાતરી હોત તો એ આકૃત ખુશીથી સહન થાત, પણ એના ધાને એ મક્કમ પણ ન મળે. એણે તો ભાગ વેચી નાખ્યો હતો, માશીયાએ ચાલુ રાખ્યું.

‘મદન, આ પાત્ર તો અમીર મહાંતનું હતું તેને બદલે ધનિયો બનાવ્યો, એ તો અક્કલમંદીની પરિસીમા તેં કરી, કેવો કલાકાર છે! ખરું, મિ. દેસાઈ!’

આ ચંદ્રવદનથી સહન ન થયું. એ ગિડચો.

‘હું તો જરા બહાર જઈશ. અહીં હવા બિલકુલ નથી.’

રાવસાહેબ પણ માશીયાના લાડાલાડથી ગળે આવી ગયા હતા. તે પણ ગિલા થયા.

‘ચાલ, ચંદુ, હું પણ આવું છું. અહીં બહુ જ ઉકળાટ છે.’

‘માશીયા તો બહુ જ ઉત્સાહમાં આવી ગયાં હતાં.’

‘મદન, આ ફિલ્મમાંથી તો તું શ્રીમંત થઈ જઈશ.’

‘આટલામાંથી શું જણાય?’ મદન બબડ્યો.

‘કેમ ન જણાય ? જો તો ખરો ! લોક ખરા મનથી રાજ થાય છે. લાકુઆતી વાહવાહ કરનારની જરૂર જ ક્યાં છે ? પણ તારે કળૂલ કરવું પડશે કે તેં જે પહેલાં લખેલું તે તો સડેલ ફણુસ હતું. મદન, આ ફિલમના તમામ કલાકારોને તારે એક પાર્ટી આપવી જોઈએ.’

‘હે ?’ મદન ઊંચો ચર્ધ ગયો. ફિલમ ખતમ થયે એના લાખ રુપિયા ખરચાઈ ચૂક્યા હતા. અને આ તો દાઝ્યા ઉપર ડામ !

‘આટલી મહેનત ક્યાં પછી એ લોકોની કદર કરવી જ જોઈએ.’

‘અને જ નહિ - અશક્ય છે-એ વાત જ નહિ !’

‘પણ બિપીનચંદ્ર કહેતા હતા કે ફિલમ પૂરી થયા પછી માલિકે એક પાર્ટી આપવી જ જોઈએ.’

‘તો ફરતમજ આપશે.’

‘પણ ખરો માલિક તો તું ને ?’

મદન ચૂપ રહ્યો. ખરી વાત કહે તો માશીઆનો વારસો હવામાં ઊડી જાય અને વળી એનાં ખોટાં વખાણથી પણ એ જરા રાજ થયો.

‘એ વાત તો ખરી છે.’

‘તો પછી ?’

‘પણ એ વધારા પડતું છે અને ખર્ચ ?’

આ ખર્ચની વાત એણે ખોટી કાઢી.

‘અરે ! અરે ! આટલી કમાણી ઉપર આપણાથી કંજૂસ થવાય ?’

આપણાથી એટલે ડાનાથી ? ખરું માસીયાનું કે મદનનું ?
એ કાંઈ મદનને સમજ ન પડી, માસીયા વિગતમાં બિતર્યો.

‘રાવસાહેબ તો ખરા જ ! પછી મિ. દેસાઈ, મારા થોડા
મિત્રો અને બિપીન પણ ખરા તે ?’

મદને કુંડોડો માર્યો. ‘આ તો હજી થઈ. એના સાહિત્ય-પુત્રને
કૂઠાડીથી કૂડ્યા કરી નાખનાર કસાઈ !’

‘એ મારો મિત્ર નથી—મારી ઇચ્છા નથી.’

‘તો એ નહિ—તેજ એને તારું નાટક જોવા ખોલાવ્યો હતો ને ?’

‘એના પછી બહુ ફેરફાર થઈ ગયા.’

‘થયા હશે. જા, ફરતમજીને કહી આવ !’

x

x

x

ફરતમજી વિચારમાં પડ્યા હતા. ગંગોત્રીની વીજળીવેગી ફોતે-
હથી ફરતમજી ડહાઈ ગયા હતા. એમના અધિકારમાં એક જ ઉગ્મસ
હતો કે મદનલાલને સીસામાં ઊતારી, એની પાસેથી એનો ભાગ વેચાતો
લઈ લેવો. એને સમજાવવો કે મુખાષ્ટની ફોતેહ ઉપરથી બહુ મહાર ન
બંધાય. બહારગામ વખતે બિલકુલ ન પણ ચાલે. પણ એ જોખમ
ખેડીને પોતે એનો ભાગ વેચાતો લઈ લેવા તૈયાર છે વગેરે. ફરતમજી
મદનલાલની રાહ જોઈ રહ્યા હતા ત્યાં બિપીન ટપકી પડ્યો. આ
વિષયમાં ફરતમજી બિપીનને બિલકુલ જ વિસરી ગયા હતા. તદ્દન
અવ્યવહારુ બિપીન પ્રમાણિક સોદાગરો ઉંધા વાળવામાં એકઠો હતો.
વળી આ વાતચીત વખતે એની હાજરી હાનિકારક હતી. જો બિપી-
નને ફેફડું આવે તો એક અઠવાડિયા સુધી બિખારીને એક પૈસો આપ-
વાની ફરતમજીએ બાધા રાખી.

‘અફલાતૂન જાય છે નહિ ?’ બિપીન એટલો આનંદમાં હતો
કે ફરતમજીને પણ મનુષ્ય તરીકે ગણી લેવા તૈયાર થઈ ગયો.

‘હં!’ ફતમણએ ભવાં ચડાવ્યાં.

‘હં, શેનું હં? ટીકોટા માટે તો બળવો જાડ્યો છે.’

‘કાંઈ કહેવાય નહિ.’

‘હેં? તમે જોયું નહિ કે લોક આગલા અને પાછલા બન્ને પગ ઉપર ઉઠી રહ્યાં હતાં?’

‘પણ પેપરમાં ડીકા એવી આવશે કે બધું રાંધી નાખશે. મારો વીસ વર્ષનો અનુભવ.....’

‘પેપરો? પણ હમણાં જ હું એમની સાથે જ વાત કરતો હતો. અને એ તો એકે અવાજે કહેતા હતા કે હજી સુધી આવી ફિલમ જોઈ નથી.’

‘હશે, ચાન્સ ખરો, પણ શું કહેવાય?...’

એટલામાં મદનલાલ આવી પહોંચ્યા.

‘ફતમણ, તમારા રટુડિયોમાં મારે કલાકારોને પાડી’ આપવી છે.’

ફતમણ એકદમ હસી પડ્યા. અને મદન આભો થઈ ગયો.

‘જરુર, જરુર. જોઈએ એટલા વાપરો અને જરા આમ આવો. (જરા દૂર લઈ જઈને) મારે તમારી સાથે અત્યંત વાત કરવાની છે. આ ફિલમ મને બહુ પસંદ નથી.’

‘મને પણ નથી. મારી મૂળ વાર્તા રાખી હોત તો.....’

‘હવે શું થાય?’ ફતમણએ નિશ્વાસ નાખ્યો. હવે બન્યું તે સુધારી લો. જો સાંભળ, કાંઈ કહે કે મેં તને ફસાવ્યો એ મને પશ્ચાદ્ધ નથી. તો પણ જો કાંઈ નુકસાન જાય એ હું સહન કરવા તૈયાર છું. માટે તારો જાગ મને વેચી દે. બલે મારા પૈસા જાય તો પણ હું તને પંદર હજાર રૂપિયા આપીશ.’

‘એના કરતાં ત્રણ ગણે રૂપિયે મને વેચી દેને!’ બિપીને પથરો નાખ્યો. ‘વળી એક હિરાઈનની છબી મફત આપીશ રંગીન.’

ફતમણએ આંખમાંથી ઝેર છાંટ્યું.

‘તને કાણે વચ્ચે બેટી મરવાનું કહ્યું હતું?’

‘આત્મા તો સ્વયંભૂતો અંશ આત્મા છે. તેણે, આ નિર્દોષનાં મળા ઉપર છરી ફેરવે છે તે અટકાવવા. તમારે એની ચામડી ઉતારવી હોય તો એને મરણ તો પામવા લો! મદન, મૂર્ખાઈ ન કરીશ. આંધળો છે? આ ફિલમ વિષે હજી તને શંકા છે? જો આમાં ઢમલો રૂપિયા ન હોય તો આપણો આ મારવાડનો મવાલી તને એક ફૂટી બદામ પણ આપે એમ તું માને છે?’

‘આ વિષયમાં મને કાંઈ સ્વાર્થ નથી.’ નવાળી અવાજે મદન-લાલ ઓચર્યા. ‘મેં તો મારો ભાગ ક્યારનોય વેચી દીધો છે.’

‘હે?’ રસ્તમજી બરાકચા.

‘ક્યારે?’ ત્રિપીન કકળ્યો.

‘અધવચ્ચે. મેં મારા વકીલ મારફત વેચી દીધો. લેનારનું નામ નથી જાણ્યું.’

‘મિ. રસ્તમજી, મારે જરા આપનું કામ છે.’

રસ્તમજીની નજર વીણા ઉપર પડી.

‘આજ નહિ. કાલે મળજો.’

‘પણ આજે જ મળવાની મરજી છે.’

‘મરજી છે:’ રસ્તમજીની નસો તણાઈ ગઈ.

‘આ કાગળ શાનો છે?’

‘કયો કાગળ?’

‘તમે ગંગોત્રીમાં કામ કરનારાઓને ઇનામનો પગાર બંધ કર્યો છે?’

‘બરાબર છે!’

‘પણ એજ તમારી ભૂલ થાય છે. હું માલિક છું તે તમને કહેવાનું ભૂલી ગઈ.’

રસ્તમજીના હોઠ બમડી પડ્યા. ‘તું-તમે-આપ?’

‘હા-હું જ.’

સાંતિ પ્રસરી રહી. રસ્તમજી હવા ગળવા મંડ્યા. મદન અને બિપીન જોઈ જ રહ્યા.

‘માલિક એટલે!’ રસ્તમજી છેવટે બરાડી બોલ્યા.

‘તેં વેચાણ લઈ લીધો!’

‘વેચાણ?’

‘હા. એક વકીલ મારફત પચાસ હજાર રૂપિયે.’

‘પચાસ હજાર રૂપિયા તને ક્યાંથી મળ્યા?’ રસ્તમજી કૂદ્યા. ‘હું તો બજારો જ હતો કે તારી પાછળ કોઈ શેઠિયાનો હાથ હોવો જ જોઈએ. મોટી સંતોનો ડોળ.....’ રસ્તમજી અધવચે અટકી પડ્યા. તેઓએ આ વિષયની હજી શરૂઆત પણ નહોતી કરી; પણ એમના કોટના ત્રીજા બટન ઉપર બિપીનની મજબૂત કાણીનો પ્રહાર પડ્યો અને રસ્તમજીનો શ્વાસ અદ્ધર થઈ ગયો.

‘ચૂપ રહેવામાં સલામતી છે.’ બિપીને ચેતવણી આપી. ‘વીણા, તું આ રૂપિયા ક્યાંથી લાવી? તારી પાસે તો નહોતા ને?’

‘નહિ જ વળી. દરબારકાકાએ મોકલ્યા. તમે મને કાગળ નહોતો આપ્યો તેમાં હતા.’

બિપીનની આંખ તીણી થઈ.

‘તારા કાકાએ? પણ એ ક્યાંથી લાવ્યા?’

‘કાંઈ કિસ્સો ક્યો હશે!’

‘પણ શો?’

મદનને શિકારી જાણ્યો. ફૂંકાડો, બરાડા અને ચીસોના મિશ્રણ રૂપી પચરગી અવાજ ફાટી નીકળ્યો. વીણા માલિક સાંભળીને એ મૂંઝાઈ ગયો. આરતે આરતે વાતચીત સાંભળીને એની આંખો ઉઘડી ગઈ.

‘દગો-દગો અને વળી ફટકો.’ એનાં પૈડાં જેવાં ચક્ષુમાર્માંથી તણખા ઊડ્યા. ‘મને મધેડો બનાવ્યો. મને લૂંટી લીધો. દગો અને હડહડતી ડગાઇ!’

વીણા તો ડાફરિયાં મારી રહી.

‘શું છે? શું બક.....કરો છો?’

‘તું-તમે બરાબર જાણો છો?’

‘હું બરાબર જ નથી જાણતી. તમે રાજખુશીથી વેચાણ કર્યું છે.’

‘હું વેચાણની વાત નથી કરતો, તું અગ્નણી થાય છે. મને લૂંટી લીધો.’ મદન આમતેમ હાથ ઉઠાળવા માંડ્યો. એક ઉછળતા હાથને બિપીને પકડી લીધો.

‘મૂર્ખો ન થા. શું છે એ ભસી મરને! મિસ દેસાઈ તને દગો કરે?’

‘એણે જ કર્યો એ મને ખબર નથી; પણ એના કાકાએ મારી પાસેથી પચાસ હજાર રૂપિયા ડગી લીધા.’

હવે વીણાની આંખમાં સગડી સળગી.

‘દરબારકાકા વિષે જીભ સંભાળી બોલો, શું છે એ કહોને?’ બિપીનના અવાજને પણ ધાર આવી.

‘ડીક કહે છે. બોલને-ચારે બાજુ આરોપ વરસાવે છે. તારી જીંદગીમાં એક બે મિનીટ સમજાય એવું બોલી શકાય તો બોલ.’

ઝસ્તમજ બોલ્યા.

‘જો મને પૂછો તો.....’

‘નથી પૂછતાં.’ વચ્ચે જ બિપીને બંધ કર્યા. ‘આ તમારો વિષય નથી. ચાલ મદન, કહી નાખ.’

મદનનો મળાનો કાકડો નાચવા માંડ્યો. નખળા મગજનાં શ્રીમંત ઘેટાંઓ જેને હમેશાં સમાજના વરુઓ ફાડી ખાય છે તે વર્ગ પોતાની મૂર્ખાઈ કબૂલ કરતાં હમેશાં ખમચાય છે.

‘એ રાવસાહેબ મારી આગળ એક દરબારત લાવ્યા. એમણે

કહ્યું કે આપણે એક ફિલમ કંપની કાઢીએ અને વીણાને એમાં હિરા-
મન બનાવીએ.’

‘હેં, શું?’ વીણાથી બોલી જવાયું.

‘એમણે મને કહ્યું કે ઈચ્છા હોય તો તમે બેડાઓ. મને એ
ઠીક લાગ્યું અને મેં એમને પચાસ હજાર રૂપિયા આપ્યા.’

ફરતમજીએ ઠરાવ વાંચી સંભળાવ્યો.

‘મૂર્ખાઈનો ગ્રાંડ સ્લામ.’

‘તે હોઈશ, પણ જો કંપની કાઢી હોત તો હજીએ બીજા
રૂપિયા આપત, પણ એ રૂપિયાથી મારી જ ફિલમ મારી જ પાસેથી
વેચાણ રાખવી એ કેમ જોઈ રહેવાય?’

મદનને વધારે શબ્દો ન જડ્યા.

વીણાના હૃદયમાં સીસું રેડાયું. રાવસાહેબને એ બરાબર ઓળ-
ખતી હતી. રાવસાહેબમાં મારા અને તારાના બેદનો તદ્દન અભાવ
હતો. એના મગજમાં વીણાના રૂપિયા વાળી આપવાનું ભૂત બરાબર
હતું. પછી એ કાર્યમાં કોઈ મરદન મરાઈ જાય તેનો એને જરાય
વંધો ન હતો.’

‘પણ તમારી પાસે કોઈ પુરાવો?’ બિપીનને હજી મદનલાલમાં
મદ્દા નહોતી.

વીણાએ શેક્યો.

‘સત્ય જ હશે. એ મારા દરબારકાકાને હું ઓળખું ને?’

‘પણ વીણા.....’

‘એ ક્યાંથી રૂપિયા લાવ્યા?’

‘એ માણસ દગાબાજ છે. ઠગ છે. મને ઠગ્યો, લૂંટ્યો. એને
કંપની કાઢવી જ ન હતી. આ એનો પહેલેથી જ ઇરાદો. !.....’

વીણા વચ્ચે જ તૂટી પડી.

‘મિ. મદનલાલ, જો તમારી વાત સાચી હોય તો હું તમારી
માલિકી તમને પાછી સોંપું છું. માટે માની લો કે પહેલાંની વસ્તુ-

સ્થિતિમાં કાંઈ જ ફેર પડ્યો નથી. તમને રૂપિયા મળી ગયા—હું તમને માલિકી હક્ક આપું છું એટલે વાત બંધ કરો.

મદનલાલ હવે શેના ઝાલ્યા રહે ?

‘પણ હજી પણ હું કંઈ છું કે.....મારે એમ કહેવું છે કે...’

‘કાંઈ જ કહેવું નથી.’ જિપીને ટાંક્યો.

વીણા પીઠ ફેરવી ચાલતી થઈ.

‘પણ મારું સાંભળો તો ખરા. મદને જિપીનને ઝાલ્યો. કપડાં પહેર્યા પછી જવાનું ઠેકાણું ન મળે તેના કરતાં વધારે દુઃખદ પ્રસંગ વાતથી ઉભરાઈ ગયેલાને સાંભળનાર ન મળે. એનામાં હજી પા કલાકની વાત ભરેલી હતી, અને કાનવાળું પ્રાણી જિપીન જ હતું; પણ જિપીનને સાંભળવાની ઇચ્છા જ નહોતી. એટલે એણે અનિચ્છા દેખાડવા મદનની છાતીમાં મુખથી અણસારો કર્યો. જેથી મદન રસ્ત-મજીની આંધમાં બંધને પડ્યો. જિપીન વીણા પાછળ નાહો. રસ્તમજી મદનને ભેટ્યા.

‘મદન, લે, સિગાર તો પી. અને જો વીસ હજાર સુધીની તારી ઇચ્છા હોય.....’

‘મારી ઇચ્છા નથી. એક લાખ પણ નહિ.’ મદન ગળ્યો.
‘તું હગતો પીર છો. તું પણ મને લૂંટવા આગ્યો છો. તું હરામખોર છો.’

‘બરાબર, બરાબર,’ રસ્તમજી નરમાશથી બોલ્યા. ‘પણ મસ્કરી રહેવા દે અને પચીસ હજાર, જો ને ડોકરી. માની જા. સારો છોકરો છો. પચીસ હજાર કહીએ તો—’

‘પચીસ હજાર નહિ કહી એ—મને જ્યારે.....’

‘શાંત—આસ્તે...જો તો ખરો.’ રસ્તમજી કરગર્યા. ‘આમ ચઢી ન જા. જરા અકલ રાખ. લે, એક સિગાર લે.’

‘નહિ લઉં.’

મદન સિગાર ફેંકી નાસી છૂટ્યો. રસ્તમજી દિલગીર થયા. મદન

જેવા મૂર્ખ પાસેથી પણ એ બાવી કીમતી ચીજ ન પકારી શક્યા ત્યારે ધધા કરવાનો શો અર્થ ?

x

x

x

બિપીને વીણાને પકડી પાડી. વીણા શીકી પડી ગઈ હતી. શ્વાસ ભેરમાં ચાલતો હતો. પણ હસવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

‘કમ બિપીન! માલિક તરીકેની મારી કારકિર્દી બહુ લાંબી ન ટકી.’

‘હવે શું કરીશ ?’

‘પણ બાળુ. કાંઈ બીજું શોધી કાઢીશ.’

‘પણ.....!’

વીણાએ એનો ફોટ પકડી બાળુની એક ગલીમાં ખેંચી લીધો. એક લાંબો વાંકડો પાસેથી ઝડપથી પસાર થયો.

‘મદનલાલ સાથે બીજો મેળાપ મારાથી સહન ન જ થાત.’ વીણાએ સમજાવ્યું. એનો વાંક નહિ. એનું કહેવું પણ સાચું પણ દર-બારકાકા વિરુદ્ધની ટીકા મારાથી ન સહન થઈ.’

એ ગૃહસ્થ વિષે બિપીનનો પણ મદન જેવોજ અભિપ્રાય હોવા છતાં એ ચૂપ રહ્યો.

‘આ વિષયમાં કાંઈ શંકા ?’

‘હોઈ શકે જ નહિ. મિત્રારા દરબારકાકા-ચંદુની જેમ એમને પણ ધરિદો સ્તુત્ય હોય છે.’

‘હમણાં શું કરીશ ?’

‘ઘેર જઈશ.’

‘કયું ઘર ?’

‘બદલ્યું છે.’

બિપીનને વીણાનું પહેલું ઘર યાદ આવ્યું અને ફરજિયાત પ્રતિબંધ મૂકેલા વિષય વિષે એનો ચૂપ રહેવાનો ધરિદો બિડી ગયો.

‘વીણા, આમ થું કરવા જીવન ગાળે છે ? મારાથી નહિ જ રહે-
વાય, મારે બોલતું જ પડશે, મારે તને આમાંથી ખસેડી લેવી છે. મારે
તારી સાંભાળ લેવી છે, મારા હોતે આમ થું કામ દુઃખી થાય
છે ? મને તું...’

અટકી ગયો, બોલતે બોલતે એને એના બોલ બ્યર્થ લાગ્યા.

‘ખિપીન.’

‘બોલ’

વીણા અચકાઈ.

‘ખિપીન, તને ખાતરી ન હોય કે મારા હૃદયમાં તારા એકલાનું
જ સ્થાન છે તો તું મારી સાથે લગ્ન કરે ખરો ?’

‘ના.’

આ સાંભળીને વીણાને દુઃખ થયું કે આનંદ તે સમજ ન પડી.
પણ એના શરીરમાં ઝણઝણાટી પસાર થઈ ગઈ. એ નિરાશ હશે ?
આ જવાબ એને ન ગમ્યો. આ પ્રશ્ન કોઈ ખીજે ઊઠેલો તો કેવી
નિરાંત. ગુફામાં વસતા જૂના જંગલી માણસોની જેમ ખિપીન એને પૂછ્યા
વગર ઢીકાવી જાય અને ન માને તો માથામાં એક ફટકો મારી
એલાન કરી લઈ જાય તો નિરાંત; પણ તો એ ખિપીન નહિ !
અત્યારે વીણાને સહાનુભૂતિની જરૂર હતી. આંસુ ઢાળવા કોઈને
ખબો જોઈતો હતો. દુનિયા સાથે લડી લેવાના સામર્થ્યનો પારો
ઊતરી ગયો હતો. ખિપીને સમજ પાડી.

‘ના, ના અને નાજ, કારણ સાંભળ. એ પ્રમાણે પરણનાર
વીણા હોઈ શકે જ નહિ. મારે તો વીણા જોઈએ—ખણિશુદ્ધ વીણા—
અને તે સિવાય કાંઈ નહિ. કાંઈ ન મળે તો બલે પણ દુકા તો
નહિ જ. લગ્ન એ તો બાગીદારી છે અને તેમાં તારું હૃદય ન હોય

તો એ બાગીદારી કેમ ચાલે ? જ્યારે તું બહુ મુંઝાતી હોય ત્યારે તને લાગેલું હશે કે તને ધોડાથી મનાવી પરણી લઉં. શું થયું ?

વીણા ચમકી. એના મનની વાતો આમ વંચાતી જોઈ જરા ગભરાઈ.

‘કાંઈ નહિ.’

અને એમ કરું તો હું મારી જાતને છેતરું, એ મારાથી ટકાવી રખાય નહિ, મને મારા ઉપર ચિહ્નકાર છૂટે. હું તારે માટે શું ન કરું ? પણ કરાય શું ? તું એક થોડો છે અને તારી સામાજિક લડાઈઓ તું એકલી જ લડવાની. તારી પાછળ પડું, તારો જીવ ખાઉં, તે વખતે એકાદ ક્ષણે જ્યારે તું બહુ જ નિરાશ થઈ ગઈ હોય અને લડાઈથી કંટાળી હોય તો હા કહી દે પણ એમાં ફાયદો શો ? ગુફામાં રહેનારો માણસ ઉઠાવી લાવે તો ખરો પણ પછી એને પણ થાય તો ખરું કે એણે સ્ત્રીની નબળાઈનો નીચ લાભ લીધો. આવા માનસ સાથે મારાથી શું થાય ? પણ જો તારે મન ફરે તો...

‘પણ તે અરસામાં તારો મત ફરશે તો ?’

બિપીનને હસવું આવ્યું.

ધ્રુવક બોલ્યું : ‘કદી નહિ.’

‘કાંઈ બીજું છોકરી.....’

આ સિનેમાં લાઇનમાં હજારોને મળ્યો. ફિલ્મમાં કામ કરનાર, પૈસા રોકનાર અને જોનાર વગેરે બધી જાતનાં કુટુંબોની છોકરીઓ સાથે સંસર્ગમાં આવ્યો. મારા જેવો સ્વામી ખોયા બહલ મને એમને માટે દિલગીરી તો થાય જ પણ શું કરીએ ? મારે માટે તો ઇશ્વરે એક જ લડી છે. ચાલ, લવારો મેલ. જ્યારે જ્યારે આપણે લાગણી દર્શાવવા જઈએ છીએ ત્યારે સિનેમાની ફિલ્મોનાં નામો અથવા નાટકના સંવાદ જેવાં જ વાક્યો કેમ બોલાય છે ? આપણે મિત્રો અને મિત્ર તરીકે મારી એક સલાહ છે.

‘હા, બરાબર સમજું છું.’

‘લલે રહી, બિપીન, હું માથું તો તારો કોટ પછી તું હિતારી
આપે ખરું કે ?’

‘જોઈ એ છોએ. લે, આ રહ્યો.’

‘બિપીન! રસ્તામાં જરા રીતભાત રાખ. પેલો પોલિસવાળો
જોઈ રહ્યો છે.’ એમ કરતાં વીણાના ઘર આગળ આવો પહોંચ્યાં.

‘તું અહીં રહે છે? ક્યાંથી શોધી કાઢે છે ?’

‘હું નથી શોધતી. એ મારા તરફ ધસતા આવે છે. પેલી મારો
ઝોરડી. લો હવે જાઓ.’

‘વીણા.’

‘હ.’

‘તું સમજે છે ને ?’

‘હા, બરાબર સમજું છું.’

‘હાથ લાંબાવે એટલી જ વાર છે. ફક્ત કહેજો કે આવી છું.’

વીણા દસી.

‘કાંઈ બહુ શૃંગારરસથી બરપૂર વાક્ય ન લાગ્યું.’

‘ન લાગ્યું ? એ એ શબ્દો કરતાં બીજા ગુજરાતી ભાષામાં
વધારે શૃંગારી હોય તો મને દેખાડજો. કાંઈક અંશે તું કહી તો જોજો.
પછી જો, શું માય છે ? જા, સુઈ જા.’

‘આવજો, બિપીન !’

પ્રકરણ ૬ હું

રાવસાહેબની આખરી રમત

‘ મેં ’ સાંભળ્યું છે, મને કહેવામાં આવ્યું છે, મને ખબર મળ્યા છે ‘ મિસ કણ્ણિઆ, જરા ઠેરો ’ માશીયાના કપાળે કરચલીઓ પડી. સાક્ષરી નિમ્નધરચનાની વેદના જેવી બીજી કાંઈ વેદના નથી, એ એક મહાન સત્ય છે. માશીયાને આ પાર્ટીનું લખાણ પેપરને મોકલવાનું હતું અને તેમાં બરાબર મરીમસાલો જોઈએ એવા પ્રમાણમાં આવતો ન હતો. હોઠ કરકચા અને માથાના વાળમાં હાથ ફેરવત, પછી મહામહેનતે જાઠરીને તૈયાર કરેલી કેશકૃતિ બગડી જવાની ધારતીએ ફરીથી પાછો હોઠ જ કરકચો. મિસ કણ્ણિઆ કિંક્રી પાટિયા જેવી નિરસ ટાઇપિસ્ટ પેન્સીલ આવતી ઠેરી ગઈ.

‘ પેન્સીલ ન આવશે. મારાથી વિચાર નથી થઈ શકતો. મદન, તું તો મહાન લેખક છે. મને કાંઈ સારાં વાક્યો તો શોધી આપ. ’

મદન એક આરામ ખુરસી પર લંબાયો હતો. દિલ્હીમાં ફૂળી મૈયા હતો. એણે વીણાને ન કહેવાના સ્ખન્દો પણ કહ્યા હતા. હવે એ વીણા કદી એને માફ કરે ખરી ? દાખ માણસ જ્યારે હુંટાયો હોય, હેતરાયો હોય, ઠગાયો હોય, ટૂંકમાં એક નાંજરનો ઉલ્લુ બન્યો હોય તે વખતે એના બોલવા તરફ ધ્યાન ન આપવું જોઈએ, એવો ખ્યાલ એને આવશે ખરો ? એટલી મોટા દીલની એ હશે ખરી ?

આખી રાત આ વિચારમાં એ ગરકાવ રહ્યો હતો અને હજી પણ એને ગરકાવ જ રહેવું હતું.

‘હેં.’ એ અદ્વરતાજ બોલ્યો.

‘આમ સૂનો ન થઈશ.’ માશીયાએ દંપતી ખાધો. ‘આજની રાતની ખાતી વિષે પેપરમાં હેવાલ મોકલવાનો છે તે હું તૈયાર કરું છું. જોઈએ તેવાં વાક્યો બેસતાં નથી. મિસ કણ્ડીઆ, જરા વાંચો તો.....’

‘મુંબાઈમાં વસતા શ્રીમંત સમાજમાં મિસિસ રોમોટની જોડમાં કાઠ બેસું રહી શકે એમ મને નથી લાગતું. જ્યારે જ્યારે હું એના રાજમહાલ જેવા મકાનમાં જાઉં છું ત્યારે એને ત્યાં નોતરેલા મહે-માનોને જોઈને હું તો અંગૂઠ જાઉં છું. એક બાબુ લાફો લગાવેલો મહારાજ.....’

‘શું લગાવેલો?’

‘લાફો - તમે કહ્યું - લાફો - એટલે મેં લખ્યું લાફો.’

‘જસસ કાઠસ્ટ, મિસ કણ્ડીઆ.’

‘એક બાબુ જસસ કાઠસ્ટ લગાવેલો.’

‘મિસ કણ્ડીઆ.’

‘હ.’

‘એ શું બકા છે?’

‘આપે કહ્યું ને લાફો નહિ, પણ જસસ કાઠસ્ટ.’

‘એ તો તમે ‘અરે, રામ, રામ,’ કહો છો તેમ એક ઉદ્ગાર છે. લાફો નહિ સાફો.’

‘એક બાબુ સાફો લગાવેલા મહારાજ.’

‘એક બાબુ સાફો લગાવેલા મહારાજ તો ખીજ બાબુ સિને-માની સુંદરી એક ખૂણે રાજ્યમંત્રીઓ, ખીજે ખૂણે પરદેશખાતાના

એલચીઓ, વચ્ચે સાહિત્યના સિંહો. આપણે કહેવું પડશે કે મિસિસ રોબોટ - ભોજ અને અકબરના ઘરખારનો...'

'ઓ જસસ - એટલે કે અરે રામ ! ઘરખારનો, ભક્ત કસ્ટીઆ !'

'ઘરખારનો પુનરુદ્ધાર કર્યો છે. મેં સાંભળ્યું છે. મને કહેવામાં આવ્યું છે. મને ખબર મળ્યા છે.'

'એ છેલ્લા શબ્દો કાઢી નાખો. એટલું તો સમજો કે એ તો હું શબ્દો જોડવતી હતી, લખાવતી નહોતી. મદન, 'મેં સાંભળ્યું છે' ને બદલે સરસ કાંઈ લખાવ.'

'મને ખબર મળ્યા છે.'

'છદ, હા લખો. એક નાનું પક્ષી મારા કાનમાં કહી ગયું છે કે મિસિસ રોબોટના સાક્ષરશિરોમણિ અને ભત્રીજા માઈકલ ઊર્ફ મદનલાલ લિખિત ફિલ્મ 'ગંગોત્રી'ની અદ્ભુત ફત્તેહના માનમાં મિસિસ રોબોટ આજે રાત્રે મોટી પાટી' આપી હતી. મિસિસ રોબોટનો દેખાવ હંમેશા મુખ્ય આકર્ષક, આનંદી અને દમદમાથી ભરપૂર હતો. પાટી' આખી રાત ચલી હતી. અને જોટલા ઘેર પહોંચવા પામ્યા હતા તે એકે અવાજે વખાણ કરતા હતા.'

'મદન, આવી ફત્તેહ મળેલા મનુષ્યના પ્રમાણમાં તારો આનંદ અદશ્ય છે.'

'ફત્તેહ ! મને એની શી પરવા છે !'

'હવે બહુ ગધાઈ ન ભીંશ. પેપરમાં આવેલાં તારાં વખાણ તો તેં મોટે ક્યોં હશે.'

'મેં પેપરો વાંચ્યાં જ નથી.'

માશીઆની આંખમાં ખરેખર લવ ઉત્પન્ન થયો. એના ભાણેજ માટે શીકર થઈ.

‘ મદન ! મદિ છે ? ’

‘ જરા માથું દુઃખે છે. ’

‘ તો એમ કહે ને. હું તને અસલ દવા આપું. જરા આરામ કર. ’

માશીઆ ગયાં અને રાવસાહેબ આવ્યા.

‘ સાહેબજી ! કેમ હો - હે ? - હે ? - હે ? ’

માશીઆને બદલે મદનને દેખ્યો. રાવસાહેબ કદી ગભરાય એમ તો કેમ કહેવાય. એ હૃદય કદી ગભરાયું જ નહોતું. પણ એમના પગ જરા ઢીલા પડ્યા. અને મૂકો ઉપર એ વખત હાથ ફેરવ્યો ત્યારે માનસિક સમતોલપણું મળ્યું. એ મદનને મળવા નહોતા માગતા. વીણા એમને હમણાં જ મળીને ગઈ હતી. અને વીણાએ બોલવામાં કયાંશ નહોતી રાખી અને તરત જ મદનનો મિલાપ જરા અગવડ-બર્યો તો ખરો જ. પણ હવે શું થાય ?

‘ કાણુ માઈકલ ? લે ઠીક મળી ગયો. હું તને જ શોધતો હતો. ’
રાવસાહેબે પડયું પાનું સુધારી લીધું.

‘ હું ધારું છું આપણા બે વચ્ચે કાંઈ ગેરસમજ થઈ હતી. બે કે હવે કાંઈ જ નથી પણ વાત એમ બની... ’

રાવસાહેબ અટક્યા. વાત કેમ બની હતી તે તો ઉઘાડું હતું. રાવસાહેબે મૂકો મરડી. એમનો દેખાવ તો બાળક જેવો નિર્દોષ જ હતો. સારા નસીબે અત્યારે મદનલાલના મગજનું વેપારનું ખાનું સજ્જ થઈ ગયું હતું. રુપિયા કરતાં એમના મન ઉપર બીજા મહત્વના બોજ પડ્યા હતા.

‘ તમે મિત્ર દેસાઈને મળ્યા ? ’

‘ જરૂર, એમની પાસેથી જ આવું છું. એ જરા ઉશ્કેરાઈ ગઈ છે. બહુ જ. ’ મદનલાલે હુઠવાનો અવાજ કાઢ્યો.

‘મારી સાથે બહુ જ ગુસ્સે છે ?’

એક ક્ષણ રાવસાહેબ આ આશ્ચર્યજનક પ્રશ્નથી સ્થંભી ગયા. વીણા શું કામ મદનલાલ ઉપર ગુસ્સે થાય ? છુટાંયો તો મદનલાલ હતો. વીણાએ મદનલાલ સાથેના રોપનાટક વિષેની રાવ સાહેબને કાંઈ જ માહિતિ નહોતી આપી. પણ આ વાત મદનલાલને મહત્વની હતી. એટલે રાવસાહેબે વ્યૂહ બદલ્યો.

‘ગુસ્સે ? હવે જોને એ તો...’

‘ઉશ્કેરાટમાં હું નિસ દેસાઈને કહી ગયો પણ એ મને બહુ પસ્તાવો થાય છે.’ રાવ સાહેબને સમજણ પડવા માંડી.

‘શિવ ! શિવ !’

‘હું વગરવિચાર્યું બોલી ગયો.’

‘બોલવા પહેલાં હમેશા વિચાર કરવો જોઈએ, મદન !’

‘મને લાગ્યું કે મને ઠગ્યો.’

‘મદન, આ શું બોલે છે ? મેં તને હમણું જ કહ્યું ને કે એ બધી ઝેરસમજ હતું...’

‘અરે એ મરવા દો ને !’

‘તું મરદ માણસ છે. ગર્ભ યુજરી ભૂલી જાવ, તને તારા રૂપિયા મળી ગયા, હવે શું છે ? અને જો માટું ચાલશે તો આ વીણા સાથેની તારી તકરાર હું સાંધી લઉં.’

‘માટું બોલેલું ભૂલી જવાનો સંભવ ખરો ?’

‘મેં કહ્યું ને હું ધા રુઝવાનો પ્રયત્ન કરીશ. મને ખાતરી છે કે વીણાનો તારા માટે બહુ સારો અભિપ્રાય છે એટલે કાંઈ ઉઠનાટમાં બેહુદું બોલી જવાયું હોય તો તે ભુલાઈ જશે.’ મદનના મોં ઉપર ચમક આવી. અને માશીયા દવા લઈને આવ્યા.

‘રાવસાહેબ, તમે તો જાદુગર છો ! આ સાહિત્યકાનું માથું ફાટી જતું હતું અને તમે એને પાંચ મિનિટમાં દસતો કરી નાખ્યો.’

‘માથું દુખ્યું ? મેં તમને વાત કરી હતી; પણ મને માથાના દુખાવાનો રોગ હતો. જમરજસ્ત રોગ. બધા જ ઈલાજ કરી જોયા. પછી મને એક જાણે એક દવા કહી. એનું નામ તમે પણ સાંભળ્યું હતો. હમણાં યાદ આવશે.’

પણ માથીબા તો મદનની સારવારમાં પડ્યાં હતાં. અને રાવસાહેબનું બી પથ્થર ઉપર રોપાયું.

‘લે, આ પો જા.’

‘હા, એ નામ યાદ આવ્યું. બીમો.’

‘બસ, હવે તું સારો થઈ જઈશ, રાવસાહેબ ! તમે કેવા જીવાન દેખાઓ છો ?’

‘પણ એક વખત મને માથાના દુખાવાનો...’

‘મેં તમને આજની પાર્ટીની વાત કરી છે ? આજે રાત્રે આપ આવશે ને ?’

રાવસાહેબે માથાના દુખાવાની વાત પડતી મૂકી.

‘જરુર, જરુર.’

‘નાની સરખી જ છે. આટલી મજૂરી કર્યા પછી કલાકારોને બદલો મળવો જોઈએ.’

‘જરુર, જરુર, બહુ જ ઉત્તમ આદર્શ.’

‘થોડા જ હપ્તું. જો આપણા અંગત મિત્રો ઉપરાંત બીજાને ખેલાવો તો આખું મુબાઈ જ આવી જાય.’

ચંદ્રવદન દાખલ થયા. એ પણ મદનલાલની જેમ દુઃખના વાદ-

ળમાં દુએલા હતા. એમણે અખજારમાં ધનિયા મમારનાં પહાં જ વખાણુ વાંચ્યા હતા. અને એનું હૃદય પાછું ભાંગી ગયું હતું.

‘કમ, મિ. ચંદ્રવદન !’

‘સાહેબજી, હું તો આજ રાતની પાટી’ વિષે આવ્યો છું.’

‘ઓહો ! એમ કે ?’

‘એટલે કે મારા એક મિત્રને લાવું તો લવાય કે ? આજે સવારે જ મને ત્રણ વાગે ઉઠાડીને આવ્યો છે. મારી ઉંઘનું સત્યાનાથ વાળી નાખ્યું એટલે એમ કે એ આવે તો તમારો આભાર !’

‘જરૂર. તમારો મિત્ર એટલે ...’

‘મહેરબાની. મારો જૂનો મિત્ર છે, સર નરેન્દ્ર.’

‘નરેન્દ્ર ?’ રાવસાહેબ ચમક્યા, ‘એ મુંબઈમાં છે ?’

‘આજે સવારે મને ત્રણ વાગે ઉઠાડ્યો. મારી ઉંઘ...’

‘રાવસાહેબ, તમે એને ઓળખો છો ?’ માશીયા રાજ થયાં,
‘તો તો એ બહુ આકર્ષક ગૃહસ્થ !’

‘આકર્ષક તો હું કેમ...’

‘લો, ત્યારે ચિચરિયો. તમારો બચંકર આભાર. મારે જવું જ પડશે. બહુ જ કામ.’

‘કેમ એટલામાં જ ?’

‘છુટકો જ નથી. બહુ જ કામ.’

‘સાહેબજી, મારે પણ જવું પડશે. મારે જરા ચંદુ સાથે અગત્યનું કામ છે.’ કહી રાવસાહેબે પણ હસ્તધૂનન કર્યું.

‘સાહેબજી, આજે રાત્રે આવવાનું બૂલશે નહિ...મદન, રાવ-સાહેબનો સ્વભાવ કેવો મુંવાળો છે ?’

‘બહુ જ મુંઝાળો, તદ્દન અપચાળો.’

x

x

x

‘કમ ચંદુ, શું બકી ગયો ? તારામાં કંઈ રીતમાત છે કે નહીં ?’

‘હું ?’

‘નરેન્દ્રને કેમ લાગે છે ? વીણા ત્યાંજ હશે. એ હરામખોરને જોતાં એને શું થશે ? સુવરની ઓલાદનો ! છોકરીની જાંદગી ખરબાદ કરી.’

ચંદુનું મોઢું એટલું પડી ગયું કે એનાં ચશ્માં પડી ગયાં.

‘નશીબ મારું, વીણા ચુંદ્રાશે ?’

‘વીણા જેવી તીવ્ર લાગણીવાળી છોકરી !’

‘પણ નરેન્દ્ર તો એની સાથે પરણવા આવે છે !’

‘શું ?’

‘એકદમ-સોળ આના-તેથી તો આવ્યો છે !’

રાવસાહેબ વિચારમાં પડ્યા.

‘આ કાંઈ સમજ ના પડો. એનો કાગળ મેં વાંચ્યો હતો.’

‘ખરી વાત, પણ હવે આંખો લૂછી રુમાલ નિચોવે છે. હું તેથી જ આવ્યો હતો. મેં વીણાને કહ્યું પણ મને ઉડાવ્યો એટલે મેં નરેન્દ્રને જ બોલાવ્યો. મારા મનથી આંખેઆંખ મળશે...’

રાવસાહેબનું સમતોલપાણું ખાલી ગયું.

‘સત્ય છે, તે બહુ અણધારી અકસ્માત વાપરી નરેન્દ્રની વતી જીંદગીને કે નીચ હતી, પણ વીણાનો પ્રેમ સાચો હતો. વખતે અંત મિલાપનો ફેર પડે. મને ઈચ્છા હતી કે એ મદનલાલને પરણે !’

‘કાળમેરવ-પેલો કિસ્તાન-મદન વાંસડો !’

‘બણે સારો છે, અને જાતનો બેદ તો હવે છે જ ક્યાં? જરા મગજમાં જગ્યા વધારે ખાલી છે, પણ તે તો વીણામાં બધું વધારાનું છે તોયે નરેન્દ્ર વધારે સારો...’

‘વીણાએ કોઇકને તો પરણવું જ જોઈએ.’ ચંદુએ કહ્યું: ‘જુઓને, વીણા જેવી છોકરીને આમ હાડમાર થવું પડે એ ઠીક નહિ.’

‘તે’ સોનાના બોલ રહ્યા.’

‘જો કે આ કામમાં, કવાજમાં મોટી હડી એ છે કે વીણા બણાજ સ્વતંત્ર સ્વભાવની છે, વખતે નરેન્દ્રને મર્યાં ભરી નસાડી પણ મૂકે.’

‘તો આપણે ઇચ્છીએ કે મદન તરફ મીઠી નજર કરે.’

‘એમ! તો બહે. તો પણ એ માઇકલ આખરે તો ભંજાર જ છે. આ વાતમાં હું સાડનો ભાવ આપવા તૈયાર છું. વખતે મારું ચિત્ત અત્યારે જરા કામાડોળ છે એટલે ભાવ વધારે આપતો હોઈશ. સવારના ત્રણ વાગે પચારીમાંથી ખેંચી કાઢ્યો છે તો પણ સાંઠને બદલે સિત્તેરનો ભાવ કે-વીણા એ બન્નેને ફાલ્સા છકાડશે. ખોટો પણ પડું.’

‘ખોટો પડે તો સારું. કારણ જો એમ બનશે તો મારે ફવામાં છતી આંખે પડવું પડશે.’

‘એ ફવો કાંઈ ઝાળખાયો નહિ.’

‘ચંદુ, તું વીણાનો બાળમિત્ર છે અને હું કાંકો છું, એટલે હું તારી આગળ દીલ ખોલી શકું છું. આ દુનિયામાં વીણા કરતાં મને કોઈ વધારે વહાલી ચીજ નથી. એણે મારામાં વિશ્વાસ રાખ્યો

જાને મેં એને દગો દીધો. એની મિલકત મેં ગુમાવી એટલે મારે આકાશના તારા ઉતારીને પણ એ જારી આપવું જોઈએ. જો કોઈ શ્રીમંતને એ ન પરણે તો કોઈ શ્રીમંત જાને મારે પરણવું પડશે.’

ચંદુ ઊભો રહ્યો. મોં ઉઘડી ગયું.

‘તમે ? શું તમે માશોઆ સાથે...’

‘નામ દેવાની જરૂર નથી, પણ તારી ધારણા સાચી, અંત વેળાએ એ બલિદાન આપવા હું તૈયાર છું, આજ રાત્રે કતલની રાત છે, સાહેબજી ! હું જરા કલ્પમાં જાઉં છું. નરેન્દ્રની ફતેહ ઈચ્છું છું.’

‘ખરા મનથીજ ઇચ્છતા હશો !’

પ્રકરણ ૭ મું

વીણાનો વિજય

કોઈ પણ અનાવના બની ગયા પછી જ એનો ઇતિહાસ લખવો એમાં ઈતિહાસના લેખકની સલામતી છે; નહીં તો માસી-બાની પાટી જેવું થઈ જાય. એમણે છાપાંઓમાં પહેલેથીજ વિગત આપી દીધી હતી. જો કે એમાંનું પોતાને લગતું વિવેચન સત્ય હતું કારણ એમનું રુપ વગેરે જગજગહેર હતું, પણ જ્યારે એમણે લખ્યું કે મહેમાનોએ એકે એવાજે પોકાયું કે આવો આનંદ કદી ભોગવ્યો ન હતો, ત્યાં જનતાને એણે છેતરી હતી. નંબર એક-રાવસાહેબ. નંબર બે-મદનલાલ, અને નંબર ત્રણ-ચંદ્રવન-એ ત્રિપુટીની માનસિક સ્થિતિ એટલી અસ્વસ્થ હતી કે મોં ઉપર સાધારણ સ્મિત લાવવું પણ અશક્ય થઈ પડ્યું હતું.

મદનને તો અશક્યજ લાગ્યું, એટલે વહેલોજ જતો રહ્યો. વીસજ મિનિટમાં એ નાઠો, દરિયાકાંઠાના ત્રણ ચક્રર માર્યા અને જ્યારે ઠાંટિયાએ પોકાર ઉઠાવ્યો ત્યારે ટેકસી કરી ધેર ગયો. વીણાએ એ વીસ મિનિટમાં લક્ષ્મીજ માયાળુ પણ શુદ્ધ ભાષામાં જણાવી દીધું કે “એન તરીકે બળેવને દહાડે રાખડો બાંધવા એ પહેલી આવશે અને એના લવિષ્યમાં રસ લેશે.”

આવી દુઃખી અવસ્થામાં મદન માટે આપણું પણ હાલ દુઃખાય છે. જો કે આ તો મદનને સાતમો કે આઠમો કારમો અનુભવ હતો; પણ એના મનથી કે એની નાતમાંજ આમ ચતું હશે ધારી પરનાતમાં એણે પાસો નાંખ્યો. એણે જો લવિષ્યમાં નજર નાંખી હોત તો એના મિત્ર રાયની એન સાથે એનાં લગ્ન થઈ શકત અને એનું મન હળવું થઈ શકત. જો કે હાલ તો એ ઊંકરીની ઉંમર પંદર વર્ષનીજ હતી, અને હાલ તુરત મદનને એ બિલકુલ નાપસંદ હતી. રાતના અઢી વાગ્યા સુધી એણે વીણાના વિચાર કર્યા અને ઉંઘી ગયો. સવારમાં આ પીધી અને ઉંઘી ગયો, એમ કરતાં લગભગ એક પખવાડિયા સુધી દુઃખી થયો, પણ એક દહાડો એક સોનેરી વાળવાળી સાથે ઝાળખાણુ થયું અને એનું મન પ્રકુલિત થવા માંડ્યું.

આ વાત રાવસાહેબે ચંદ્રવદનને કહી, કારણ રાવસાહેબને તો માંચડે ચડતે બચાવનાર બેજ જણ હતા. નરેન્દ્ર યા તો મદન એણે મદન અને વીણાને એકાંતમાં વાત કરતે જોયાં હતાં, અને મદનને વીજળીવેગે નાસતો પણ જોયો હતો. રાવસાહેબને ચંદુનો આપેલો સાહનો ભાવ દુરસ્ત લાગ્યો.

ચંદુ તો પદ્મા સાથે વાતમાં મશગુલ હતો. ચારે બાજુ ખાણી-પીણી, નાચ રંગચાલુ હતું પણ અત્યારે ચંદુના પગ સ્થિર થઈ ગયા. એ સ્ટુડિયોમાં એક વખત હીરા હતો તે એને યાદ આવ્યું. એ રાવસાહેબ સાથે ગયો. વાત સાંભળી એને નવાઈ ન લાગી. એ તો કહેતોજ હતો કે એ વાંસડો બપોરોજ રહેશે.

‘નરેન્દ્ર ક્યાં છે ?’ રાવસાહેબે બીજા બચાવની ખબર માઠી.

‘એ તો હજી નથી આવ્યો.’

‘કેમ ? તારી સાથે આવવાનો હતો ને ?’

‘એમજ હતું પણ એ કાઈ એના મિત્રો સાથે ફસાઈ પડ્યો. એટલે મોડો આવશે.’

‘પણ તેં એને કહ્યું નહીં કે બીજા અહીં આવવાની છે?’

‘કહ્યું-પણ એ કહે કે છૂટો થઈને તરત જ આવીશ. આવશે જોઈએ.’

રાવસાહેબને વળી પાછી મૂંઝાની મદદ લેવી પડી. ચંદુની આ બેદરકારી એમને જોડી નહીં.

ચંદુની વર્તણૂકમાં એમણે આ પ્રસંગ માટે જરા વધારે ઉત્સાહ અને મહત્ત્વની આશા રાખી હતી.

‘હું પણ જઈશ, મારે બહુજ અગત્યનું કામ છે.’

ચંદ્રવદન પાછા પડાની સોડમાં બરાયા.

રાવસાહેબ બિતરી ગયેલા મોટે પાછા ફર્યા અને માસીબાએ કાપ્યા.

‘રાવસાહેબ, ક્યાં હતા? આખું મકાન હું તો શોધી વળી.’

રાવસાહેબ જરા ધૂણ તો બિઠ્યા પણ ફરજ અબગવા તૈયાર થઈ ગયા.

‘ચાલો હું...’ રાવસાહેબ અધવચ્ચેજ અટક્યા. એમણે નરેન્દ્રને જોયો અને હસી પડ્યા.

‘નરેન્દ્ર, ક્યારે આવ્યો? ભલે આવ્યો.’

‘સર નરેન્દ્ર હમણાં જ આવ્યા,’ માસીબા ખુખાર્યા.

‘કેમ રાવસાહેબ!’ નરેન્દ્રને રાવસાહેબના આવકારથી જરા આશ્ચર્ય લાગ્યું.

‘હું તો બહુજ ખુશ થયો, ચાલ, તને બધાંની ઓળખાણ હું કરાવું.’

‘ડીક છે. મારું કામ તમારે જ કરવાનું છે ને!’ માસીબાએ ટેકા આપ્યો.

‘નરેન્દ્ર! સારું થયું આવ્યો.

રાવસાહેબે છુટકારાનો દમ લીધો. માંચડો ચડવાના વખતમાં વિલંબ તો થયો. હવે નરેન્દ્ર શું કરે છે તે જોવાનું રહ્યું.

‘વીણા મળી?’

‘ના-વીણા-એટલે કે-હજી પણ...

‘હારતો-તું જરા સમજ પાડને એટલે થયું, લે આ આવી. વીણા! કાંઈ તારો જૂનો મિત્ર મળવા આવ્યો છે.’

રાવસાહેબ મિલાપ કરાવી ખસી ગયા.

‘કેમ નરેન્દ્ર!’ વીણાએ નિરાંતે કહ્યું, કહેતાંની સાથે એને નવાઈ લાગી. એના હૃદયમાં કાંઈજ આઘાત ન થયો. એનાં રુવાં બેઠેલાં જ રહ્યાં. એને બિપીન સાંભર્યો અને નરેન્દ્ર અને બિપીન વચ્ચે માનસિક સરખામણી પણ થઈ ગઈ.

‘તું અહીં ક્યાંથી?’

વીણાને બીજી નવાઈ લાગી. નરેન્દ્રને એણે કુદરતીજ ‘તું’ કહીને બોલાવ્યો એને હંમેશા ‘તમે’, તો શું પણ ‘આપ’ કહેવાની ઇચ્છા થતી હતી. આ તો નહોતી મળી ત્યાં સુધીજ એના મનમાં સંદેહ હતો. નરેન્દ્રને જોયા પછી એના હૃદયની ચોરડીમાં કારેકો નકામો અસ્વાસ્થ્ય એકદમ ઠંલવાઈ ગયો. હૃદય સાફ થઈ ગયું. નરેન્દ્ર પાસે બેઠો. એનો આવકાર સાંભળી એને જરા ઠીક તો લાગ્યું પણ ‘તું’ કારાને લીધે વધારે શંકાસ્પદ લાગ્યું. માણસગત અસંતોષીજ રહેવાની કારણ એને વીણાનો આવકાર ગમ્યો પણ એના વર્તનમાં બણી જોણુપ લાગી.

‘વીણા!’ નરેન્દ્રે ખોખરો લાગણીભર્યો અવાજ કાઢ્યો.

અવાજ તો એ પ્રમાણે કાઢવોજ જોઈએ. એ તો એક વિવેકની વાત હતી. આ પ્રસંગ તેના મનથી તો સરળજ હતો. એક મહાપુરુષ નમ્રતા સેવે સાધારણ, એટલે કે, મુડીવાળે, ધીર અને લાંચ્યુંતૂટ્યું બોલે એટલે પત્યું. આ અવાજ કાઢી એણે વીણાનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપ્યો.

જો કે વીણાએ આનંદ દેખાડી આ પ્રેમપથ્થાતાપ નાટકના પહેલાજ સીનનું સત્યાનાશ વાળી નાંખ્યું, પણ નરેન્દ્રે સુધારી લેવા પ્રયત્ન કર્યો. પણ વીણા તો એના તરફ જોઈ હસતી હતી અને હાથ પણ જરાએ બનાવટી ન હતું. એના આવકારથી નરેન્દ્ર જરા લેવાઈ ગયો હતો પણ આ તો ગભરાવાની વારી આવી લાગી. એણે કારણ શોધવા માંડ્યું. વીણાનું વર્તન ગુસ્સાવાળું હોય તોજ એનું પ્રેમ નાટક એના ધાર્યા પ્રમાણે આગળ વધે. પણ આ તો 'કમ દોસ્ત, કમ છે?'ના અવાજમાં એને કાંઈ વીણાના હૃદયના આશ્વાસન પ્રકાશ સંભળાયા નહીં અને આશા બંધાય એવું કાંઈ દેખાયું યે નહીં. મૈત્રી એ સારી લાગણી છે પણ અહીં તો તીવ્ર લાગણીઓના મર્શલથી અંગારા નીકળવા જોઈએ ત્યાં મૈત્રી નરેન્દ્રને અસ્થાને લાગી.

‘કમ મુંબઈ ગયું? કાંઈ કામે આવ્યો છે?’

નરેન્દ્ર તો વધારે ચગડાળે ચઢ્યો. પુનઃ સંધાનનું ગાંઠું તદ્દન ખોટું ચીલે ચઢી ગયું. આ સંધ કાશીએ તો શું પણ ભાગેળે પહોંચવો જ અશક્ય હતો. વખતે વીણા આ આનંદરૂપી ઢાલની પાછળ ચોતાનો ઉદ્દેગ તો નહીં છુપાવતી હોય! નરેન્દ્રે આ વાતચીતને પ્રેમની ઉચ્ચ કક્ષાએ પહોંચાડવા ફરીથી પ્રયત્ન કર્યો.

‘હું તને મળવા આવ્યો-તને!’ નરેન્દ્રે લાગણીવશ અવાજ તો કર્યો પણ પહેલાં કરતાં જરા ઓછો. વીણાની વર્તણૂકથી એનો લાગણીદર્શક અવાજ જરા ખસાઈ ગયો.

‘બોલ.’

‘આ તો હદ ચર્મ. હૃદયની પરાકાષ્ટા. નરેન્દ્ર ફફડી ઊઠ્યો. જવાબમાં ‘બોલ?’

બંને ચૂપ રહ્યાં. વીણા તો એની સામે મૈત્રીની વિશુદ્ધ નજરે જોઈ રહી હતી પણ એ દૃષ્ટિ બેરોનેટને દઝાડતી હતી. તિરસ્કાર પણ એને ગમત. થોડું મઠ્ઠ હોત તો યે વધારી શકત પણ આ તો બાણે કાષ્ઠ ઓળખીતું બનવર હોય એમ એની સામે તાકી રહી

હતી. આ નરેન્દ્રના માનસિક વાત્રાઓડા વિષે વીણા અસાત જ રહી અને એ તો જોષ જ રહી. એ વળી એમ વિચાર કરતી હતી, કે આ નરેન્દ્ર, જે એને દેવ લાગતો હતો તે હવે સાધારણ મનુષ્ય કેમ લાગે છે? એનામાં શો ફરક પડ્યો? એના તરફ જોતાં કેમ કંઈ જ લાગણી નહોતી થતી? આ તો કાંઈ મહાન ચિત્રકારના ચિત્રની નકલ જેવું લાગ્યું. રુપરેખા આખા પછુ આત્મા ન મળે. વીણા સમજી એ ઝવેરી યની ગણ હતી. અત્યાર સુધી તો નરેન્દ્ર એક હીરો હતો, તે હવે એણે પોખરાળ તરીકે ઓળખ્યો.

નરેન્દ્રથી વીણાના વિચારો વાંચી ન શકાયા. એણે તો વીણાને જોઈ અને હંમેશ મુજબ એના દેખાવથી એ હણાયો. એણે ફરીથી વાતને પ્રેમકથામાં બદલવાનો પ્રયત્ન કર્યો. એણે નિશ્વાસ નાખ્યો.

‘વીણા, મને માફ કરી શકોશ?’

એણે વીણાનો હાથ પકડવાની કોશીશ કરી, જે ફળીભૂત ન થઈ.

‘કેમ નહીં! માફ કરવાનું હતું જ શું? તો પણ લે માફ.’

‘માફ કરવાનું હતું જ નહીં!’ નરેન્દ્રને બોલવાનો મોક્ષ મળ્યો. ‘કેમ નહીં, હું તદ્દન એક મવાલી જેમ વર્ત્યો છું.’

‘જરાય નહીં.’

‘હું જ-મારું હૃદય ચિરાઈ ગયું છે.’

વીણાને હસવું આવવા માંડ્યું. આ શબ્દો એણે ધારણ જ હતા.

‘વીણા, કહેને કે આપણા વચ્ચે પહેલાંનો જ સંબંધ ચાલુ છે.’

‘એ મારાથી નહીં’ કહેવાય.’

‘ન જ કહેવાય-પણ આપણાં લગ્ન પછી...’

‘તારે મારી સાથે લગ્ન કરવું જ છે?’

‘વીણા!’

‘મને નથી મનાતું.’

‘તને હજી શંકા છે?’

‘પણ એનો નતિબે શું આવશે તેનો વિચાર કર્યો?’

‘નતિએ ?’

‘તારી માતુશ્રી...’

‘ઓહ! નરેન્દ્રે હવામાં હાથથી માતુશ્રીની વાત ભૂંલી નાખી.’

‘સાંભળ. પહેલાં હું શ્રીમંત અને સામાજિક ગૃહસ્થ હતો ત્યારે એણે મારો વિરોધ કરેલો અને હવે હું તો સિનેમા એક્ટ્રેસ છું અને બિખારી છું.’

નરેન્દ્રની કાંઈએ ગળચી દાખી હોય એમ લાગ્યું.

‘સિનેમા એક્ટ્રેસ-?’

‘તને ખબર નથી ? મંદુએ નહોતું કહ્યું ?’

‘ના. મારા મનથી તું પણ આ પાર્ટીમાં એક આમંત્રિત મહેમાન હોઈશ.’

‘તે તો છું જ. આખી અમારી કંપની મહેમાન છે.’

‘પણ...પણ...’

‘એટલે આ લગ્નવાળું બધું જરા સુસ્ત છે.’ વીણાનું મોં મંબીર હતું પણ હૃદય હસી રહ્યું હતું.

‘તું તો મોટો માણસ છે. અને જો એક સિનેમાની નટી સાથે લગ્નથી જોડાય.....’

‘પણ એ જાણુશી કેણું ?’

‘જાણુશી કેણું ? તને અમારા જાહેરખબરખાતાની માહિતિ ક્યાંથી હોય ! એક સિનેમા નટી એક બેરોનેટ સાથે પરણી એ વાત જો છૂપી રખાય તો તમામ રિપોર્ટરો ઝેર ખાઈ આપવાત કરે.’ વીણા હસવા માંડી. દરેક પેપરમાં આપણી છબીઓ આવશે. મોટાં મથાળાં તજે આપણાં વર્ણન આવશે, પરદેશમાં તારથી ખબર જશે. તું તો મહાપુરુષ છે એ કેમ બૂલી ગયો !’

નરેન્દ્ર પૂછી જોવો થઈ ગયો. માતુશ્રી સામે લડવાની એની તૈયારી હતી પણ આ તો વિચાર જ કેમ થાય ? વીણા જોઈ રહી. અને દયા આવી. આ પરિસ્થિતિમાંથી એ કેવી રીતે છૂટશે એ જોવાની એને જરા આકાંક્ષા થઈ.

‘જરા અસલ થઈ જશે નહીં?’ વીણાએ બીજાં તિર માર્કું અને શિકાર તરફ તો જાયો, પણ દયા વધી ગઈ. વેર લેવાની શક્તિ લટી ગઈ. નરેન્દ્રને એણે જ મુક્ત કર્યો.

‘અને નરેન્દ્ર, મારું તો લગ્ન નકળી થઈ ચૂક્યું છે.’

‘હે? શું?’ નરેન્દ્ર ઊભો થઈ ગયો.

‘હું તો એક બિપીન નામના માણસને પરણવાની છું.’

નરેન્દ્ર પાછો ખેંચી ગયો. એની નસો તત્તડી ઊઠી.

‘મને પહેલેથી કમ ન કહ્યું?’

વીણાએ એનો ખભો ધાબ્યો. ‘કહેવું જોઈતું હતું, ખરું?’

‘મને આગળ ને આગળ દોરી ગઈ.’

‘હરકત નહીં. નરેન્દ્ર, ચાલ પતી મરું. પણ મજા ખૂબ પડી નહીં?’

‘મજા!’

‘ચાલ, નાસ્તો કરવા.’

‘મારે નથી ખાવું.’

વીણા ઊભી થઈ.

‘મારે તો જવું જ પડશે. મને ખુશાલી માતી નથી એટલે નહીં એસાય. સાહેબજી, નરેન્દ્ર! આપણે હવે આ જાંદગીમાં ભાગ્યે જ મળીશું. તું જરાય બદલાયો નથી.’

નરેન્દ્ર એને જતી જોઈ રહ્યો. એણે સિગારેટ કેસ ઉઘાડ્યું. ખાલી. એ એને પ્રતિકરુપ લાગ્યું અને ચંદુ પાસેથી સિગારેટ શોધવા નીકળ્યો.

‘ચંદુ, સિગારેટ છે?’

રુદ્રોચોના ગડર ગણતી ચંદુની દૃષ્ટિ નીચે ઊતરી.

‘કાણ લેજોટિયો મિત્ર! સિગારેટ? એક?—આજે તો સર્વ રીતે બહુવચન—એક નહીં હજાર. અરે ક્યાં છે સિગારેટ—ચંદ્રવદન દેસાઈ! સિગારેટ કાલ-લે! ચંદુએ સિગારેટ કેસ ધર્યું. નરેન્દ્રને એના બાલ-

મિત્રની આછકલાઈ નાપસંદ આવી. ‘અરે નરુ ! આખરુના ઈગરદાર ! એક કદી ન મનાય એવો બનાવ બની ગયો છે. તું કદી નહીં ધારી શકે. ટૂંકમાં છેલ્લો સિન કહું તો હું અદરાયો છું. તું સમજ્યો ? અદરાયો એટલે મારું લગ્ન નક્કી થયું છે.’

નરેન્દ્રે સામાજિક વિવેક કર્યો.

‘અભિનંદન, હું એમને જોગખુ છું.’

‘હાલ તુરત નહીં પણ હમણાં જ જોગખીશ. આ કંપનીમાં જ છે. વીણા સાથે જ કામ કરતી હતી. પદ્મા એનું નામ. એજ મારા હસ્તમિલાપ-ગુલાબનું અત્તર છે. અરે જોરી કરતુરી છે. તને ગમશે.’

નરેન્દ્રના ડોળા નીકળી પડવા જેવા થઈ ગયા.

‘સિનેમા ! તું પણ ! આ શી રીતે બનતું હશે ?’

‘ડીક કહ્યું. આ શી રીતે બનતું હશે, તો સાંભળ ! ભૂતકાળમાં નજર કરતાં એ હંમેશાં હુશ્નપરી જ લાગેલી પણ લગ્ન એ તો ખ્યાલ જ નહીં. ક્યાંથી આવે ? દોસ્ત ખરી પણ મારા મનથી મારા જેવા એક મંડળની શોભામાં વૃદ્ધિ કરનારા સાથે એ પરણે ? ગાડું ગયડચા કરતું હતું, પણ આજે આ પાર્ટીમાં મને ખબર પડી કે સાકર પણ વધારે મળી થઈ શકે અને જેમ સાપ કાંચળી છાંટે તેમ મારી આંખેથી પડળ ઉઘડી ગયાં અને...તું સમજે છે ? મેં દીલને કહ્યું : ‘મંદુ, ઝુકાવ. એમાં તને કાંઈ તુકસાન થાય છે ? તારું કાંઈ જનમ છે ?’ અને મારી ધારણા સાચી જ પડી. હું એના કાનમાં મારી જીંદગીના દુઃખ રડતો હતો અને એ મારા વાંસો થાબડતી હતી એટલે કે શખ્તોથી; પણ પાંચ મિનિટમાં અમે બન્ને એકમેકનો ખરો વાંસો જ થાબડવા માંડ્યાં અને પછી તો...ટૂંકમાં મેં કહ્યું કે ‘પદ્મા, આપણે પરણી કાઢીએ.’ અને એ કહે ‘ક્યારે ?’ હવે તો અહીંયાં જ લગ્ન કરીને જવું છે. દુનિયાનો સુખી માણસ આ તારો આત્મકિત સેવક વગેરે વગેરે.’

ચંદુ થોભ્યો. એને જ્ઞાન આગ્યું કે એણે નરેન્દ્રને બોલાવવાનો વખત જ નહોતો આપ્યો.

‘નરુ આ વિષય ઉપર જરા વધારે બોલાય તો માફ કરજો. મારું મગજ જેટલું છે તે પણ જરા ચક્કરે ચડ્યું છે. હવે તારો વારો. વીણા મળી ?’

‘હા.’

‘આમ બધું પતી ગયું. લીલાલહેર. એવડાં લગ્ન એટલે આપણે મોરને અડધી કિંમતે ઠરાવોયું.’

‘હું અને વીણા પરણવાનાં નથી.’

ચંદ્રવદનની આંખો લુખ્ખી લખ થઈ ગઈ. એને વીણાના સ્વભાવ વિષે વહેમ હતો જ.

‘કેમ, પાણીચું પકડાવી દીધું ?’

આ પ્રશ્ન નરેન્દ્રના અભિમાનને આધારરૂપ હતો. ચંદુ જેવા એકા આમળ કબૂલ કરવું કે કોઈ પણ ઠોકરી એને ના પાડે એ વિચારજ ભયાનક હતો.

‘છટ્-છટ્’ એ તો અમને બન્નેને અશ્ચર્ય જ લાગ્યું. વીણા સિનેમામાં કામ કરતી હતી એ તેં મને કેમ કહ્યું નહીં ?’

ચંદુના કાન સાથે મોંદું પણ ઉઘડ્યું. એના મિત્રના શબ્દોનો અર્થ ન સમજવા એ મહેનત કરતો હતો. ત્યારે શું પ્રવીણ, કોસન વગેરે ખરા હતા ?

‘એટલે નરુ ! નરેન્દ્ર ! સર નરેન્દ્ર ખેરોનેટ ! વીણાએ ફિલમમાં કામ કર્યું મારેહનું જો જો દેખાડી ?’

નરેન્દ્ર એની માનું વારસામાં મળેલું ઘૂરકયું કર્યું. ‘ચંદુ એટલે કાણ ?’

‘મારે તો વિચાર કરવાનો ને ? એનો શો નતિજો ? દરેક પેપરમાં લેખો, છબીઓ, પરદેશ તારો, ગેરસમજો, મારા બવિખ્યનો, મારો ઉન્નવલ કીર્તિનો પણ જરા ખ્વાલ કરવાનો ને ? મારી જીંદગી શરુઆતમાં જ લૂલી થઈ ગય...’

નરેન્દ્રનો અવાજ પણ લૂલો થઈ ગયો અને ચંદુ બલક્યો.
 ‘જો મારા પવિત્ર ગામડિયા પૂર્વજો! આ અમીરનું આ કારણ હતું.’ નારીયા, તારે વિષે મારો જ્ઞાત માળ ઉંચો અભિપ્રાય હતો, હું તારી નકલ કરવામાં અભિમાન લેતો, પણ તું જો આ જાતનો અમીર હોય તો હું ગમારજ સારો છું. તારા જેવો નથી તેને માટે હું માતાજીને મરથો ચડાવીશ, કીસન સાચો-અથા સાચા. જંતુ તે જંતુ જ રહે. મેં તારો બચાવ કરવામાં તબિયત બગાડી. કેવો તારી મા જેવો દેખાય છે. અહીંથી આપણા રસ્તા જુદા છે. હું તારી સાથે હવે વાત નહીં કરું અને તું મળે તો મારી સાથે બોલીશ નહીં, હું તને નથી જોળખતો. સમજ્યો! મારે પણ મારી આખરુ સાચવવાની છે ને?’

એટલામાં રાવસાહેબ આવ્યા.

‘કેમ નરેન્દ્ર-કેમ થું...’

નરેન્દ્ર નાહો-એરોનેટનું અભિમાન મરણતોડ ધરાયું હતું.

‘કેમ ચંદુ?’

‘જો સુવર, વીણા સાથે નથી પરણવાનો-ભીડી ગયું.’

‘ભીડી ગયું?’

‘તદ્દન.’

‘તદ્દન?’

‘હવામાં-હરામખંદો કહે છે એની કારકિર્દીને લાંછન લાગે...’

‘પણ-હું એને કહું...’

‘તો બલે-મને તો કોઈ પગાર આપે ને...’ એની સાથે ન બોલું.’

રાવસાહેબ ટટાર થયા.

‘એટલે કે...’

‘ભીડી ગયું.’

‘રાવસાહેબ ચાલવા માંડ્યા.

‘છેલ્લી સલામ, ચંદુ.’

‘ક્યાં જશો ?’

‘જનમટીપમાં.’

‘ઐટલે ?’

‘વીણાની કાકીબાને શોધવા.’

રાવસાહેબ ગયા અને વીણા આવી.

‘દરબારકાકા, ક્યાં ગયા ?’

‘કાકીબા શોધવા.’

‘ઐટલે ?’

‘તારો કાકીબા લાવવા.’

‘શું બકે છે ?’

‘સાંભળ...’

x

x

x

માશીયાની જોડે રાવસાહેબ જમ્યા હતા. કેમ આગળ વધવું તે વિચારતા હતા. જીવાનીમાં કરેલાં ભાષણો અત્યારે અપ્રોચ્ય ભાગતાં હતાં. યૌનનના સૌન્દર્યનું એકે વાક્ય માશીયાને લાગુ નહોતું પડતું. આલિંગન આપવું અશક્ય હતું કારણ માશીયાના શરીરને વીંટળાય એટલા કાંઈ ઉરાંગઉટાંગના પણ નહીં હોય. ત્યારે ફક્ત નજરની મીટ માંડવી રહી.

‘થાક લાગ્યો છે ?’

‘જરા.’ માશીયા મીકાઈ ખાધ બહાં ચતાં અને જીવાનીની મસ્તી દેખાડવા દોડમદોડ કરી થાકી જતાં એટલે ‘બહુબરુ’ તે હાંકતાં જ હતાં.

‘મહેનત ઓછી કરો.’

‘તમે તો બહુ જ માયાળુ છો રાવસાહેબ !’

‘હું છું ?’

‘હોસ્તો.’

‘તમે એક વાત ધ્યાનમાં લીધી છે ? એ માયાળુપણાનું કારણ વિચાર્યું છે ?’

‘આનાં કારણોનાં મૂળ ઊંડાં હોય તેનો ખ્યાલ...’

રાવસાહેબ અટક્યા-તૈયાર થયા અને માશીયાની આંખમાં શિકારીનો ઉત્સાહ જોઈ બકરીની જેમ ચરથયા. માશીયાએ ઉત્તેજન આપ્યું.

‘શું કહેતા હતા? કહોને?’

રાવસાહેબે આંખો બંધ કરી. એને લડાઇઓ યાદ આવી. એને કેમ એક જોણી ન વાગી.

‘બોલોને!’

‘હા, બુએને-મને લાગણી-મારી લાગણી. એટલે-થએલી કે થતી લાગણી...’

વીણા આવી.

‘માફ કરજો, મારે જરા વાત...’

રાવસાહેબ કૂચા.

‘મારી સાથે વાત કરવી હતી ને? જરા માફ કરજો.’

માશીયાએ અને એટલો અલગમો દેખાડ્યો. રાવસાહેબ વીણાને લઈ ખીજા ઓરડામાં ગયા.

‘ટાઇમસર છું?’ વીણાએ કાનમાં પૂછ્યું.

‘ટાઇમસર?’

‘સમજો છો તો ખરા! દરબારકાકા-તમારે એ જૂદીને કાંઈ જ કહેવાનું નથી.’

‘પાસા નંખાઈ ચૂક્યા.’

‘ખથરાએ નથી નંખાયા, પણ-તમે કાંઈ કહી તો નથી બેકાને?’

‘ના-એક રીતે જોઈએ તો ના.’

‘તો બસ, તમે જા માટે આ કૃત્ય કરો છો તે બાણું છું પણ એ નહીં બને.’

‘વીણા, તું સમજતી નથી.’

‘સમજું છું.’

‘આમાં એક ધ્યેય છે.’

‘તે જાણું છું. ચંદ્રએ મને કહ્યું છે. પણ હું જ પરણવાની છું.’
રાવસાહેબના મુખ ઉપર ખુશાલી છવાઈ રહી.

‘નરેન્દ્ર ?’

‘ના-કોઈ બીજોજ. તમે નથી ઓળખતા, પણ તમને ગમે એવો છે. મને ગમે છે માટે તમને ગમશે. હવે જાઓ પાછા.’

રાવસાહેબે વીણાનું માથું વહાલથી પકડી કપાળે ચુંબન કર્યું.
એમનાથી બોલાયું નહીં.

‘વીણા, આ છુટકારો-પહેલાં તને અભિનંદન...’

‘છુટકારો-પહેલો.’

‘કોઈ શ્રીમંત છે ?’

‘કાણે કહ્યું ?’

રાવસાહેબનું મોં ઊતરી ગયું.

‘પણ ત્યારે...મેં જે તારું સુમાળ્યું તે તને ન મળે...’

‘પાછી એજ વાત ? બિપીન પાસે જરૂરિયાત કરતાં થોડા વધારે પણ પૈસા છે. અને પૈસાની વળી કીંમત શી ?’

‘પૈસાની કીંમત શી ?’ રાવસાહેબ તો નેઈજ રહ્યા. ‘પૈસા એટલે...વીણા, તું પૈસા વિષે આવી નાહાન ભાષા કેમ વાપરે છે ? પણ જે તને લાગતું હોય કે પૂરતું છે...’

‘છેજ...હવે જાઓ નહીં તો માશીબા તમારે માટે વહેમાણે કે કોઈ દરખાસ કરી ગયું.’

‘જવું પડશે ?’

‘છુટકો જ નહીં. વિવેક ન ચૂકતા.’

‘તો બલે પણ હવે વાતચીત આગળ ધપાવવી મુશ્કેલ પાડે. આલ જીવ.’

માશીબા અધીરાં થઈ ગયાં હતાં.

‘હોકરીને શું કામ હતું ?’

રાવસાહેબ દમામથી બેઠા. નખળાઈ ખતમ થઈ. જાત ઉપર આવી મયા.

‘અરે કાંઈ નહીં. કાંઈ હોકરાની મુશ્કેલીઓ, તે થોડા સંખેમાં મેં દૂર કરી આપી.’

માશીયા, હવે મુદ્દા ઉપર આવવા ફાંફાં મારવા માંડ્યાં.

‘તમે કાંઈ અમત્યનું કહેતા હતા ને?’

રાવસાહેબે કપડાં ઉપરથી અદૃશ્ય ધૂળ ખાંખેરી અને તેની સાથે માશીયા પણ ખાંખેરાયાં.

‘હા—અગત્યનું? હા—હા—જરૂર. એમ કે તમારે બહુ થાકી ન જવું. આ ઉમ્મરે શરીર બગડે.’

‘તમે તો બહુ જ માયાળુ છો.’ કાકીબા ફરીથી લડ્યાં. કારણ પહેલાં આ અસ્ત્ર ફાવી ગયું હતું.

‘કેમ ન હોઈ?’ રાવસાહેબ ઉત્સાહથી બોલ્યા ‘મને આવા બધાં અનુભવો થયા છે, તમારા જેવા શ્રીમંત બાઈને ટેટલો શ્રમ પડે છે તે બરાબર જાણું છું. પણ એનો એક ઉપાય છે. મારી એક મિત્ર એક રાણી છે. નામ નહીં દઉં પણ વાત એમ છે કે એને પણ એની પોલીશન પ્રમાણે હાડમારી પડતી હતી. પછી જ્યારે મને આ ‘લીમો’ની ખબર પડી ત્યારે મેં એને ટટાર કરી નાખી. આ ચોજ છે તે લોહીના લાલ કળને....’

માશીયાની કાયા શબ્દવત્ થઈ ગઈ.

‘રાવસાહેબ!’

‘માશીયા!’

‘માશીયા? તમે પણ? મને દવાની જરૂર નથી.’

‘પણ આ તો દવા નથી. મોટી અને નાની સાઈઝ બંને મળે

છે.....

‘રાવસાહેબ, હું થાકી ગઈ છું.’

‘મોટે જ આ રસાયણને.....’

‘આપ જરા મારી મોટર બોલાવશો?’

‘જરૂર—વાહ—જરૂર—એજ મોટર ને.’

રાવસાહેબ મંજોત્રીનાં ગાયન ગાતાં પવનવેગે ચાલી નીકળ્યા.

પ્રકરણ ૮ મું

ખિપીનની કસરત બદલાય છે

નિત્ય નિયમ પ્રમાણે પોતાની અગાધીમાં બધાને દેખતે ખિપીન કસરત જમાવી રહ્યો હતો. માણસખતના બે વિભાગ હોય છે. એક વર્ગ કસરત કરે છે અને બીજો વર્ગ જે બાજુ છે કરવી જોઈએ પણ નથી કરતો. ખિપીન પહેલા વર્ગનો હતો. આજે જરા કસરત જોરમાં ચાલતી હતી કારણ વીણાના વિચારોને લીધે રાત્રે હિંધ નહોતો આવી અને તમાકુ વધારે પીવાઈ ગઈ હતી. જમીન ઉપર ચત્તો સુધને પગ હવામાં ફીકોળતો હતો અને વીણાને જોઈ.

‘ઓ બગરંગબલિ.’

‘ચાલવા દો, મને મળ પડે છે.’

‘ક્યારની આવી છે?’

‘હમણાં જ, મને તમારી રસોઈ કરતી જુદીએ કહ્યું કે શેક કસરત કરે છે.’

‘રસોઈ શેની, નાસ્તો કરે છે.’

‘નાસ્તો આટલો મોડો?’

‘તું પણ કરીશ?’

‘કરીશ. પણ મારે તો જમવાનો વખત થયો.’

ગિપીનની બધા જાદુની જેમ લાડી ગઈ. વીણાનો દેખાવ એને હંમેશાં સ્વર્ગનાં દર્શન કરાવતો હતો. સૂર્યના પાણીપચા આ તેજમાં અતુલ બળ આવી ગયું.

‘હું નાહી લઈ ત્યાં સુધી જરા વાર.....’

‘કેમ સરકસ ખલાસ ? હું તો બધામાં મોડો જ પડું છું.’

‘એક દિવસ હું તમામ ખેલ કરીશ. મિત્રોને લઈને આવજો. પણ હાલ તો મને નાસ્તો ખાતો જોઈશ તેમાં તને વધારે મજા પડશે. ત્યાં સુધી મુંઝામું જાહેર જો. કંબુસાઈ ન ઠરીશ. એ આજુ દેખાય છે. મળવાની જગ્યા ટ્રોઈંગરુમ છે.’

ગિપીન ગયો અને ડોકિયું ક્યું.

‘વીણા !’

‘ફરમાવો.’

‘વિચાર આવ્યો. તારા કાકાને આ જગ્યા હાલ પુરત નહીં જોઈએ ? નાસ્તો કરવા જેટલો સમય મને મળશે ?’

‘સાંજ સુધી નહીં જોઈએ એમ મને લાગે છે.’

‘શાંતશ.’

વીણા મુંઝામું જોઈ રહી. મછવા-રટીમરો જોઈને વીણાના મનમાં શાંતિ પ્રસરી. એની પ્રેમકથાની આજે પૂર્ણાહુતિ હતી. ઉપદ્રવો તદ્દન જૂઠી ગઈ. ગિપીનનો અવાજ આવ્યો અને અંદર ગઈ.

ઝોરડામાં આનંદ હતો. ગિપીનમાં મૌનનો મોટો ગુણ હતો. વીણા સામે બેઠી

‘હું કંઈ છેતરાઈ નહીં હો કે !’

‘છેતરાઈ !’

‘તમે અંદર જઈને નળ ખોલ્યો અને પાણી ઉછાળ્યું તે ! તમે તો ફર ઊભા રહીને ધોધ જોયા કર્યો.’

‘આ કોટલીના સોગન-જો મારા વાળ અને ડુવાલ દેખાડું ?’

‘તો ગરમ પાણી જ દશે. કાલે પાટીમાં કેમ ન આવ્યા ?’

‘કારણો તો ઘણાં જ છે-પણ એક કારણ એ કે આમંત્રણ ન હતું. કેવી રીતે મળે ?’

‘અફલાતુન, ચંદુ પરણવાનો છે.’

બિપીનને અંતરાશ મયું.

‘પરણવાનો ? જેને આપણે લગ્ન કહીએ છીએ તે ?’

‘હા, એજ. પેલી પદ્મા સાથે મને ગઈ કાલ રાત્રે તમામ હકીકત કહી. ચંદુએ કહ્યું કે ‘કેમ ત્યારે’ અને પદ્માએ કહ્યું ‘કેમ નહીં.’ ચંદુએ કહ્યું ‘ચોક્કસ અને નક્કી થઈ મયું. એ તો સિનેમામાં જોડાવાનો છે.’

‘હે-ચંદુ-પદ્માની દારયરસની જોડી ? કે વર-કન્યાના વાદવિવાદ ?’

‘જે બને તે. પણ પદ્મા ધરમથુ છે. એ તો ગામડામાં ધર રાખી ઢોર ઉછેરવાની છે.’

‘તો ચંદુ ડુક્કર ઉછેરશે !’

‘અને ચંદુ એના શુકળનો પિતા થશે.’

બિપીનનું મોં ઊતરી મયું. ચંદુના પરિણિત આનંદ એને પોતાની સ્થિતિ યાદ આપી.

‘બિપીન !’

‘હાબર.’

વીણાની આંખમાં મસ્તી હતી.

‘નરેન્દ્ર પાટીમાં આવ્યો હતો.’

‘બિપીન ટોસ્ટનો ટુકડો ખાવા જતો હતો તે ઉછળીને હવામાં ઊડ્યો અને વીણાના ખોળામાં પડ્યો.’

‘ માફ કરજે. આ તો હું હવામાં ટુકડા ઉછાળવાની ચેમ્પીયન-
શીપ મેળવવા પ્રેક્ટીસ કરું છું. બેરોનેટ પધાર્યા હતા ? ’

‘ હા. ’

‘ તને મળ્યા ? ’

‘ હા. ’

‘ એ ખાસ... એટલે તને મળવા જ આવ્યો હતો. ’

‘ હા. ’

‘ એમ કે ? ’ જરા વાર શાંતિ પ્રવર્તે છે.

‘ તારી સાથે લગ્ન કરવું છે ? ’

‘ એમ એણે મને કહ્યું. ’

બિપીન નાસ્તો પડતો મૂકી બારીએ ગયો. વીણા મનમાં

ખૂબ હસી.

‘ તારે એની સાથે પરણવું જ જોઈએ. ’

‘ તમારો એવો અભિપ્રાય ખરો ? ’

‘ ચોક્કસ. તું એને ચઢાય છે. બીજું એના જેવો મોટો માણસ
અહીં સુધી આવ્યો. ’ ‘ પણ ’ વીણા અટકી ‘ પણ એકવાંધો આવ્યો છે. ’

‘ વાંધો શેનો ? ’

‘ હું કાંઈ બોલી. જેનાથી વિદ્ન આવી પડ્યું. ’

બિપીને પાછળ ન જ જોયું.

‘ તે શું કહ્યું ? ’

‘ જુઓને-એમ કે.....એને ન ગમે એવું કહેવાઈ ગયું. મારી
સાથે લગ્ન કરવામાં એને નડતરડપ. ’

‘ પણ તે શું કહ્યું ? ’

‘ મેં એને કહ્યું કે હું તો તમને પરણવાની છું. ’

બિપીન હામરડાથી પણ વધારે વેગથી ફર્યો અને ફરતાંની સાથે
ફૂલો. આ બે વિરોધી વેગ સમવાથી થઈ જવાથી એના પગને જમી-
નનો ટેકા ન મળ્યો એટલે પડતાં બચવા એણે બીંતનો ટેકા લીધો.

‘વાહ, બિપીન, અજબ કરામત. આ નવી કસરત છે ? ચંદુને જરૂર શીખવાડજે.’

બિપીનની આંખમાં ઝળઝળિયાં આવી ગયાં.

‘વીણા !’

‘આઝાંકિત સેવક.’

‘પણ-પણ-તેં શું...વીણા...’

‘હવે એ ચંદુની આશા છોડો.’

‘તેં કહ્યું તું મને પરણવાની છે ?’

‘મેં કહ્યું હું તમને પરણવાની છું. પરણતું એટલે લગ્ન !’

‘પણ એ કહ્યું. તેં કહ્યું. એટલે કહ્યુંનો અર્થ ?’

વીણાની મસ્તી પૂરી થઈ.

‘બિપીન, હૃદય ખાલી નથી. હમેશાં માટે ભરાઈ ગયું.’

બિપીન આગળ વધ્યો. ‘વીણા’ આગળ ન બોલાયું. પણ એકદમ એને ઝડપી લીધી અને અદ્ધર કરી. વીણાનો જીવ ઊડી ગયો અને એક ચીસ પાડી.

‘બિપીન, આ તો જંગલીપણું-તને તો પસંદ નહોતું ને ?’

‘આ તો મારી નવી કસરત-દમણાં જ મેં શોધી કાઢી.’

વીણા અદ્ધર થાસે નીચે ઊતરી.

‘બિપીન, આ કસરત ફરીથી કરવાની છે ?’

‘જીવીશ ત્યાં સુધી રોજ.’

‘મરી મરું.’

‘એ તો તને ટેવ પડી જશે. પછી તને ગમશે.’

‘તારી સાથે લગ્ન કરવામાં કંઈ મારી બૂલ તો નથી થતી ને ?’

‘ના—ના મેં પણ વિચારી જોયું—પણ ના—ના. હડહડતી ના.’

‘બિપીન, બહાર આવ.’

‘શું છે?’

‘બિપીન, આ જો, આ રસ્તા ઉપર નીચે ચાલતાં મનુષ્ય, મગતરાં આપણાં આનંદ વિષે કાંઈજ જાણે છે? કેવા અજ્ઞાન! આ તારા સુંદર દાદીનું ખંજન પાપાળે છે?’

‘ના અને આ તારા પ્રેમકુંડ જેવા કપોલભંગને હું હમણાં જ ચૂમી લઈશ તે પણ ક્યાં જાણે છે?’

‘બિપીન, કાંઈ જોશે તો?’

‘કાણે અહીંયાં?’

‘આ સામે પેલો છોકરીઓ અડધી બહાર લટકી પડી છે.

‘વિચારી નાસીપાસ થશે. જોવા તો દે.’

नवचेतन साहित्य

भद्र : अमदावाद

